

સ્વર્ગવાસી શેઠ નરેશભ નાગજી

જન્મ,

સંવત ૧૯૩૬ ના પોપ વદી ૧૦

દેહોત્સર્ગ,

સંવત ૧૯૬૨ ના ભાદ્રવા વદી ૮

अर्पणपत्रिका.

स्वर्गस्थ श्रावक रत्न शेठ नरोत्तम-

दास नागजी.

जेतुं हुंकुं जीवन आदरणीय, अने अनुकरणीय हतुं, अने लघु वयथीज जेतुं मन अनेक सद्गुणोथी भरपूर हतुं, जेओनी धर्म तरफनी श्रद्धा दृढ हती, जिन आगमना जेओ अभ्यासी हता, अने जिन भगवाननी भक्तिमां जेओ घणा प्रेमी हता, पोताना श्रावक वंधुओमां धार्मिक ज्ञानतो प्रचार जोवाने जेओ हमेशां उत्सुक हता, एवा श्री मांगरोळ निवासी स्वर्गवासी श्रावक रत्न शेठ नरोत्तमदास नागजीने अमो आ पुस्तक सद्भावथी अर्पण करीए छीए.

प्रसिद्ध कर्त्ता.

श्रेष्ठीवर्य शेठ नरोत्तम नागजी मोतीचंदनी जींदगीनो टूंक वृत्तांत.

आ वीर नरनो जन्म श्रीमुम्बापुरी मध्ये संवत १९३६ ना पोष वद १० ने दीवसे थयो हतो. शेठ मोतीचंद देवचंदना श्रीमान् कुटुंबमां लाड साथे उछरतां बीजना चंद्रनी पेटे वृद्धि पामतां पामतां तेमने ब्रह्मचर्यावस्था प्राप्त थइ. तेमना पूज्य पितामह तथा पितार्शनी खंत अने देखरेख नीचे गुजराती तेमज अंग्रेजी भाषानुं समयोचित ज्ञान मेळववामां तेओ फत्तेहमंद नीवळ्या हता. जैन तत्त्व ज्ञानमां पण तेओ कुशलता धरावता हता. गीत वार्जीत्राकदिनुं ज्ञान पण तेओए संपादन करेलुं हतुं. आं ब्रह्मचर्यावस्थानो समय पुरो थतां संवत १९५१ ना वैशाख मासमां पोतानी ज्ञातिना रीवाज मुजब पोतानी व्यवहारिक आबरु प्रमाणे घणा आडंबर तथा धामधुमथी ज्ञातिमां उंच कुळमां गणाती कन्या नाभे नंदकुंवर साथे तेमनां लग्न करवामां आव्यां हतां. एटले पंदर वरसनी उम्मरथी तेओए गृहस्थावासमां प्रवेश कर्यो हतो. आ समयथी तेओना गृहस्थ तरीकेना गुणो व्यक्त जणावा लाग्या हता. धार्मिक वृत्ति पण द्रढ थतो जणाती हती. सत्संग पूज्य पूजन इत्यादि मार्गानुसारीना गुणो तेमां

મોટું ભાગે ઉપલબ્ધ થતા હતા. માધ્યસ્થાદિ શ્રાવકના એકવીશ ગુણો પળ તેને વિષે પ્રથમથી વાસ કરેલો હોય, એમ વાહ્ય ચિન્હોપરથી જણાતું હતું. ગુરુ વંદન, શાસ્ત્ર શ્રવણ, આવશ્યક ક્રિયા ઇત્યાદિ શ્રાદ્ધ કૃત્યોમાં મગ્ન હોવા સાથે જિન પૂજા તરફ તેમનું લક્ષ વિશેષ ચોટેલું જણાતું હતું.

ક્રમે ક્રમે તે જિન પૂજાનું સ્વરૂપ ઘણા ડુંચા પ્રકારે સમજવા લાગ્યા હતા. દુર્ગતિવારક, સુગતિદાયક, આપત્તિ-ક્ષાયક, સંપત્તિધાયક, સૌભાગ્ય, નિરોગતા, પુણ્ય, પ્રીતિ, ઇત્યાદિ ઉત્પાદક જિનેશ્વરની પૂજાજ છે, એમ તેઓ શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજતા હતા, જે તેમની પૂજા કરતી વચ્ચેની મુશ્કેલી ઉપરથી સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવતું હતું.

આવી ડુંચા પ્રકારની શુદ્ધ પુણ્ય, ચંદન, ધૂપ દી-પાદિ દ્રવ્યથી દ્રવ્ય પૂજા તેઓ કરતા તેથી કાયર પુરુષોને પણ દુસ્તર સંસાર સુતર વનાવવા અને મોક્ષ વધૂને સ્વયં-વરા વનાવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરાવનારા તેઓ જણાતા હતા. અષ્ટ, સપ્તવિંશતિ, એકવિંશતિ ઇત્યાદિ નાના પ્રકારની પૂજાઓમાં પણ તેઓ વિશેષ કુશળ હતા. આ પ્રકારની દ્રવ્ય પૂજામાં તેઓ પ્રવીણ હતા, એટલુંજ નહિ, પણ દયારૂપ જલથી સ્નાન કરી, સંતોષરૂપ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી, વિવેકરૂપ તિલક કરી, શુદ્ધ ભાવનાથી પાવન વની, ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપી કેશર મિશ્રિત ચંદન લઈ, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ

દેવની નવાંમ ભાવ પૂજા રચવામાં પણ તેઓ પાંડિત્ય ધરાવતા હતા, ઉપરાંત ભાવ પૂજાના જુદા જુદા ભેદોમાં પણ તેઓ પદ્ધત્વને ધારણ કરતાં હતા.

આવી ઉચ્ચ પ્રકારની શુદ્ધ વૃત્તિ હોવા ઉપરાંત વ્યવહારનાં મુખ્ય સાધનરૂપ દ્રવ્યને મેલવવામાં પણ તેઓ કુશલ હતા. પોતાના પિતામહ તથા પિતાશ્રીએ ગ્રહણ કરેલા અર્થ શાસ્ત્રના વ્યવહારમાંજ તેઓએ પણ એક ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય મેલવનાર તરીકે શરૂઆત કરી હતી, અને ધીમે ધીમે એક વાહોશ અર્થ શાસ્ત્રના અનુભવી તરીકે જાણી નિકળવાનાં ચિન્હો તેઓમાં જણાતાં હતાં. આ રીતે ધર્મપૂર્વક વ્યવહાર ચલાવતાં લગભગ અગીયાર વરસ થવા આવ્યા કાલ પોતાનું કામ કર્યા કરે છે. દરેક અવસ્થાનો અંત હોય છે. એવા કુદરતના કાનુનોને અનુસરી કર્મ પરિણામિ મહારાજાએ પોતાની દાહક દ્રષ્ટિ આ કૌમલ પુષ્પાકાર નર તરફ ફેરવી, અને કાલ પરિણતિ રાણીની પ્રેરણાથી સ્વરસુંદરીઓએ કરેલા હાવભાવ અને કટાક્ષથી પ્રેમાંતકગ્રસ્ત થયો હોય, તેમ હુંક મુદતની વ્યથા અનુભવી, અમર સ્ત્રીઓએ કરેલા સંકેતને અનુસરીને હોયની, જાણે, તેમ આ યુવાન નર રત્ન પોતાના પિતામહ, માતામહ, પિતા, માતા, ભાર્યા, ભગિની, ત્રણ પુત્રી, એક પુત્ર, અને સગાંસંબંધી તેમજ મિત્ર મંડળોને શોક સાગરમાં ડુવતાં મુકીને સં. ૧૯૬૨ ના માદરવા વદ ૭ ને મંગલવારની પણ અમંગલ રાત્રિના દશ વાગે અંધકારને સમયે

૨૫ વરસની વાલવયે આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ચાલતા થયા.

તેમની પાછલ તેના વઢીલોએ તેમજ તેમની પાછલ તેની ધર્મ પત્નીએ જુદાં જુદાં શુભ સ્વાતામાં તેમના નામને અમર રાખવા રૂ. ૧૦૦૦ જેવડી એક નાદર રકમ જુદી કાઢેલી છે, જે મરણ પાછલ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરવું તે યોગ્યજ છે.

આવા એક નર રત્નના સ્મરણ સાધનરૂપ તેનાં આ હુંક જીવન ચરિત્ર શિવાય વીજું કશું છેજ નહિ, તેથી તેટલાથીજ સંતોષ માની તે ઉત્તમ આત્માની શુભ ગતિ થાઓ, એવી નિરંતર ઇચ્છા ધરાવિશું.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે, તેનું આ વીજું પુસ્તક “ શ્રી જૈન ધર્મની વીજી ચોપડી ” છે. પહેલી ચોપડીની પ્રસ્તાવનામાં આ વાંચનમાળા પ્રસિદ્ધ કરવાનો અમારો હેતુ સ્પષ્ટપણે વતાવ્યો છે, તેથી અત્ર તે સંબંધી પુનઃ વિવેચન કરવું, એ કાલક્ષેપન કરવા જેવું છે, એમ સમજી તે કરતા નથી.

આ જૈન ધર્મની વીજી ચોપડી સુદ્ધાં શ્રી જૈન ધર્મ વાંચનમાળાનાં અમારા તરફથી કુલ ૬ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે. પ્રથમનાં ચાર પુસ્તકો “ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રવેશ પોથી ” એ નામનાં છે, અને પછીનાં બે શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી અને વીજી ચોપડી, એ મળી કુલ ૬ પુસ્તકો અમારી જૈન વાંચનમાળામાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

આધુનિક શાળાઓમાં વિશેષ કરીને વ્યાવહારિક વિષયોનું

શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, પણ ધાર્મિક શિક્ષણની યોજના જોવામાં આવતી નથી. વીજા વ્યાવહારિક શિક્ષણને મુકાવેલે ધર્મ શિક્ષણની કેટલી અગત્યતા છે, એ વિચાર કરીએ તો સર્વથા એમજ કહેવું પડે છે કે, દરેક શાળાઓમાં ધર્મશિક્ષણ અવશ્ય અપાવુંજ જોઈએ. આપણા જૈન ધર્મેના શિક્ષણને માટે જુદા જુદા સ્થળોમાં શાળાઓ સ્થાપિત થઈ છે, અને થતી જાય છે, એ એક હર્ષની વાત છે. આપણા ધર્મશિક્ષણ પ્રત્યેની આ જાગૃતિ અભિનંદનીય છે, પણ માત્ર જાગૃતિ થઈ એટલા ઉપરથીજ હર્ષ પામી વેસી રહેવાનું નથી, પણ તેને સંપૂર્ણપણે પાર પાડવાને માટે પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે, અને એમ થાય, તોજ સ્વચ્છતા અર્થ સિદ્ધ થાય છે. એ કહેવું સત્ય છે કે, આપણો ધાર્મિક શિક્ષણ સંબંધી હેતુ પાર પાડવાને માટે સાધનોની જરૂર છે, અને તે સાધનોમાં આવા પ્રકારની ધાર્મિક વિષયની વાંચનમાળાઓનો સમાવેશ થાય છે.

જૈન ધર્મેના શિક્ષણને માટે વાંચનમાળાની અગત્ય સર્વે કોઈ સ્વીકારે છે, પણ અद्याપિ સુધી એવા પ્રકારની વાંચનમાળાનો પુસ્તકો થોડાંજ વહાર પડ્યાં છે, જે સ્વાધી પુરી પાડવાને માટે અમોએ આ વાંચનમાળાનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, અને એમે ઇચ્છીએ છીએ કે, તે જૈન વિદ્યાર્થીઓને સર્વ રીતે ઉપયોગી થાય, અને ધાર્મિક જ્ઞાન લેવાને તેઓને મુગમતા થાય, એવી અમારી ધારણા છે.

પ્રાચીન આચાર્ય મુનિ મહારાજોએ આપણા ધર્મેના જે

મહાન ગ્રંથો રચ્યા છે, તેની પાસે તો આ પુસ્તકો લેશ માત્ર પળ નથી, તોપણ તે મહાત્માઓનાં વચનોનેજ અવલંબી ચાલુ જમાનાને અનુકુલ થાય, એવાં પુસ્તકોની અમોએ રચના કરી છે, અને આ પુસ્તક વાંચી શ્રાવક વર્ગ ધર્મનો વોધ મેલવવા શક્તિમાન થશે, અને પ્રાચીન ગ્રંથો વાંચવા તેમની અભિરુચી વધશે, તો અમે અમારો શ્રમ સફળ થયો ગણીશું.

અમને કહેવાને હર્ષ થાય છે કે, આ વાંચનમાળાનાં પ્રસિદ્ધ થઈ પડ્યાં પુસ્તકો જૈન શાળાઓમાં ઘણે ઠેકાણે ચલાવવાં શરૂ થયાં છે, અને વિદ્યાર્થીઓને તે દ્વારા ધાર્મિક વોધ સુગમતાથી થઈ શકે છે, એવું અનુભવમાં આવેલું છે. આ પ્રમાણે ઘણે સ્થળે શાળાઓમાં આ પુસ્તકો ઉપયોગી થઈ પડવાથી તેમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની પુનઃ આવૃત્તિ કાઢવાની જરૂર પડી છે. આ પ્રમાણે આ વાંચનમાળા આપણી શાળાઓમાં ઉપયોગી થવાથી અમોને તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા સંબંધી ઉત્સાહ વધ્યો છે, અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે, આ વાંચનમાળાનાં વાંચકો પુસ્તકો પળ જેમ વને તેમ જલદી તૈયાર કરી, સદ્ગુણી શ્રાવકો પાસે અમે રજુ કરીશું.

શ્રી જૈન આગમના દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ કરણાનુયોગ, કથાનુયોગ, અને ગણિતાનુયોગ, એ ચાર યોગનું મૂળ તત્ત્વરૂપ જ્ઞાન મેલવવાને વિદ્યાર્થીઓને સુગમ પડે, અને તે

જ્ઞાન મેલવવાની તેમને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય, અને સરલતાથી તેઓ વોધ મેલવી શકે, એ વાંચનમાળાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. શ્રી જૈન આગમ જે ચાર યોગથી વિરાજીત છે, તેનું ક્રમસર જ્ઞાન થાય, એવા પાઠો આ પુસ્તકોમાં દાખલ કરેલા છે. સર્વ સ્થળે વિદ્યાર્થીઓની શક્તિ ઉપર વિચાર કરીને તેમને દરેક વિષયના રહસ્ય સમજાય, તેવી રીતે સરલ ભાષામાં પાઠો લખેલા છે. દરેક પાઠમાં શાળાઓમાં ધનતા અભ્યાસીઓને એક દિવસના અભ્યાસ જેટલો વિષય સમાવેલો છે, અને જ્યાં જ્યાં વિષયનો સંબંધ પાછળના પુસ્તકો જોડે છે, ત્યાં આ પુસ્તકમાં પણ તેનું થોડું પુનરાવર્તન કરી, વિદ્યાર્થીઓને પાછળના પાઠો સ્મરણમાં રાખવાને સહાય મળે તેમ કરેલું છે.

આ પુસ્તકના ચાર खंड કરેલા છે. પહેલા खंडમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે, અને તેજ સંબંધમાં અતિચાર, શ્રદ્ધા, લિંગ, દશ પ્રકારના વિનય, ત્રણ શુદ્ધિ, પાંચ દૂષણ, આઠ પ્રભાવક, પાંચ ભૂષણ, પાંચ લક્ષણ, છ યતના, છ આગાર, છ ભાવના, સમકિતના ૬૭ વોલ, પચ્ચાણ એ વગેરે પાઠો મોટાં છે.

ત્રીજા खंडમાં શ્રાવકના સામાન્ય આચાર, અને નીતિના પાઠો આપેલાં છે. એટલે સદાચાર, વિધિ અને નિષેધ કાર્ય, ભોજન વિધિ વગેરે સંબંધી પાઠો આપેલા છે. ત્રીજા खंडમાં નવ તત્ત્વના વોધક પાઠો આપેલા છે.

એ સ્વંદમાં કુલ ૫૨ પાઠો છે. તેમાં નવ તત્ત્વનો સંપૂર્ણ સાર સમાવેલો છે. ચોથા સ્વંદમાં કથાનુયોગના પાઠો આપેલા છે, તેમાં શ્રી અજિતનાથ, સગર ચક્રવર્તિ વગેરેનાં ચરિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. ચારે સ્વંદમાં કુલ મળીને ૮૫ પાઠો આવેલા છે. આ પુસ્તકની પહેલાંનાં પુસ્તકોમાં આવેલા કોઈ કોઈ પાઠો વધારે વિસ્તારથી આ પુસ્તકમાં આપેલા છે.

શિક્ષક અને શિષ્ય વંતેને સુગમ પડે, માટે પ્રત્યેક પાઠને છેડે સારાંશ પ્રશ્નો આપેલા છે. જો વિદ્યાર્થીઓ તે પ્રશ્નોના ઉત્તર યથાર્થ આપી શકે, તો પુસ્તક માંહેનો સઘળો વિષય તેમના હૃદયમાં દ્રઢ થાય એવી યોજના છે. વળી શિક્ષક વર્ગને વિદ્યાર્થીઓના પાઠ તૈયાર છે કે નહીં, તે વાવતની પરીક્ષા કરવાને એ પ્રશ્નો ઘણા ઉપયોગી છે. પાઠ રચવામાં વિદ્યાર્થીઓથી કેટલો વિષય ગ્રહણ કરી શકાશે, તે ઉપર સ્વાસ લક્ષ આપ્યું છે, અને જે વિષયો મોટા છે, તેના ભાગો પાઠી બે ત્રણ કે તેથી વધારે પાઠો લખેલા છે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં તે શુદ્ધ અને સરલ થાય, તેને નાટે અમોઘ સ્વાસ ધ્યાન આપેલું છે. વિદ્વાન મુનિ મહારાજો અને શ્રાવક ગૃહસ્થો પાસે શોધાવી દોષ રહિત થાય, તેને માટે પ્રયત્ન કરેલો છે, છતાં પણ ધર્મ-તત્ત્વનો વિષય ઘણો ગંભીર છે, એથી આ પુસ્તકમાં જે

કાંઈ દોષ રહી ગયા હોય, તે સંવંધી અમો પૂજ્ય મુનિ મહારાજો અને વિદ્વાન શ્રાવક વર્ગ પાસે ક્ષમા માગીએ છીએ, તથા તેમને વિનંતિ કરીએ છીએ કે, આ પુસ્તકમાં કોઈ સ્થળે કંઈ દોષ તેમના જોવામાં આવે, તો તે અમારી ઉપર લખી મોકલવા કૃપા કરવી, જેથી અમો તેમનો ઉપકાર માનીશું, અને વીજી આવૃત્તિ કઢાવવાને પ્રસંગે તે સુધારીશું.

આ વાંચનમાલાના પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો અમોએ વિદ્વાન મુનિરાજો તથા સુજ્ઞ શ્રાવકવર્ગ તરફ તેમના અભિપ્રાય અર્થે મોકલેલાં, કે જેથી તેમાં રહેલા દોષ વિગેરેનું વીજી આવૃત્તિ પ્રસંગે સંશોધન થાય. તેઓએ કૃપા કરી અમારા પુસ્તકોનું અવલોકન કરી પોતાના અભિપ્રાયો મોકલ્યા છે, જે આ પુસ્તકના પછવાડેના ભાગમાં અમોએ આપેલા છે. આ પ્રમાણે આ પુસ્તકને માટે પણ વિદ્વાન મુનિરાજો તથા શ્રાવક ગૃહસ્થો પોતાનો અભિપ્રાય લખી અમોને તે સંવંધી સુચના આપવા કૃપા કરશે, એવી આશા રાખીએ છીએ.

આ પુસ્તક રચવામાં અમોને પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજીએ ઘણી અમૂલ્ય સહાય આપેલી છે. ઉક્ત મુનિ મહારાજ શ્રી અમારા વર્ગના કાર્યને વચ્ચેથી વચ્ચે સહાય આપવાની કૃપા કરે છે; જેથી તેમનો અમો આ પ્રસંગે ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં માંગરોઝવાળા શેઠ નાગજી મોતીચંદે પોતાના સ્વ૦ પુત્રરત્ન નરોત્તમદાસ, કે જેમનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તક સાથે અમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, તેમના સ્મરણાર્થે રૂા. ૩૦૦) ની સહાય આપેલી છે, જેથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરાવવાને અમો શક્તિવાન થયા છીએ. અમો ઉક્ત શ્રાવકરત્ન શેઠ નાગજીભાઈનો આ પ્રસંગે આભાર માનીએ છીએ, અને અન્ય શ્રાવક ગૃહસ્થોને ઉક્ત શેઠનો દાખલો લઈ અમારા પુસ્તક પ્રસિદ્ધીના ખાતાને સહાય આપવાને માટે વિજ્ઞપ્તિ કરીએ છીએ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

अनुक्रमणिका.

खंड १ लो.

पानं.

पाठ १ लो सम्यक्त्व भाग १ लो	१
पाठ २ जो सम्यक्त्व भाग २ जो	३
पाठ ३ जो श्रद्धा अथवा सदहणा	६
पाठ ४ थो त्रण लिंग	९
पाठ ५ मो दश प्रकारना विनय	१०
पाठ ६ हो त्रण शुद्धि	१५
पाठ ७ मो पांच दूषण	१७
पाठ ८ मो आठ प्रभावक	१८
पाठ ९ मो पांच भूषण	२०
पाठ १० मो पांच लक्षण	२१
पाठ ११ मो छ यतना	२४
पाठ १२ मो छ आगार	२६
पाठ १३ मो छ भावना	३१
पाठ १४ मो छ स्थान	३३
पाठ १५ मो समकितना ६७ वोल विषे कविता	३५
पाठ १६ मो पच्चखाण भाग १ लो	३८
पाठ १७ मो पच्चखाण भाग २ जो	४१
पाठ १८ मो पच्चखाण भाग ३ जो	४३

	पानुं.
पाठ १९ मो पञ्चखाण भाग ४ थो	४६
पाठ २० मो पञ्चखाण करवानुं फल	४९

खंड २ जो.

पाठ २१ मो सदाचार भाग १ लो	५३
पाठ २२ मो सदाचार भाग २ जो	५५
पाठ २३ मो न करवानां काम	५८
पाठ २४ मो करवा योग्य काम	६०
पाठ २५ मो भोजन विधि भाग १ लो	६२
पाठ २६ मो भोजन विधि भाग २ जो	६५

खंड ३ जो.

पाठ २७ मो जीव	६८
पाठ २८ मो पर्याप्ति	७१
पाठ २९ मो जीवना चौद भेद	७३
पाठ ३० मो जीवना चौद भेद विषे कविता	७५
पाठ ३१ मो अजीव तत्त्व	७६
पाठ ३२ मो अस्तिकाय	७७
पाठ ३३ मो अरूपी अजीवना दश भेद	७९
पाठ ३४ मो रूपी अजीवना चार भेद	८०

પાઠ ૩૫ મો કાઠ	૮૨
પાઠ ૩૬ મો છ દ્રવ્ય	૮૪
પાઠ ૩૭ મો પુણ્યતત્ત્વ	૮૮
પાઠ ૩૮ મો પુણ્ય વાંધવા વિષે કવિતા	૯૦
પાઠ ૩૯ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૧ લો	૯૧
પાઠ ૪૦ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૨ જો	૯૪
પાઠ ૪૧ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૩ જો	૯૭
પાઠ ૪૨ મો પાપતત્ત્વ	૯૯
પાઠ ૪૩ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૧ લો	૧૦૧
પાઠ ૪૪ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૨ જો	૧૦૫
પાઠ ૪૫ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૩ જો	૧૦૮
પાઠ ૪૬ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૪ થો	૧૧૩
પાઠ ૪૭ મો પાપતત્ત્વ વિષે કવિતા	૧૧૬
પાઠ ૪૮ મો આશ્રવતત્ત્વ	૧૧૭
પાઠ ૪૯ મો પાંચ ઇન્દ્રિય અને ચાર કપાય	૧૧૯
પાઠ ૫૦ મો આઠ મદનો ત્યાગ કરવા વિષે કવિતા	૧૨૨
પાઠ ૫૧ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૧ લો	૧૨૪
પાઠ ૫૨ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૨ જો	૧૨૭
પાઠ ૫૩ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૩ જો	૧૩૦
પાઠ ૫૪ મો ત્રણ યોગ અને પચીશ ક્રિયા મા. ૧ લો	૧૩૨
પાઠ ૫૫ મો ત્રણ યોગ અને પચીશ ક્રિયા મા. ૨ જો	૧૩૭
પાઠ ૫૬ મો આશ્રવ તત્ત્વ વિષે કવિતા	૧૩૯

पाठ ५७ मो संवरतत्त्व	१४०
पाठ ५८ मो संवरना सत्तावन भेद	१४२
पाठ ५९ मो संवरना सत्तावन भेद	१४४

(दश प्रकारनो यतिधर्म)

पाठ ६० मो ब्रह्मचर्य (नव गुप्ति)	१४७
पाठ ६१ मो संवरना सत्तावन भेद वार भावना	१५१
पाठ ६२ मो वार भावना विषे कविता	१५६
पाठ ६३ मो संवरना सत्तावन भेद	१५८

(बावीश परिषह)

पाठ ६४ मो बावीश परिसह विषे कविता	१६२
पाठ ६५ मो संवरना सत्तावन भेद [पांच प्रका- रनुं चारित्र]	१६६

पाठ ६६ मो निर्जेरा तत्त्व	१७०
पाठ ६७ मो तप	१७२
पाठ ६८ मो तप विषे कविता	१७५
पाठ ६९ मो बंध तत्त्व	१७६
पाठ ७० मो बंध हेतु	१७९
पाठ ७१ मो (बंध उत्तर हेतुना सत्तावन भेद)	१८३

मिथ्यात्व

पाठ ७२ मो बंध हेतुना सत्तावन भेद अ- विरति कषाय	१८५
---	-----

पाठ ७३ मो वंध हेतुना सत्तावन भेद (योग)	
भाग १ लो.	१८७
पाठ ७४ मो योग भाग २ जो	१९०
पाठ ७५ मो वंध तत्त्व विषे कविता	१९३
पाठ ७६ मो मोक्ष तत्त्व भाग १ लो	१९४
पाठ ७७ मो मोक्ष तत्त्व भाग २ जो	१९९
पाठ ७८ मो सिद्धना पंदर भेद	२०४

खंड ४ थो.

पाठ ७९ मो अजितनाथ भाग १ लो	२०८
पाठ ८० मो अजितनाथ भाग २ जो.	२१७
पाठ ८१ मो अजितनाथ चरित्र विषे कविता	२२२
पाठ ८२ मो सगर चक्रवर्त्ति भाग १ लो	२२४
पाठ ८३ मो सगर चक्रवर्त्ति भाग २ जो	२२९
पाठ ८४ मो सगर चक्रवर्त्ति भाग ३ जो	२३३
पाठ ८५ मो सगर चक्रवर्त्ति भाग ४ थो	२३९

શ્રી જૈન ધર્મ વીજી ચોપડી.

સ્વંડ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો.

સમ્યક્ત્વ ભાગ ૧ લો.

સમ્યક્ત્વ એ આત્માનો શુભ પરિણામરૂપ ગુણ છે. તે સમ્યક્ત્વ એવી વસ્તુ છે કે, જે છઠ્ઠાસ્થ વિગેરેને પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેમ નથી. સમ્યક્ત્વ આત્માનો શુભ પરિણામ છે. સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ અલૌકિક છે, જૈન ધર્મની વધી મહત્તા સમ્યક્ત્વને આશ્રીને રહેલી છે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સંપાદન કરવાનો ઉત્તમ અધિકાર સમ્યક્ત્વથી પ્રાપ્ત થાય છે. જો હૃદયમાં સમ્યક્ત્વ હોય તો તે જૈન ધર્મના રહસ્યને જાણી શકે છે. કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મનો પરિત્યાગ કરી શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની આસ્થા રાખવી, તે સમ્યક્ત્વનું મૂળ સ્વરૂપ છે. તે સમ્યક્ત્વ ઓળખવાને માટે સમ્યક્ત્વના જુદાજુદા સડસઠ પ્રકાર છે. તે જૈન સંપ્રદાયમાં ‘ સમકિતના સડસઠ ચોલ ’ એવા નામથી ઓળખાય છે. સમ્યક્ત્વનું વીજું પ્રાકૃત નામ સમકિત છે, અને પ્રાયે કરીને જૈન પ્રજામાં

તે નામથી તે વધારે પ્રખ્યાત છે. સમક્ષિતના સડસઠ વોલની ગણના આ પ્રમાણે થાય છે. સદ્ગુણના ચાર ભેદ છે, લિંગના ત્રણ ભેદ છે, વિનયના દશ ભેદ છે, શુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે, દૂષણના પાંચ પ્રકાર છે, પ્રભાવક આઠ કહેવાય છે, ભૂષણ પાંચ છે, લક્ષણના પાંચ ભેદ છે, છ પ્રકારે યતના કહેવાય છે, છ આગાર કહેવાય છે, છ ભાવના અને છ સ્થાન કહેવાય છે. આવી રીતે સમક્ષિતના આશ્રયી કુલ મળીને સડસઠ વોલ થાય છે. દરેક શ્રાવકનાં સંતાને આ સડસઠ વોલ વરાવર સમજીને યાદ કરવા જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વ એ શું છે ? ૨ સમ્યક્ત્વ પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેવી વસ્તુ છે કે કેમ ? ૩ સમ્યક્ત્વથી શો લાભ થાય છે ? ૪ હૃદયમાં સમ્યક્ત્વ હોવાથી શું થાય છે ? ૫ સમ્યક્ત્વનું મૂળ સ્વરૂપ શું છે ? ૬ સમ્યક્ત્વના કેટલા પ્રકાર છે ? અને તે જૈન સંપ્રદાયમાં કેવા નામથી ઓળખાય છે ? ૭ સમ્યક્ત્વનું વીજું નામ શું છે ? ૮ સમ્યક્ત્વના વધા વોલ ગણાવો. ૯ સ્થાન અને આગાર કેટલા છે ? ૧૦ ભૂષણ અને લક્ષણ કેટલાં છે ? ૧૧ વિનય, લિંગ અને દુષણના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૨ શુદ્ધિ અને

પ્રભાવક કેટલા છે ? ૧૩ સદ્દેહના અને ચતનાના કેટલા પ્રકાર છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ પરિણામ, છદ્મસ્થ, અલૌકિક, મહત્તા, રહસ્ય, અધિકાર, આસ્થા, સદ્દેહના, લિંગ, શુદ્ધિ, દૂષણ, પ્રભાવક, ચતના, આગાર, ભાવના, સ્થાન.

પાઠ ૨ જો.

સમ્યક્ત્વ ભાગ ૨ જો.

શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, અને ધર્મ—એ ત્રણ તત્ત્વ ઉપર જે નિશ્ચલ પરિણામરૂપ શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. કદિ કોઈ જીવને ઉપરનાં ત્રણ તત્ત્વનો વરાવર વોધ ન હોય, પણ જો તે જીવ કદિ પક્ષપાત છોડી દેને મનમાં એવું ધારે કે, “ જિનેશ્વર ભગવાને જે અર્થ કહ્યા છે, તે વધા નિઃશંકપણે સત્ય છે. ” આવી તેની તત્ત્વ ઉપરની જે શ્રદ્ધા, તે પણ સમ્યક્ દર્શન કહેવાય છે, તેનાથી જે વિપરીત તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. વળી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો, તે પણ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

દેવ, ગુરુ, અને ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને નિશ્ચય કરવો, તે પછી સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ચાર અનંતાનુવંધી કષાય, સમ્યક્ત્વ મોહ, મિશ્ર મોહ, અને મિથ્યાત્વ મોહ—આ સાત પ્રકૃતિનો જે જીવ ઉપશમ કરે, તથા ક્ષયોપશમ કરે, તે જીવને ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ થાય છે. એ સમ્યક્ત્વ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો વિષય નથી. “ આ જીવને સમ્યક્ત્વ છે, ” એવું કેવળી જાણી શકે છે. જે જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે, તે જીવને નરક તથા તિર્યંચ આ વન્ને ગતિના આયુષ્યનો વંધ થતો નથી.

એ સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર છે. ૧ શંકા અતિચાર, ૨ આકાંક્ષા અતિચાર, ૩ વિતિગિચ્છા અતિચાર, ૪ મિથ્યા દ્રષ્ટિ પ્રશંસા અતિચાર, અને ૫ મિથ્યા દ્રષ્ટિ પરિચય અતિચાર—આવાં તેનાં નામ છે.

જિન વ્રત્તનમાં શંકા કરવી નહિ. જો શંકા કરવામાં આવે તો, શંકા નામે પહેલો અતિચાર છે. વીજા મતવાળાઓનાં અજ્ઞાન કષ્ટ દેખી, કોઈ પારંખડીના વિદ્યા મંત્રના ચમત્કાર દેખી, તેમજ પૂર્વ જન્મનાં અજ્ઞાન કષ્ટથી ફળ પામેલા અન્ય મતવાળાઓને સુખી, તેમજ ધનવાન દેખી, પોતાના મનમાં તે મતની પ્રશંસા કરે, અને તેને અંગીકાર કરવાની આકાંક્ષા રાખે, તે આકાંક્ષા નામે વીજો અતિચાર લાગે છે. તેથી વીજા મતની આકાંક્ષા ન કરવી. પોતાના પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં પાપના ઉદયથી દુઃખ

ભોગવતો જીવ એવો વિચાર કરે કે, “ હું ધર્મ કરું છું, તેનું ફળ મને શું મળશે ? અથવા મળશે કે નહીં ? વળી જેઓ ધર્મ કરતા નથી, તેઓ સુખી છે, અને હું ધર્મ કરું છું, તથાપિ દુઃખી થાઉં છું. ” આ પ્રમાણે વિચારવું, તે વિતિગિચ્છા નામે ત્રીજો અતિચાર છે, તથા જૈન સાધુનાં મલિન શરીર તથા મલિન વસ્ત્ર દેખીને મનમાં દુગંછા કરે કે, “ આ સાધુ ગંદા છે. આવા મલિન સાધુ શી રીતે સંસારને તરી શકે ? ” આવો વિચાર કરવાથી પણ વિતિગિચ્છા નામે ત્રીજો અતિચાર લાગે છે, માટે ઉપર પ્રમાણે દુગંછા ન કરવી.

જિન પ્રણિત આજ્ઞાથી જે બાહર છે, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ છે. કારણ કે તેઓ સર્વજ્ઞનાં વચનોને માનતા નથી, અને અસર્વજ્ઞનાં વચનોને સત્ય માને છે. આવા જિનાજ્ઞાની બાહર અજ્ઞાન કષ્ટ કરનારા મિથ્યાત્વીઓની પ્રશંસા કરવી, તેઓનાં તપ, વ્રત, અને પર્વોત્સવનાં વચાણ કરવાં, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ પ્રશંસા નામે ચોથો અતિચાર છે, તેથી સમ્યક્ત્વવાળા ભવિજનોએ મિથ્યા દ્રષ્ટિની પ્રશંસા ન કરવી.

મિથ્યા દ્રષ્ટિની સાથે વહુજ મેળાપ રાखे, खानपान કરે, અને વાસ કરે, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ પરિચય નામે પાંચમો અતિચાર છે, એવા અનેક પ્રકારે સહવાસ કરવાથી મિથ્યા દ્રષ્ટિની વાસના લાગી જાય છે, અને તેમ કરતાં છેવટે ધર્મભ્રષ્ટ થઈ જવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વ ઇટલે શું ? ૨ સાત પ્રકૃતિ કઈ કઈ ?
૩ આ જીવને સમ્યક્ત્વ છે, એવું કોણ જાણી શકે ?
૪ સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર ગણાવો. ૫ પાંચ અતિચારની સમજૂતી આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શ્રદ્ધા, સમ્યક્ત્વ, અનંતાનુવંધી કપાય, ઉપશમ, ક્ષયો-
પશમ, આકાંક્ષા, વિતિગિચ્છા, પર્વોત્સવ, ધર્મભ્રષ્ટ.

પાઠ ૩ જો.

શ્રદ્ધા અથવા સદ્ગુણ.

આસ્તિકપણાની જે વૃદ્ધિ તે શ્રદ્ધા અથવા સદ્ગુણ કહેવાય છે. તે સદ્ગુણનો સંવંધ સમક્ષિતની સાથે રહેલો છે. તે સદ્ગુણના ચાર પ્રકાર છે. જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ કરવો, તે સંવંધી સારો વિચાર કરવો, તે શ્રદ્ધાનો પહેલો પ્રકાર છે. જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વો શ્રી જિન મહાવંતે કહેલા છે, અને તેમાં જે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે વરાવર છે. તેમજ તેની અંદર જે જે કહેલું છે,

તે સત્ય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે નવતત્ત્વનું જ્ઞાન યથાર્થ મેળવવું, તે શ્રદ્ધાનો પહેલો પ્રકાર છે.

ગુરુસેવા એ શ્રદ્ધાનો વીજો પ્રકાર છે. સાધુ મુનિ-રાજની શુદ્ધ બુદ્ધિથી સેવા કરવી, તેમનું નિર્મલ ચારિત્ર જોઈ ઉત્તમ પ્રકારે તેમની ભક્તિ કરવી, એ શ્રદ્ધાના વીજા પ્રકારમાં આવે છે. જે સમક્ષિતથી શ્રદ્ધા હોય, તેમનો સંગ કરવો નહિ, એ શ્રદ્ધાનો ત્રીજો પ્રકાર છે. પાસથ્યા, કુશીલિઆ અને વેષવિહંબક, એવા લોકો ધર્મથી શ્રદ્ધા હોય છે. જેઓ ધર્મીપણાના ડોળઘાલુ હોય, તેમજ સ્વોદા આ-હંસથી ધર્મનો વિપરીત વૈધ આપનારા હોય, તે પાસથ્યા કહેવાય છે. જેમનામાં શીલગુણ ન હોય, તે કુશીલિઆ કહેવાય છે, અને સ્વોદો વેષ ધરી વીજાને ઠગનારા હોય, તે વેષવિહંબક એવા નામથી ઓળખાય છે, તે પાસથ્યા, કુશી-લિઆ અને વેષવિહંબક એ વધા સમક્ષિતથી શ્રદ્ધા હોય છે, તેવાઓનો સંગ કરવો નહીં, તે સદ્ગુણના ત્રીજા ભેદમાં આવે છે.

મિથ્યાત્વીનો સંગ ન કરવો, તે શ્રદ્ધાનો ચોથો પ્રકાર છે. મિથ્યાત્વી એટલે અન્ય દર્શની-જે વીજા દર્શન- (મત)ને માનનારા હોય, તેવાઓનો સંગ ન કરવો. કારણ કે તેવાઓનો સંગ કરવાથી સમક્ષિતનો નાશ થાય છે.

આ ચાર શ્રદ્ધાના પ્રકાર છે. જે ભવ્ય મનુષ્યને

સમકિત ઉપર શ્રદ્ધા હોય, તે જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ કરે છે, અને સર્વદા તેનો જ વિચાર કરે છે. સમકિતની શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય સાધુ-મુનિરાજની સેવા કરે છે. પાસથ્યા, કુશીલિઆ અને વેપ વિડંબક એવા સમકિતથી ભ્રષ્ટ થયેલાનો તેમજ મિથ્યાત્વીનો સંગ કરતા નથી, એ સમકિતની શ્રદ્ધાનો પ્રભાવ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ શ્રદ્ધા અથવા સદ્દહ્મણા એટલે શું ? ૨ સદ્દહ્મણાનાં કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ અને તેનો વિચાર કરવો, તે શ્રદ્ધાનો કયો પ્રકાર છે ? ૪ પાસથ્યા, કુશીલિઆ વિગેરેનો સંગ કરવો નહીં, તે શ્રદ્ધાનો કયો પ્રકાર ? ૫ સાધુ મુનિરાજની સેવા કરવી, તે કયો પ્રકાર છે ? ૬ મિથ્યાત્વીનો સંગ ન કરવો, તે કયો પ્રકાર છે ? ૭ સ્વોદ્યા વેપંધારી વીજાએને ઠગાનારા હોય, તે કેવા કહેવાય છે ? ૮ પાસથ્યા અને કુશીલિઆ એટલે શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ભ્રષ્ટ, પાસથ્યા, કુશીલિઆ, વેપવિડંબક, આડંબર, વિપરીત, મિથ્યાત્વી, અન્ય દર્શની, દર્શન, મન્ય મનુષ્ય.

પાઠ ૪ થો.

ત્રણ લિંગ.

જેનામાં સમકિત હોય, તેવા માણસને ઓઝાવનારાં જે ચિન્હ તે લિંગ કહેવાય છે. તે સમકિતનાં લિંગ ત્રણ પ્રકારે છે. સિદ્ધાંત એટલે શ્રી વીતરાગ પ્રમુની વાળી, તેને સાંભળવાની અતિ અભિલાષા થાય, તે સમકિતનું પહેલું લિંગ છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, જે મનુષ્યને સિદ્ધાંત સાંભળવાની અભિલાષા થતી હોય, તે ચિન્હ ડારથી એમ સમજવું કે, તેનામાં સમકિત છે.

ચારિત્ર ધર્મ એટલે વ્રત પચ્ચાણ કરવાની જેને અતિ અભિલાષા થાય, તે સમકિતનું વીજું લિંગ છે. જે મનુષ્ય વ્રત પચ્ચાણ કરવાની અતિ અભિલાષા રાખતો હોય, તો સમજવું કે, તે મનુષ્યમાં સમકિત છે.

દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેવું, તે સમકિતનું ત્રીજું લિંગ છે. જે માણસ દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેતો હોય, તો તેનામાં સમકિત છે, એમ સમજવું.

ઉપર કહેલાં ત્રણ લિંગો તે સમકિતને ઓઝાવનાં સ્વરેખાં ચિન્હો છે. જો હૃદયમાં સમકિત હોય, તો માણસને સિદ્ધાંત સાંભળવાની અભિલાષા થાય છે. વ્રત

પચ્ચાણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, અને તેનાથી દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેવાય છે. સંક્ષેપમાં એટલુંજ સમજવાનું કે, સિદ્ધાંત શ્રવણાભિલાષ, ચારિત્ર ધર્માભિલાષ, અને દેવ, ગુરુ સેવા એ ત્રણ સમ્યક્ત્વનાં લિંગો છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ લિંગ એટલે શું ? ૨ વ્રત-પચ્ચાણ કરવાની અભિલાષા તે સમક્ષિતનું ક્યું લિંગ છે ? ૩ વીતરાગની વાણી સાંભળવાની ઇચ્છા તે ક્યું લિંગ છે ? ૪ ચારિત્ર ધર્મ એટલે શું ? અને તે ક્યું લિંગ ? તે કહો. ૫ ત્રણ લિંગોનાં સંક્ષેપથી નામ આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ચિન્હ, લિંગ, વીતરાગ, વૈયાવચ્ચ, સાવધાન.

પાઠ ૫ મો.

દશ પ્રકારના ચિનય.

સમ્યક્ જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે સઘળા ગુણોનું મૂલ ચિનય છે. જેનાથી આઠ પ્રકારનાં કર્મને વિ એટલે વિ-

શેષે, નય એટલે દૂર કરી શકાય, તે વિનય કહેવાય છે. અથવા જે સંસારનો લય કરે, તે વિનય કહેવાય છે. સેવા, ભક્તિ, વહુ માન કરવા, અંદરનો પ્રેમ વતાવવો, ગુણ ગાવા, અને અવગુણ છોડવા, એ વધાં વિનયનાં લક્ષણ છે. તે વિનય દશ પ્રકારે થાય છે. ૧ અરિહંત દેવનો વિનય, ૨ સિદ્ધ ભગવાનનો વિનય, ૩ જિન પ્રતિમાનો વિનય, ૪ શ્રુત ધર્મનો વિનય, ૫ ચારિત્ર ધર્મનો વિનય, ૬ સર્વ સાધુનો વિનય, ૭ આચાર્યનો વિનય, ૮ ઉપાધ્યાયનો વિનય, ૯ ચતુર્વિધ સંઘનો વિનય, અને ૧૦ સમ્યક્ દર્શનનો વિનય—એમ તેના દશ પ્રકાર પડે છે. દેવની ચોરાશી પ્રકારની, અને ગુરુની તેત્રીશ પ્રકારની આશાતના ટાલવી—એ પણ વિનયમાં ગણાય છે.

વિનયના વીજી રીતે પાંચ પ્રકાર પણ થઈ શકે છે. ૧ દર્શન વિનય, ૨ જ્ઞાન વિનય, ૩ ચારિત્ર વિનય, ૪ તપ વિનય, અને ૫ ઔપચારિક વિનય—એવાં તેનાં નામ છે. દર્શનમાં કહેલા ધર્માસ્તિકાયાદિ પદાર્થ ઉપર શ્રદ્ધા કરવી, તે પહેલો દર્શન વિનય કહેવાય છે. તે પદાર્થનું જ્ઞાન મેળવવું, તે વીજો જ્ઞાન વિનય કહેવાય છે. ક્રિયા કરવી, તે ત્રીજો ચારિત્ર વિનય ગણાય છે, અને સમ્યક્ રીતે તપસ્યા કરવી, તે ચોથો તપ વિનય કહેવાય છે. પાંચમા ઔપચારિક વિનયના બે ભેદ છે. ૧ પ્રતિરૂપ વિનય અને ૨ અનાશાતના વિનય. તેમાં

પ્રતિરૂપ વિનયના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ કાયિક પ્રતિરૂપ વિનય, ૨ વાચિક પ્રતિરૂપ વિનય, અને ૩ માનસિક પ્રતિરૂપ વિનય.

તેમાં પહેલા કાયિક પ્રતિરૂપ વિનયના આઠ પ્રકાર છે. ૧ અભ્યુત્થાન, ૨ અંજલિવંધ, ૩ આસન પ્રદાન, ૪ અભિગ્રહ, ૫ કૃતિ કર્મ, ૬ શુશ્રૂષા, ૭ અનુગમન, અને ૮ સંસાધન—એવાં તેમનાં નામ છે. ગુણવાન્ જનની તરફ ઉઠી સામા જવું, તે અભ્યુત્થાન, તેની સામે હાથ જોડી ઉભા રહેવું, તે અંજલિવંધ, તેમને આસન આપવું, તે આસન પ્રદાન, તેમની चीज—વસ્તુ લઈ, ઠેકાણે રાખવી, તે અભિગ્રહ, તેમને વંદન કરવું, તે કૃતિ કર્મ, તેમની આજ્ઞા સાંભળવા તૈયાર રહેવું, તે શુશ્રૂષા, તેમની પાછળ જવું, તે અનુગમન, અને તેમની પગચંપી કરવી, તે સંસાધન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે કાયિક વિનયના આઠ પ્રકાર થાય છે.

વાચિક પ્રતિરૂપ વિનયના ચાર પ્રકાર છે. ૧ હિત, ૨ મિત, ૨ અપરૂપ, અને ૪ અનુપાતિ—એવાં તેનાં નામ છે. હિત એટલે હિતકારી બોલવું, મિત એટલે સ્વપૂર્ણ વોલવું, અપરૂપ એટલે મધુર વોલવું, અને અનુપાતિ એટલે અનુસરવું વોલવું. આવી રીતે વાચિક પ્રતિરૂપ વિનયના ચાર ભેદ છે.

માનસિક પ્રતિરૂપ વિનયના બે ભેદ છે. ૧ અકુશલ

મનનિરોધ, અને ૨ કુશલમન ઝડીરણા-આવાં તેનાં નામ છે. અકુશલ મનનો નિરોધ કરવો, એટલે કોઈનું ધુંડું ચિંતવવું નહિ, તે અકુશલ મનનિરોધ કહેવાય છે, અને સર્વનું મહું ચિંતવવું, તે કુશલમન ઝડીરણા કહેવાય છે. આ પ્રતિરૂપ વિનય વીજાની અનુવૃત્તિ કરવાત્મ છે, એટલે વીજાને અનુસરીને તે વિનય થઈ શકે છે, તેથી કેવલજ્ઞાની પ્રતિરૂપ વિનય કરતા નથી, તેઓ અપ્રતિરૂપ વિનય કરે છે.

ઔપચારિક વિનયનો વીજો શ્વેદ જે અનાશાતના વિનય છે, તેના વાવન પ્રકાર થાય છે. તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુલ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય અને ગણી એ તેર પદની આશાતના કરવાથી દૂર રહેવું, તે તેર પદની ભક્તિ કરવી, તે તેર પદનું વહુ માન કરવું, અને તે તેર પદની પ્રશંસા કરવી, એ ચાર પ્રકારે તેર પદ ગણતાં વાવન પ્રકાર થાય છે.

આવો વિનય ગુણ સર્વથી ઉત્તમ છે. વિનયથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, જ્ઞાનથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે, દર્શનથી ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, અને ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એથી સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનયજ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વિનય એ શબ્દનો અર્થ શો થાય ? ૨ વિનયના કયાં લક્ષણો છે ? ૩ વિનયના મૂળ કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ ગણાવો. ૪ દેવની અને ગુરુની કેટલી કેટલી આશાતના કહેવાય છે ? અને તે આશાતના ટાલવી, તે શેમાં ગણાય છે ? ૫ વિનયના વીજા કેટલા પ્રકાર થઈ શકે છે ? તે ગણાવો. ૬ તપવિનય અને દર્શનવિનય શું છે ? તે સમજાવો. ૭. પદાર્થનું જ્ઞાન મેળવવું, અને ક્રિયા કરવી, તે કયા વિનય કહેવાય છે ? ૮ ઔપચારિક વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૯ પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ આપો. ૧૦ કાયિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ થાય ? તે ગણાવો. ૧૧ સંસાધન; અભ્યુત્થાન અને અનુગમન, એ કેવા વિનયમાં આવે છે, અને તેનો શો અર્થ થાય છે ? તે સમજાવો. ૧૨ ગુણવાન્ જનની સામે હાથ જોડી ઉભા રહેવું, તે કેવો વિનય ? ૧૩ મોટા જનની આજ્ઞા સાંભળવા તૈયાર રહેવું, તે કેવો વિનય ? ૧૪ મોટાઓને આસન આપવું, તે કેવો વિનય ? ૧૫ અભિગ્રહ અને કૃતિકર્મ વિનયમાં શું કરવાનું છે ? ૧૬ વાત્તિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૭ હિત તથા અનુપાતિ એ કેવાં વચન કહેવાય ? ૧૮ સ્વપૂરતું વોલવું, અને મધુર વોલવું, તે કેવા વિનયમાં ગણાય છે ? ૧૯ માનસિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૨૦ અકુશલ મનોનિરોધ અને કુશલમન ઉદ્દીરણા પદ્ધતિ

શું ? તે સમજાવો. ૨૧ અનાશાતના વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૨૨ તેર પદ કયાં ? તે ગણાવો. ૨૩ તેર પદને કેવી રીતે ગણતાં વાવન પ્રકાર થાય છે ? ૨૪ સર્વ ગુણોનું સૂઝ વિનય છે, તે કેવી રીતે ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

લય, વહુમાન, શ્રુતધર્મ, ચતુર્વિધ સંઘ, દ્રવ્ય, હિત, મિત, અપરુષ, અનુપાતિ, નિરોધ, ઉદીરણા, અનુવૃત્તિ, સ્થવિર, ગણી.

પાઠ ૬ ટો.

ત્રણ શુદ્ધિ.

સમ્યક્ત્વ મેલવવામાં ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિની જરૂર છે. તે શુદ્ધિ તે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કહેવાય છે. એ શુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ મનઃશુદ્ધિ, ૨ વચનશુદ્ધિ અને ૩ કાય-શુદ્ધિ, એવાં તેનાં નામ છે.

“ આ સંસારમાં શ્રી વીતરાગનો કહેલો ધર્મજ સાર છે. વીજું કાંઈ સાર નથી. ” આ પ્રમાણે મનમાં ભાવવું, તે મનઃશુદ્ધિ કહેવાય છે.

“ જિન ધર્મનું આરાધન કરવાથી કલ્યાણ ન હોય,

તો વીજા કોનાથી હોય ? કલ્યાણ તો શ્રી વીતરાગના ધર્મ-
થીજ છે, વીજાથી નથી. ” આ પ્રમાણે વચનથી કહેવું,
તે વચનશુદ્ધિ કહેવાય છે.

“ કદિ કોઈ આવીને મારો, છેદો, મેદો અને અ-
નેક પ્રકારની પીડા ઉપજાવો, પણ વીતરાગ વિના વીજા-
ની આગલ કાયાથી મસ્તક ન નમાવવું, એવી દ્રઢતા, એ
કાયશુદ્ધિ કહેવાય છે.

આ ત્રણે પ્રકારની શુદ્ધિ, તે સ્વરેખરી સમક્ષિતીની
શુદ્ધિ ગણાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ શુદ્ધિ એટલે શું ? ૨ શુદ્ધિના કેટલા પ્રકાર
છે ? ૩ જિન ધર્મનું આરાધન કરવાથીજ કલ્યાણ થાય
છે, વીજાથી થતું નથી—આવાં વચન કેવી શુદ્ધિમાં
ગણાય છે ? ૪ મનઃશુદ્ધિ અને કાયશુદ્ધિ વિષે
સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સાર, છેદો, મેદો, દ્રઢતા.

પાઠ ૭ મો.

પાંચ દૂષણ.

સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર, તે તેનાં પાંચ દૂષણ કહેવાય છે. તેમનાં ૧ શંકા, ૨ કાંક્ષા, ૩ વિચિકિત્સા, ૪ પ્રશંસા અને ૫ સંસ્તવ-આનાં નામ છે. વીતરાગે કહેલાં વચનમાં જે સંશય કરવો, તે શંકા નામે પહેલું દૂષણ છે. જિનમત વિના વીજા મતની વાંછા કરવી, તે કાંક્ષા નામે બીજું દૂષણ છે. “ ધર્મનું ફલ મઝશે કે નહીં ? ” એમ સંદેહ કરવો, તે વિચિકિત્સા નામે ત્રીજું દૂષણ છે. કુલિંગી એવા પાંચડી લોકોની પ્રશંસા કરવી, તે પ્રશંસા નામે ચોથું દૂષણ છે, અને ઉપર વતાવેલા પાંચડી લોકોનો પરિચય કરવો, તે સંસ્તવ નામે પાંચમું દૂષણ છે.

સમક્ષિતના આરાધક એવા પુરુષે એ પાંચ દૂષણનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વના અતિચાર અને દૂષણમાં તફાવત છે કે નહીં ? ૨ સમ્યક્ત્વનાં દૂષણ કેટલાં છે ? તે દરેકનાં નામ આપી ગણાવો. ૩ સંસ્તવ અને પ્રશંસા એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ વીતરાગનાં કહેલાં વચનમાં સંશય કરવો,

અને વીજા મતની વાંછના કરવી, તે કયાં દૂષણ કહેવાય ?
 ૫ ધર્મનું ફલ મળશે કે નહીં ? એવો સંદેહ કરવો, તે
 ક્રયું દૂષણ કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કુલિંગી, સંસ્તવ, આરાધક.

પાઠ ૮ મો.

આઠ પ્રભાવક.

સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રભાવક છે. જે પુરુષ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવને વધારે, તે પ્રભાવક કહેવાય છે. જે જિનમતનાં અને પરમતનાં શાસ્ત્રોનો જાણનાર હોય, તે પહેલો પ્રભાવક છે. જે ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર હોય, તે વીજો પ્રભાવક છે. જે ન્યાયથી વાદ કરી વાદીઓનો પરાભવ કરે, તે ત્રીજો પ્રભાવક છે. જે નિમિત્ત-શુકન તથા જ્યોતિષ શાસ્ત્રને જાણનાર હોય, તે ચોથો પ્રભાવક છે. જે ક્ષમાવંત નિર્ભીખી અને તપસ્વી હોય, તે પાંચમો પ્રભાવક છે. જે વિદ્યા મંત્રનો જાણનાર હોય, તે છઠ્ઠો પ્રભાવક છે. જે સિદ્ધસંપન્ન હોય, એટલે આકાશગામની વિદ્યાએ યુક્ત હોય, તે સાતમો પ્રભાવક છે. જે કવિ હોય, એટલે કવિતાના

ગુણથી વર્ણન કરનારો હોય, તે આઠમો પ્રભાવક છે. આ આઠ ગુણથી મોટા મોટા રાજાઓને પ્રસન્ન કરી જૈની બનાવે, તે પ્રભાવક જાણવા.

આ આઠ પ્રભાવક જિનમતને દીપાવનારા છે. હમેશાં એવા પ્રભાવક થવાનો ઉદ્યમ કરવો, કે જેથી જિનમતને દીપાવનાર થઈ શકાય, અથવા તેમના સમક્ષિતવાળા ગુણ જોઈને એવા પ્રભાવક પુરુષોની સેવા કરવી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧. પ્રભાવક કેટલા છે ? ૨. પ્રભાવક કોને કહેવાય ?
૩. જે આકાશગામી વિદ્યાએ યુક્ત હોય, તે કેટલામો પ્રભાવક કહેવાય ? ૪. કવિ હોય તે કેટલામો પ્રભાવક ?
૫. જિનમત અને પરમતનાં શાસ્ત્રોને જાણનાર કેટલામો પ્રભાવક ? ૬. વીજો પ્રભાવક કયો ? ૭. જે ન્યાયથી વાદ કરે, તે કેટલામો પ્રભાવક ? ૮. ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર કેટલામો પ્રભાવક ? ૯. ક્ષમાવંત, નિર્ભી અને તપસ્વી હોય, તે કેટલામો પ્રભાવક ? ૧૦. જ્યોતિઃ શાસ્ત્રને જાણનારો કેટલામો પ્રભાવક ? ૧૧. સિદ્ધસંપન્ન એટલે શું ? ૧૨. શું કરે તો પ્રભાવક કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રભાવક, પરમત, નિમિત્ત, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, સિદ્ધસંપન્ન, આકાશગામીની.

પાઠ ૧ મો.

પાંચ ભૂષણ.

સમકિતનાં પાંચ ભૂષણ કહેલાં છે. ભૂષણ ધારણ કરવાથી જેમ શોભા પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ આ પાંચ ભૂષણ ધારણ કરવાથી સમકિત શોભે છે. ૨ કુશલતા, ૨ પ્રભાવના, ૩ તીર્થ સેવા, ૪ દ્રઢતા, અને ૫ વૈયાવૃત્ય—એ પાંચ ભૂષણનાં નામ છે. જિન ધર્મને વિષે કુશલતા રાખવી, તે પહેલું ભૂષણ છે. જિન શાસનની પ્રભાવના કરવી, એટલે જિન શાસનને દીપાવું, અથવા વૃદ્ધિ થાય તેમ કરવું, તે વીજું ભૂષણ છે. તીર્થ સેવા એટલે ગૌતમ મુનિરાજ અને તીર્થની સેવા કરવી, તે ત્રીજું ભૂષણ છે. દ્રઢતા એટલે જિન ધર્મને વિષે સ્થિરતા રાખવી, તે ચોથું ભૂષણ છે. વૈયાવૃત્ય એટલે દેવગુરુ તથા સિદ્ધાંતનો વિનય કરવો—વૈયાવચ્ચ કરવી—તે પાંચમું ભૂષણ છે.

સમકિતનાં આ પાંચ ભૂષણો સમકિતને દીપાવનારાં

છે. તેના વિના સમકિત જરા પણ શોભતું નથી, તેથી દરેક શ્રાવકે તે પાંચ ભૂષણ સંપાદન કરવાં જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ભૂષણ એટલે શું ? ૨ તે ભૂષણ કેટલાં છે ? તેનાં નામ આપો. ૩ દેવગુરુ તથા સિદ્ધાંતનો વિનય કે વૈયાવચ્ચ કરવી, તે ક્યું ભૂષણ ? ૪ તીર્થ સેવા અને કુશલતા એ બે ભૂષણ વિષે સમજાવો. ૫ જિત ધર્મને વિષે દ્રઢતા રાખવી, તે ક્યું ભૂષણ છે ? ૬ પ્રભાવના એટલે શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રભાવના, કુશલતા, ગીતાર્થ, દ્રઢતા, સ્થિરતા.

પાઠ ૧૦ મો.

પાંચ લક્ષણ.

સમકિતનાં શું લક્ષણ છે ? અને “ આ જીવમાં સમકિત છે, ” એમ શી રીતે જણાય ? એ પ્રત્યેક શ્રાવ-

કે જાણવું જોડે. તે જાણવાને માટે સમકિતનાં પાંચ લક્ષણો કહેલાં છે. એ પાંચ લક્ષણોથી સમકિતનું સ્વરૂપ જણાઈ આવે છે. એ પાંચ લક્ષણોનાં ૧. ઉપશમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિર્વેદ, ૪ અનુકંપા, અને ૫ આસ્તિક્ય. એવાં નામ છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ ચાર કપાયનો ત્યાગ, તે ઉપશમ નામે સમકિતનું પહેલું લક્ષણ છે. જે જીવમાં અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભનો ઉપશમ દેખાય, એટલે અપરાધ કરનાર ઉપર પણ જેને ક્રોધ વિગેરે તીવ્ર કપાય ઉત્પન્ન ન થાય; જો કદિ ઉત્પન્ન થાય, તો તેને નિષ્ફળ કરી દે, એવી શમતા જેનામાં જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમકિત છે, એમ જાણવું. જેના હૃદયમાં મોક્ષના સુખની અભિલાષા રાખવાને લીધે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય થાય, તે સંવેગ નામે સમકિતનું બીજું લક્ષણ છે. જે જીવને તેવો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતો માલમ પડે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું. સંસારના દુઃખથી કંટાળો પામી ઉદાસ રહેવું, તે નિર્વેદ નામે સમકિતનું ત્રીજું લક્ષણ છે. જે જીવ સંસારનાં સુખ ઉપર દ્વેષ કરે, કુટુંબ વિગેરેની પરતંત્રતાના દુઃસ્વરૂપ ગૃહસ્થાવાસમાં રહેતાં, પણ મોક્ષની અભિલાષા કરે, તે નિર્વેદ લક્ષણવાળા જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે એમ જાણવું. વીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, અર્થાત્ સર્વ જીવ ઉપર દયા. ભાવ રાખે, તે અનુકંપા નામે સમકિતનું ચોથું લક્ષણ છે. જેના હૃદયમાં દુઃખી જીવને દેખી અનુકંપા ઉત્પન્ન થાય,

દુઃખી જીવનાં દુઃખ દૂર કરવાની ઇચ્છા થાય, તેમજ વીજા જીવને દુઃખી જોઈ, પોતાના મનમાં દુઃખી થાય, અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુઃખી જીવના દુઃખને દૂર કરે, તેવાં અનુકંપાનાં લક્ષણથી સમજવું કે, તે જીવમાં સમકિત છે. “ શ્રી વીતરાગ પ્રમુદ કહ્યું, તે સત્ય છે, તેમાં કંઈ પણ જુદું નથી. ” આવી દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે આસ્તિક્ય નામે સમકિતનું પાંચમું લક્ષણ છે. જે જીવમાં એવી દ્રઢ આસ્તા જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું.

એ પ્રમાણે ઉપશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિક્ય—એ પાંચ લક્ષણ ઉપરથી જીવમાં રહેલું સમ્યક્ત્વ ઓઢાવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમકિતનાં લક્ષણો શું છે, અને તે કેટલાં છે ? તેનાં નામ ગણાવો. ૨ શ્રી વીતરાગનાં વચન ઉપર દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે સમકિતનું કયું લક્ષણ ? ૩ ઉપશમ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ વીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, એ કયું લક્ષણ ? ૫ સંવેગ એટલે શું ? તે વિષે સમજાવો. ૬ સંસારનાં દુઃખથી કંટાળી ઉદાસ રહેવું, તે કયું લક્ષણ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉપશમ, સંવેગ, નિવેદ, આસ્તિક્ય, અનંતાનુવંધી,
નિષ્ફલ, અનુકંપા, શક્તિ. .

પાઠ ૧૧ મો.

છ યતના.

સમક્ષિતને શુદ્ધ રીતે રાખવા યત્ન કરવો, તે સમક્ષિતની યતના કહેવાય છે. જો વરાવર યતના કરવામાં આવી હોય, તો સમક્ષિત નાશ પામતું નથી. ૧ યતનાના છ પ્રકાર છે. ૧ પરતીર્થિકાદિ વંદન, ૨ પરતીર્થિકાદિ નમસ્કરણ, ૩ પરતીર્થિકાદિ આલાપન, ૪ પરતીર્થિકાદિ સંલાપન, ૫ પરતીર્થિકાદિ અશનાદિ દાન અને ૬ પરતીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પાદિ પ્રેષણ—આવાં તેનાં છ પ્રકારનાં નામ છે.

વીજા મતવાળાઓને, તેમના દેવને અને તેમણે ગ્રહણ કરેલી પ્રતિમાને વંદન કરવું નહીં, ઇટલે તેમની આગળ વે હાથ જોડવા નહીં, તે પરતીર્થિકાદિ વંદન નામે પહેલી યતના છે. વીજા મતવાળાને નમસ્કાર કરવો નહીં, ઇટલે તેમની આગળ માથું નમાવવું નહીં, તે પરતીર્થિકાદિ નમસ્કરણ નામે બીજી યતના છે. વીજા મતવા-

ઝાની સાથે પ્રથમ બોલવું નહીં, તે પરતીર્થિકાદિ આ-
લાપન નામે ત્રીજી યતના છે. તેમની સાથે વારંવાર
બોલવું નહિ, તે પરતીર્થિકાદિ સંલાપન નામે ચોથી
યતના છે. તેમને ધર્મ બુદ્ધિ આપવા પીવાનું આપવું નહિ,
તે પરતીર્થિકાદિ અશનાદિદાન નામે પાંચમી યતના
છે. તેમને માટે ગંધ તથા પુષ્પ મોકલવાં નહિ, તે પર-
તીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પ પ્રેષણ નામે છઠ્ઠી યતના છે.

આ છ પ્રકારની યતના રાખવાથી સમક્ષિત દ્રઢ
થાય છે, અને તેના ગુણમાં વધારો થાય છે. જે હાથ
જોડીને નમવું, તે વંદન, અને માથું નમાવવું, તે નમસ્કાર
કહેવાય છે. પ્રથમ બોલવું, તે આલાપન, અને વારંવાર
બોલવું, તે સંલાપન કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમક્ષિતની યતના એટલે શું ? ૨ યતનાથી શો
લાભ થાય છે ? ૩ યતના કેટલા પ્રકારની છે ? તેના
વધા ભેદનાં નામ આપો. ૪ પરતીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પ પ્રે-
ષણ—એટલે શું ? અને તે કેટલામી યતના છે ? ૫ વી-
જા મતવાળાઓને, તેમના દેવને, અને તેમને ગ્રહણ કરેલી
પ્રતિમાને વંદન કરવું નહિ, એ કઈ યતના ? ૬ પરતીર્થિ-
કાદિ અશનાદિ દાન—એ કેટલામી યતના, અને તેનો
અર્થ શું ? ૭ વીજા મતવાળાને નમસ્કાર કરવો નહીં,

તે કઈ યતના ? ૮ પરતીર્થિકાદિ સંલાપન એ યતનાનો અર્થ થું ? ૯ વીજા મતવાળાની સાથે પ્રથમ વોલવું નહિ, તે કઈ યતના ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

યતના, પરતીર્થિકાદિ, વંદન, નમસ્કરણ, આલાપન, સંલાપન, અશનોદિ દાન, ગંધ પુષ્પાદિ, પ્રેષણ, ધર્મ બુદ્ધિ, દ્રઢ.

પાઠ ૧૨ મો.

છ આગાર.

કોઈ મુશ્કેલીને લઈને શ્રાવકને કાંઈ પણ અનુચિત કામ કરવું પડે, તે વચ્ચે જો કાંઈ પણ ન ચાલતાં છુટ રાખવી, તે આગાર કહેવાય છે. તેને સંસ્કૃતમાં આકાર (અપવાદ) કહે છે. જ્યારે ગૃહસ્થને સમ્યક્ત્વ આપવામાં આવે છે, ત્યારે ગુરુ તેને આગાર વતાવે છે, તે આગારના છ પ્રકાર થાય છે. તે વચ્ચે ગુરુ તેને જણાવે છે કે, જો છ કારણોમાં તમારે કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તો આ છ આગાર રાખી શકાય, જેથી કરીને તમારું સમ્યક્ત્વ કલંકિત થશે નહીં.

राजाना कहेवार्थी करवुं पड़े, ते राजाभियोग नामे पहलो आगार छे. कदि राजा जोरावरीथी अनुचित काम करावे, तेथी सम्यक्त्वमां दूषण लागे नहीं.

गण एटले ज्ञातिनो समूह अथवा पंच, तेमना कहेवार्थी करवुं, ते गणाभियोग नामे बीजो आगार छे. ज्ञाति के पंच अनुचित काम करवानी फरज पाड़े, तेवे प्रसंगे जो ते काम करवुं पड़े, तो तेथी करीने सम्यक्त्वमां दूषण लागतुं नथी.

बळ एटले सैन्य अगर कोई बळवान् चोर के म्लेच्छ, तेमनी जोरावरीथी करवुं, ते बलाभियोग नामे बीजो आगार छे. कोई चोर के म्लेच्छना तावामां आवी पडतां, तेओनी जोरावरीथी काम करवुं पड़े, तो तेथी सम्यक्त्वमां दूषण लागतुं नथी.

देव एटले क्षेत्रपाळ, व्यंतर विगेरे कोई दुष्ट देवता शरीरमां प्रवेश करी, अनुचित काम करावे, ते देवाभियोग नामे चौथो आगार छे. दुष्ट देवता के व्यंतर शरीरमां प्रवेश करी, अनुचित काम करावे, तथा कोई देवता मरणांत दुःख आपे, तेथी मनमां धैर्य न रहे, अने तेने लइने विरुद्ध काम करवुं पड़े, तो सम्यक्त्वमां अतिचारनो भंग थतो नथी.

गुरु एटले मातापिता अथवा धर्माचार्य के जिन प्रतिमा, तेमने लइने अनुचित काम करवुं पड़े, ते गुरु

નિગ્રહ નામે પાંચમો આગાર છે. માતા પિતાના આગ્રહથી કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તથા ધર્માચાર્યને કોઈ દુષ્ટ સંકટ આપતો હોય, તથા જિન પ્રતિમાનું સ્થાન કરતો હોય, કે જિન મંદિર તોડતો હોય, તેઓની રક્ષાને માટે જો કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તો સમ્યક્ત્વમાં દૂષણ લાગતું નથી.

વૃત્તિ એટલે આજીવિકા તેને માટે કાંઈ વિરુદ્ધ કામ કરવું પડે, તે કાંતારવૃત્તિ નામે છઠ્ઠો આગાર છે. દુકાલ વિગેરે આપત્તિ આવી પડે, ત્યારે આજીવિકાને માટે મિથ્યા દ્રષ્ટિને અનુસારે ચાલવું પડે, અથવા કાંઈ વિરુદ્ધ આચરણ કરવું પડે, તેથી કરીને કાંઈ દૂષણ લાગતું નથી.

આ છ વસ્તુના આગારને છ છીંટી પણ કહે છે. પોતાની મરજી ન છતાં વીજાઓના કહેવાથી લાચારીવડે આ છ આગાર સેવવાથી સમ્યક્ત્વને કાંઈ પણ દૂષણ લાગતું નથી.

આ છ આગાર શિવાય વીજા ચાર આગાર પણ જુદા ગણેલા છે. કોઈ વ્રતના પચ્ચાણ લેતી વચ્ચે તેઓનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે છે—

કોઈ વિરુદ્ધ કાર્ય અજાણપણે ઉપયોગ આપ્યા વિના થઈ જાય, તે પહેલો આગાર છે. તેને માટે “અનત્થણા ખોરોણં” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

કોઈ વિરુદ્ધ કામ અકસ્માત્ થઈ જાય, મનમાં જાણતાં છતાં યોગની ચપલતાથી અથવા નિરંતરના અભ્યાસથી થઈ જાય, તો તે વીજો આગાર છે. તેને માટે “ સહસ્સાગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

જે કામ કરવાથી સમ્યક્ત્વમાં દૂષણ લાગે છે, પણ તેમાં ઘણોજ મોટો લાભ રહ્યો હોય, અથવા કોઈ મોટાની આજ્ઞાથી સ્વાસ કરવું પડે તેમ હોય, તો તે ત્રીજો આગાર છે. તેને માટે “ મહત્તરાગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

જે કામ સર્વ સમાધિ વ્યત્યયથી એટલે મોટા સન્નિપાત વિગેરે રોગોને પ્રસંગે વાવરા વની જવાથી, તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્મૃતિનો ભંગ થવાથી, તથા સર્પ વિગેરેના ઢંશને લીધે અસમાધિ થઈ જવાને પ્રસંગે કરવું પડે, તે ચોથો આગાર છે. તેને માટે “ સર્વ સમાહિવત્તિઆગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

આ ચાર આગારથી વ્રતનો તથા સમ્યક્ત્વનો ભંગ થતો નથી. તેવે પ્રસંગે કદાગ્રહ રાખી, આર્ત ધ્યાનમાં પ્રાણનો ત્યાગ કરવો, તે યોગ નથી. “ ગમે તે થાય, પણ જે નિયમ લેવામાં આવ્યું, તે કદાપિ તોડવું નહિ. ” એવો અતિ આગ્રહ રાખવો ન જોઈએ. કારણ કે જો પહેલેથી આગાર રાખ્યા હોય, તો પછી વ્રતનો ભંગ થતો નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આગાર ઇટલે શું ? તે સમજાવો. ૨ આગારને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૩ આગારના મુખ્ય કેટલા પ્રકાર છે ? ૪ છ આગારનાં નામ આપો. ૫ આજીવિકાને માટે વિરુદ્ધ કામ કરવું પડે, તે કયો આગાર કહેવાય ? ૬ ગુરુનિગ્રહ આગાર કેવી રીતે લાગે ? તે કહો. ૭ રાજાના કહેવાથી વિરુદ્ધ કરવું પડે, તે કયો આગાર ? ૮ ગણાભિયોગ આગાર ઇટલે શું ? તે સમજાવો. ૯ દેવ કે વ્યંતરના આવેશથી અનુચિત કામ કરવું પડે, તે કયો આગાર ? ૧૦ વલાભિયોગ આગાર વિષે સમજાવો. ૧૧ છ આગારને વીજા કયા નામથી ઓલ્લાવે છે ? ૧૨ છ આગાર શિવાય વીજા આગાર છે કે નહિ ? જો છે તો તે કેટલા છે ? ૧૩ મોટા રોગોને પ્રસંગે વાવરા થઈ જવાથી જે આગાર લાગે, તે કેટલામો આગાર, અને તેને માટે શો ઉચ્ચાર છે ? ૧૪ “અનત્યજ્ઞા ભોગેણ” એ ઉચ્ચાર કેવા આગારને માટે છે ? ૧૫ જે કામ વિરુદ્ધ હોય, પણ તેમાં ઘણો મોટો લાભ રહ્યો હોય, તે કેટલામો આગાર ? અને તેને માટે કેવો ઉચ્ચાર છે ? ૧૬ “સહસ્તાગારેણ” એ ઉચ્ચાર કેવા આગારને માટે છે ? ૧૭ ઉપરના છ આગાર અને આ ચાર આગારથી શેનો ભંગ ન થાય ? ૧૮ આગાર રાખવાથી શો લાભ થાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અનુચિત, કલંકિત, ગણ, મ્લેચ્છ, ક્ષેત્રપાલ, વ્યંતર, મરણાત, આજીવિકા, આપત્તિ, છીંડી, ઉચ્ચાર, ઉપયોગ, સમાધિ, વ્યત્તય, સ્મૃતિ, અસમાધિ, કદાગ્રહ, આર્ત ધ્યાન.

પાઠ ૧૩ મો.

છ ભાવના.

સમકિતને છ વસ્તુ સાથે સરસાવવાની ભાવના કરવી, તે ભાવના કહેવાય છે. જ્ઞાનનું મૂલ, પેસવાનું દ્વાર, મહેલનો મૂલ પાયો, તત્ત્વનો નિધિ (મંડાર), જીવિતનો આધાર અને રસનું પાત્ર, એવી છ ઉપમા ચારિત્રની સાથે આપીને તે ભાવના ભાવવામાં આવે છે. “ સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી જ્ઞાનનું મૂલ છે ” — આ પ્રમાણે ભાવવું, તે પહેલી ભાવના છે.

“ સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી નગરમાં પેસવાનું દ્વાર છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે બીજી ભાવના છે.

“ સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી મહેલનો મૂલ પાયો છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે ત્રીજી ભાવના છે.

“ સમકિત જ્ઞાન, ચારિત્ર વિગેરે ગુણરૂપ તત્ત્વનો

નિધિ-ખંડાર છે. ” આવી રીતે ભાવવું, તે ચોથી ભાવના છે.

“ સમક્ષિત ચારિત્રરૂપી જીવિતનો આધાર છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે પાંચમી ભાવના છે.

“ સમક્ષિત શ્રુત ચારિત્રરૂપી રસનું પાત્ર છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે છઠી ભાવના છે.

આ સમક્ષિતની છ ભાવના, સમક્ષિતની વૃદ્ધિ કરનારી છે; તેથી સમક્ષિતધારી શ્રાવકે હમેશાં તે ભાવના ભાવવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ભાવના ઇટલે શું ? ૨ ભાવનાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ તે છ ભાવનાઓને કઈ કઈ વસ્તુની સાથે સરખાવી છે, તે વસ્તુઓનાં નામ આપો. ૪ સમક્ષિતને રસના પાત્રનું રૂપક આપ્યું છે, તે કઈ ભાવના છે ? ૫ “ સમક્ષિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી જ્ઞાડનું મૂલ છે. ” એ કેટલામી ભાવના ? ૬ સમક્ષિતને જીવિતનો આધાર કહેલ છે, તે કઈ ભાવના ? ૭ ત્રીજી ભાવનામાં સમક્ષિતને શેનું રૂપક આપેલું છે ? ૮ “ સમક્ષિત જ્ઞાન ચારિત્ર ત્રિગેરે ગુણરૂપ તત્ત્વનો નિધિ છે, ” એ કેટલામી ભાવના ? ૯ ત્રીજી કઈ ભાવના છે ? ૧૦ આ સમક્ષિતની ભાવના ભાવવાથી શો લાભ છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૂલ, દ્વાર, નિધિ, જીવિત, સમક્ષિતધારી.

પાઠ ૧૪ મો.

છ સ્થાન.

સમક્ષિતમાં છ સ્થાન ગણાય છે. એ છ સ્થાન જીવને ઉદ્દેશીને કહેલાં છે. એ છ સ્થાનો આસ્તાપૂર્વક માનવાથી સમક્ષિત ગુણને વધારે છે.

“ જીવ છે, ” એમ જે માનવું, તે પહેલું સ્થાન છે. જીવ કહો વા આત્મા કહો, એ બંને એકજ વસ્તુનાં નામ છે. તે જીવનું મુખ્ય લક્ષણ ચૈતન્ય છે.

“ જીવ નિત્ય છે, ” એમ જે માનવું, તે વીજું સ્થાન છે. જીવનો અત્યંત અભાવ થતો નથી, તેથી તેને નિત્ય કહ્યો છે.

“ જીવ કર્મોનો કર્તા છે, ” એમ જે માનવું, તે ત્રીજું સ્થાન છે. જીવ સારાં અને નઠારાં કર્મોનો કર્તા છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, અને યોગથી મલિન થઈને તે વેદનીયાદિ કર્મોનો કર્તા છે.

“ જીવ કર્મોનો મોગવનાર છે, ” એવી રીતે જે

માનવું, તે ચોથું સ્થાન છે. જીવ કરેલાં કર્મોનાં સુખ દુઃખ વિગેરે ફલનો ભોક્તા છે.

“ જીવને મોક્ષ છે, ” એમ જે માનવું, તે પાંચમું સ્થાન છે. સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્ર—એ ત્રણ રત્નથી ઝત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરી, કર્મના વધા અંશને દૂર કરનારા જીવનો મોક્ષ થાય છે.

“ જીવને મોક્ષનો ઉપાય છે, ” એટલે જીવને કર્મ રહિત થવાનો ઉપાય છે, એમ માનવું, તે છઠું સ્થાન છે. તે ઉપાય સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સ્થાન કેટલાં છે ? ૨ સ્થાન કોને ઝડેશીને કહેલાં છે ? ૩ જીવને મોક્ષનો ઉપાય છે એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૪ મોક્ષનો ઉપાય શું ? ૫ ‘ જીવ છે ’ એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૬ જીવ અને આત્મા કેવી વસ્તુ છે ? ૭ જીવનું મુખ્ય લક્ષણ શું છે ? ૮ “ જીવનો મોક્ષ છે ” એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૯ મોક્ષ કેવા જીવને થાય છે ? ૧૦ ત્રણ રત્નો કયાં ? ૧૧ “ જીવ નિત્ય છે ” એમ માનવું, તે કયું સ્થાન છે ? ૧૨ જીવ નિત્ય શા માટે છે ? ૧૩ “ જીવ કર્મોનો ભોગવનાર છે ” એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન

छे ? १४ जीव कयां फळनो भोक्ता छे ? १५ “ जीव कर्मोनी कर्त्ता छे ” एम मानवुं, ते केटलासुं स्थान छे ? १६ जीव केवां कर्मोनी कर्त्ता छे ? १७ जीव शेनाथी मलिन थइने वेदनीयादि कर्मोनी कर्त्ता छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

स्थान; उद्देशीने, आस्तापूर्वक, चैतन्य, अत्यंत अ-
भाव, अविरति, योग, वेदनीआदि, भोक्ता; पुरुषार्थ,
अंश.

पाठ १५ मो.

समकितना सडसठ बोल विषे.

कविता.

सवैया एकत्रीशा.

भणे विचारे जे नव तत्वो करे भक्तिथी मुनिवर सेव,
पासथ्यादि भ्रष्ट तणी राखे नहीं संग कर्मानि देव;
दूर रहे मिथ्या दृष्टिथी ए भेदो श्रद्धाना चार,
ते समकित गुणधारी श्रावक समजी ल्यो समकितनो सार. १

મન ઇચ્છા સિદ્ધાત શ્રવણની વ્રત ચારિત્ર તળો અભિલાષ,
 દેવ ગુરુ આદિ ઉત્તમની વૈયાવચ્ચ કરવાની આશ;
 એ વ્રણ છે સમકિતનાં લિંગો ધારણ કરવા ધરતા પ્યાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૨

શ્રી અરિહંત સિદ્ધ જિન પ્રતિમા ચારિત્રાગમ ને અનગાર,
 ઉપાધ્યાય આચાર્ય ચતુર્વિધ સંઘ અને દર્શન સુખકાર;
 એ દર્શનો શુભ વિનય કરે ને એ દશ રાखે વિનય પ્રકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૩

મનની વચનંતળી કાયાની એ વ્રણ શુદ્ધિ રાखે આપ,
 શંકા નહિ રાखે જિનવચને પરમત વાંછા ન કરે આપ;
 ધર્મતળા ફલમાં નવ રાखે હૃદય વિષે સંદેહ લગાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૪

જે પાखંડી ધર્મ કુલિંગી લોકો ફરતા જગવિખ્યાત,
 કરે કદિ ન પ્રશંસા તેની મુખથી પ્રેમ ધરી સાક્ષાત;
 નવ રાखે પરિચય એ જનનો એ પાંચે દૂષણ દુઃખકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૫

જ્ઞાતા જિનમત પરમતનો છે ધર્મ તળો ઉપદેશક આપ,
 ન્યાય થકી વદનારો વાદી ધરે શુકન જ્યોતિષની છાપ,
 તપસી માંત્રિક વિદ્યાસિદ્ધિ આટ પ્રભાવક એ મુખકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૬

જિનમતમાં જે ધરે કુશલતા શાસન પ્રભાવના કરનાર,
 ગીતારથ તીરથની સેવા ધર્મ વિષે દૃઢતા ધરનાર;

દેવ ગુરુ શ્રુત વિનય વધારે એ પાંચે ભૂષણ ભવહાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૭

કષાય ટાળે ઉપશમ ગુણથી શિવસુખ ઇચ્છે ધરી સંવેગ,
ઉદાસ રહે ભવથી નિર્વેદે અનુકંપા ધરવાનો વેગ;
જિનવચને આસ્તા દૃઢતાથી પાંચે સમકિત લક્ષણ સાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૮

જે પરતીર્થી દેવ અને પરતીર્થીની પ્રતિમા કહેવાય,
વાંદે નહિ કરજોડી તેને નહીં મસ્તકથી નમન કરાય;
તેની સાથે પ્રથમ ન બોલે વારંવાર વદે ન લગાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૯

ધર્મહુદ્દિએ પરતીર્થિકને શાનપાન નવ આપે લેશ,
ગંધ પુષ્પ તેને નવ અર્પે રાખી ધર્મ તળો ઉદેશ;
એ ચતના છે સમકિતની છો રાખો નિત્યે સમકિત ધાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૦

રાજા જ્ઞાતિ પંચ અને વલ્લ્લંકત દેવનો જે અભિયોગ,
આજીવિકાને ગુરુ નિગ્રહથી વિપરિત કરવાનો સંયોગ;
હોય અનિચ્છા લાચારીથી કરતાં એ છે છો આગાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૧

સમકિત છે ચારિત્ર વૃક્ષનું મૂળ મનોહર જે સુખકાર,
સમકિત છે ચારિત્ર નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું શુભ દ્વાર;
સમકિત છે ચારિત્ર મહેલનો દૃઢ પાયો ધરતો વિસ્તાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૨

જીવ વસ્તુ છે જીવ નિત્ય છે જીવ કર્મનો છે કરનાર,
જીવ કર્મનો ભોગવનારો મોક્ષ જીવને છે સુખકાર;
મોક્ષ તળો છે ઉપાય તેને એ છે સ્થાન તળોજ પ્રકાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૩

દોહા.

સડસઠ પૂરા વોલ એ, સમકિતના નિરધાર,
કંઠ કરે જે પ્રેમથી, તે પામે ભવપાર. ૧

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પાસઘ્યાદિ, શ્રદ્ધા, શ્રવણ, અભિલાષ, ચારિત્રાગમ,
પરમત વાંછા, ગીતારથ (ગીતાર્થ), તીરંથ (તીર્થ),
ભવહાર, ઉદ્દેશ, સમકિતધાર, અભિયોગ, ગુરુ નિગ્રહ,
વિપરીત (કામ).

પાઠ ૧૬ મો.

પચ્ચરણ ભાગ ૧ લો.

પચ્ચરણ એ પ્રાકૃત ભાષાનો શબ્દ છે. તેને સંસ્કૃત
ભાષામાં પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. પ્રત્યાખ્યાન એ શબ્દમાં
ત્રણ પદ રહેલાં છે. પહેલું પદ પ્રતિ, વીજું પદ આ, અને

ત્રીજું પદ આખ્યાન-એ ત્રણ પદ મળીને પ્રત્યાખ્યાન શબ્દ થયેલો છે. પ્રતિ એટલે તરફ, આ એટલે મર્યાદા—હદ, અને આખ્યાન એટલે કહેવું, એવા તેના જુદા જુદા અર્થ થાય છે. તે વધાનો ભાવાર્થ, એવો છે કે, અવિરતિપણા તરફ આગારની મર્યાદા કરી કહેવું, તે પ્રત્યાખ્યાન અથવા પચ્ચાણ કહેવાય છે. તે પચ્ચાણના મૂળ ગુણરૂપ અને ઉત્તર ગુણરૂપ એવા બે ભેદ છે. મુનિને પંચમહાવ્રત લેવાં, તે મૂળ ગુણનું પચ્ચાણ છે, અને શુદ્ધ આહાર લેવા વિગેરે જે કરવું, તે ઉત્તર ગુણનું પચ્ચાણ છે. શ્રાવકને પાંચ અણુવ્રતનાં જે પચ્ચાણ, તે મૂળ ગુણનું પચ્ચાણ છે, અને શિક્ષાવ્રત વિગેરેનાં જે પચ્ચાણ, તે ઉત્તર ગુણનું પચ્ચાણ છે. પચ્ચાણ હમેશાં સાધારણ રીતે અવિરતિનું વિરોધી છે, અને અવિરતિ દૂર કરવાનોજ તેનો હેતુ અથવા ઉદ્દેશ છે.

તે પચ્ચાણનું ઉપયોગીપણું હમેશાં ઉત્તર ગુણરૂપે રહેલ છે. તે ઉત્તર ગુણ પચ્ચાણના દશ ભેદ પડે છે. તે દશ પ્રકારનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

૧ અનાગત પચ્ચાણ, ૨ અતિક્રાંત પચ્ચાણ, ૩ કોટી સહિત પચ્ચાણ, ૪ નિયમિત પચ્ચાણ, ૫ અનાગાર પચ્ચાણ, ૬ સાગાર પચ્ચાણ, ૭ નિરવશેષ પચ્ચાણ, ૮ પરિમાણકૃત પચ્ચાણ, ૯ સાંકેતિક પચ્ચાણ, અને

१० अद्धा पच्चखाण. आ दशे प्रकारनां पच्चखाण, ते
उत्तर गुणनां पच्चखाण कहेवाय छे.

सारांश प्रश्नो.

१ पच्चखाण ए केवो शब्द छे ? २ पच्चखाणने
संस्कृतमां शुं कहे छे ? ३ प्रत्याख्यान ए शब्दमां केटलां
पद छे ? ४ प्रति, आ, अने आख्यान ए त्रणे पदनो
जुदो जुदो अर्थ कहो. ५ प्रत्याख्यान अथवा
पच्चखाणनो भावार्थ शो ? ६ पच्चखाणना केटला भेद
छे ? ७ पच्चखाणने मूल तथा उत्तर गुणरूपे मुनि तथा
श्रावकमां वटावो. ८ मुनि तथा श्रावकने मूल गुणनुं
पच्चखाण कयुं ? ९ मुनि तथा श्रावकने उत्तर गुणनुं
पच्चखाण कयुं ? १० पच्चखाणनो हेतु अथवा उद्देश
शो छे ? ११ उत्तर गुण पच्चखाणना केटला
भेद छे ? १२ उत्तर गुण पच्चखाणना दश भेदनां नाम
आपो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

प्राकृत, संस्कृत, मर्यादा, अविराति, आंगार, मूल
गुण, उत्तर गुण, शिक्षाव्रत. उद्देश.

पाठ १७ मौ.

पञ्चखाण भाग २ जो.

पर्युषण विगेरे पर्व आव्यानी अगाउथी गुरुनी पासै पञ्चखाण लइने जे तप करवांमां आवे, ते पहेलुं अनागत पञ्चखाण कहेवाय छे. पर्युषण विगेरे पर्व बीती गया पछी तेज कामना हेतुथी पाछळथी आठम विगेरेना तपने मोटे जे पञ्चखाण ले, ते बीजुं अतिक्रांत पञ्चखाण कहेवाय छे. सवारै उपवास प्रमुख व्रत करीने वळी बीजे दिवसे सवारै तेज उपवास विगेरेनुं पञ्चखाण करे, एम छठ विगेरेनी कोटि मेळवे, एटले एक पञ्चखाण पूरा थयानी वखते बीजा पञ्चखाणनी संधि मेळवे, ते बीजुं कोटिसहित पञ्चखाण कहेवाय छे. एकाशणा विगेरेना पञ्चखाण पार्या पहेलां आविल विगेरे करवां, एटले एकनो छेडो अने बीजानी शरुआत, ते पण कोटि सहित पञ्चखाण थायछे. पोते तंदुरस्त अथवा रोगी होय, पण ते एवुं चितवे के मारे अमुक दिवसे छठ के अष्टम विगेरे तप करवुं, पछी गमे तेवुं कारण उपजे, तोपण ते निर्धारैला दिवसे ते तप अवश्य करे, पण छोडे नहीं, ते नियंत्रित पञ्चखाण कहेवाय छे. आ पञ्चखाण जे काले वज्ररूपभ नाराच संहननवाळा तथा चौदपूर्वी, दशपूर्वी अने जिनकल्पी हता, ते काले हतुं; हाल तेनो विच्छेद थइ गयो छे.

જે પચ્ચચ્ચાણમાં આગાર ન હોય, તે પાંચમું અનાગાર પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચચ્ચાણ પળ પૂર્વ કાલેજ હતું, હાલ તેનો ઉચ્છેદ થઈ ગયો છે. જે પચ્ચચ્ચાણમાં આગાર હોય, તે છઠું સાગાર પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. જેમાં અશન વિગેરે ચાર પ્રકારના આહાર અને અનાહાર વસ્તુ સર્વનું પચ્ચચ્ચાણ કરવામાં આવે, તથા ચણવિહાર વિગેરે તથા અનશન કરવામાં આવે, તે સાતમું નિરવશેષ પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે; જેમાં દાતિની સંખ્યા, કોઢીયાની સંખ્યા અને ઘરની સંખ્યા કરે, ઇટલે ભિક્ષા વિગેરેમાં દાતિ, કોઢીયા અને ઘરનું પરિમાણ કરે તે અથવા મળ, અઢદ વિગેરે વસ્તુઓની ભિક્ષાનો જેમાં ત્યાગ કરવામાં આવે, તે આઠમું પરિમાણકૃત પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અનાગત પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૨ પર્યુષણ પર્વે વીતી ગયા પછી તેજ કામના હેતુથી પાછઢથી આઠમ વિગેરે તપને માટે જે પચ્ચચ્ચાણ લે, તે કયું પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે ? ૩ કોટિ સહિત પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૪ કોટિ ઇટલે શું ? ૫ મારે અમુક દિવસે અમુક તપ કરવું, ઇવો નિયમ ધારી તે કદિ પળ છોડે નહીં, તે કયું પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે ? ૬ અનાગાર પચ્ચચ્ચાણ કોને

કહેવાય ? ૭ જે પચ્ચચાણમાં આગાર હોય, તે કેવું પ-
ચ્ચચાણ કહેવાય ? ૮ નિરવશેષ પચ્ચચાણ કોને કહે-
વાય ? ૯ જેમાં દાતિ, કોઢીયા અને ઘરની સંખ્યા કર-
નામાં આવે, તે કયું પચ્ચચાણ કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પર્યુષણ પર્વ, કોટિ, વજ્રરુષભ નારાચ સંદનન, ચૌદ-
પૂર્વી, દશપૂર્વી, જિનકલ્પી, ઉચ્છેદ, આગાર, અશન,
અનાહાર વસ્તુ, ચણવિહાર, અનશન, દાતિ, પરિમાણ.

પાઠ ૧૮ મો.

પચ્ચચાણ ભાગ ૩ જો.

(નવમા સાંકેતિક પચ્ચચાણના આઠ ભેદ.)

કાંઈપણ સંકેત ઇટલે ચિન્હ કરીને પચ્ચચાણ લેવું,
તે નવમું સાંકેતિક પચ્ચચાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચચાણ
ઘણુંકરીને ગૃહસ્થને હોય છે. કોઈ શ્રાવક પોરસી વિ-
ગેરેના પચ્ચચાણ કરીને વહાર કોઈ કામે ગયો હોય,
અથવા ઘરમાં વેઠો હોય, અને પોરસીનો વસ્ત્ર પૂરો થઈ
ગયો હોય, પરંતુ ભોજનની સામગ્રી તૈયાર થઈ ન હોય,
તે દસ્તે એવો વિચાર કરે કે, આટલો વસ્ત્ર મારો પ-

ચ્ચચ્ચાણ વગરનો રહેશે, તે વચ્ચે તે એવો સંકેત-ચિન્હ કરે કે, “ જ્યાં સુધી હું મૂઠ વાળી નવકાર ન ગણું, ત્યાં સુધી મારે પચ્ચચ્ચાણ છે; તે સાંકેતિક પચ્ચચ્ચાણનો પહેલો ભેદ છે. વળી મુદ્રિકા ધારી રાખવા સુધીનો નિયમ તે વીજો ભેદ છે. ગાંઠ વાંધી રાખવા સુધીનું પચ્ચચ્ચાણ ધારે તે ત્રીજો ભેદ છે. જ્યાં સુધી ઘરમાં હોય, ત્યાં સુધી ધારે, તે ચોથો ભેદ છે.

જ્યાં સુધી શરીરના પરસેવાનાં ટીપાં નીકળે, ત્યાં સુધી ધારે તે પાંચમો ભેદ છે. જ્યાં સુધી શ્વાસ લેવાય, ત્યાં સુધી ધારે તે છઠો ભેદ છે. જ્યાં સુધી પાત્ર વિગેરેને પાણીનાં ટીપાં સૂકાય, અથવા હાથ વિગેરે સૂકાય, ત્યાં સુધી ધારે, તે સાતમો ભેદ છે. જ્યાં સુધી દીવાની જ્યોતિ રહે, ત્યાં સુધી ધારે, તે આઠમો ભેદ છે.

આ પ્રમાણે સાંકેતિક પચ્ચચ્ચાણના આઠ ભેદ કહેલા છે. કદિ પૌરસી વિગેરે પચ્ચચ્ચાણ ન કરે, અને કેવળ અભિગ્રહજ કરે તો ગાંઠ વિગેરે ન છોડે, ત્યાં સુધી તેને પચ્ચચ્ચાણ થાય. તેથી આ સાંકેતિક પચ્ચચ્ચાણ જેમ વીજા પચ્ચચ્ચાણોની વચમાં થાય છે, તેમ અભિગ્રહને વિષે પણ થઈ શકે છે. સાધુને પણ જો કોઈ સ્થાનકે જ્યાં સુધી શુદ્ધ વિગેરે ન આવ્યા હોય, ત્યાં સુધી અથવા સામાનિક વિગેરે કાંઈ કારણ હોય, ત્યારે પણ આ અભિગ્રહ સંકેત પચ્ચચ્ચાણ થાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ सांकेतिक पच्चखाण कोने कहेवाय ? २ संकेत एटले शुं ? ३ आ पच्चखाण कोनाथी करी शकाय छे ? ४ आ पच्चखाणना केटला भेद छे ? ५ पहेला भेदमां शुं आवे छे ? ६ मुद्रिका पहेरी राखवा सुधीनुं पच्चखाण धारे, ते केटलामो भेद छे ? ७ सांकेतिक पच्चखाणनो त्रीजो भेद कयो ? ८ घरमां होय, त्यां सुधी धारे ते केटलामो भेद छे ? ९ सांकेतिक पच्चखाणनो पांचमो भेद कयो छे ? १० ज्यां सुधी श्वास लेवाय, त्यां सुधी धारे ते कयो भेद छे ? ११ सांकेतिक पच्चखाणनो सातमो भेद कयो छे ? १२ दीवानी ज्योति रहे, त्यां सुधी धारे ते कयो भेद गणाय छे ? १३ सांकेतिक पच्चखाण अभिग्रहने विषे थइ शके के नहीं ? १४ आ पच्चखाण साधुने पण क्यारे थाय छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

संकेत, पोरसी, सामग्री, ज्योति, अभिग्रह, मुद्रिका.

પાઠ ૧૧ મો.

પચ્ચાણ ભાગ ૪ થો.

(દશમા અદ્ધા પચ્ચાણના દશ ભેદ.)

જેમાં બે ઘડી તથા પોરસી વિગેરેના કાલના પ્રમાણથી પચ્ચાણ લેવામાં આવે, તે દશમું અદ્ધા પચ્ચાણ અથવા કાલ પચ્ચાણ કહેવાય છે. તે અદ્ધા પચ્ચાણના દશ ભેદ છે. ૧ નોકારસી, ૨ પોરસી, સાદુપોરસી, ૩ પુરિમટ્ટ, ૪ એકાશણ, ૫ એકલઠાણું, ૬ આંબિલ, ૭ અ-મક્તાર્થ, ૮ ચરિમ, ૯ અભિગ્રહ, અને ૧૦ વિગડ, એવાં તેનાં નામ છે. જે નવકાર કહીને પારવામાં આવે, અને જેનું બે ઘડીનું પ્રમાણ છે, તે પહેલું નોકારસી પચ્ચાણ કહેવાય છે. એક પોહોર દિવસ સુધીનું જે પચ્ચાણ તે બીજું પોરસી પચ્ચાણ કહેવાય છે. સાદુપોરસી પટલે દોઢ પોહોરનું પચ્ચાણ પણ તેમાં આવી જાય છે. બે પોહોરનું પચ્ચાણ તે ત્રીજું પુરિમટ્ટ પચ્ચાણ કહેવાય છે. પુરિમટ્ટનું ત્રીજું સંસ્કૃત નામ પુરિમાર્દ્દ એવું છે. એકાશણે^૧ બેસીને એકજ વાર સ્વાનાનું નિયમ તે ચોથું એકાસણું પચ્ચાણ કહેવાય છે. એકજ વાર અને એક અંગજ હાલે તેવી રીતે સ્વાનું, તે પાંચમું એકલઠાણું પચ્ચાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચાણમાં પાળી પણ એકજ વાર પીવાય છે.

૧ એકામણું, એકલઠાણા, આંબિલ, સપવાસમાં પાળી ઉત્તું પીવાય છે.

જેમાં વિગય તથા નિવીઆતા સ્વાય નહીં, અને લુલું રાંધેલું અનાજ પાણીમાં ધોડેને સ્વાયું, તે આયંચિલ નામે છઠું પચ્ચસાણ કહેવાય છે. જે ઉપવાસનું પચ્ચસાણ તે અમક્તાર્થ નામે સાતમું પચ્ચસાણ કહેવાય છે, અમક્તાર્થ પચ્ચસાણનું માગધીમાં નામ અમ્મત્તેટ્ટે એવું છે. દિવસ ચરિમ અથવા ભવ ચરિમ વિગેરેનું જે પચ્ચસાણ તે આઠમું પચ્ચસાણ કહેવાય છે.

“ જ્યારે અમુક કાર્ય કરાય, ત્યારેજ અમુક વસ્તુ સ્વાયી, ” એવો નિયમ ધારીને જે પચ્ચસાણ લેવું, તે નવમું અભિગ્રહ પચ્ચસાણ કહેવાય છે. વિગડ્ એટલે વિકાર કરે તેવી દુધ, દહીં, ઘી, ગોઝ, તેલ, વિગેરે વસ્તુઓ સ્વાયવાનું જે પચ્ચસાણ કરે, તે દશમું વિગડ્ પચ્ચસાણ કહેવાય છે. આ દશે પચ્ચસાણોમાં કાઢની મુખ્યતા છે, માટે તે અદ્ધા પચ્ચસાણ કહેવાય છે.

આ વધામાં નોકારસી કર્યા પછી આગલ પોરસી વિગેરે પચ્ચસાણ થઈ શકે, તે વિના ન થઈ શકે. જો કદિ નોકારસી કર્યા વિના પોરસી વિગેરે કરે, તો તે કાલ સંકેતરૂપ જાણવો. તેને માટે વૃદ્ધ લોકોના સંપ્રદાયમાં એમ પણ કહે છે કે, જે નોકારસી પચ્ચસાણ છે, તે રાતના ચડવિહાર વિગેરેના પચ્ચસાણનું શિસારૂપ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અદ્ધા પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૨ અદ્ધા પચ્ચચ્ચાણનું વીજું નામ શું છે ? ૩ અદ્ધા પચ્ચચ્ચાણનાં કેટલા ભેદ છે તે કહો, અને તેનાં નામ આપો. ૪ નોકારસી પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૫ એક પોહોર સુધીના પચ્ચચ્ચાણને શું કહે છે ? ૬ સાદુપોરસી પચ્ચચ્ચાણ શેમાં ગણાય છે ? ૭ પુરિમદ્ધ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૮ પુરિમદ્ધનું સંસ્કૃત નામ શું છે ? ૯ એકાસણાનું પચ્ચચ્ચાણ કેટલામું કહેવાય છે ? ૧૦ એકલઠાણું પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૧૧ આયંવિલ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૧૨ અભક્તાર્થ પચ્ચચ્ચાણનો અર્થ શો, અને તેનું વીજું નામ શું છે ? ૧૩ આટમું પચ્ચચ્ચાણ કયું કહેવાય છે ? ૧૪ અમુક કાર્ય કરાય, ત્યારેજ અમુક વસ્તુ ચાવી, એ પચ્ચચ્ચાણનું નામ શું ? ૧૫ વિગદ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૧૬ આ દશે પચ્ચચ્ચાણોમાં મુખ્યતા કોની છે ? ૧૭ નોકારસી પચ્ચચ્ચાણને માટે વૃદ્ધ લોકોનો શો સંપ્રદાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

એકાઠણું, અંગ, દિવસ ચરિમ, ભવ ચરિમ, અભિગ્રહ, વિકાર, ભંગ, સંકેતરૂપ, સંપ્રદાય, શિક્ષારૂપ, વિગદ.

પાઠ ૨૦ મો.

પચ્ચચ્ચાણ કરવાનું ફલ.

પચ્ચચ્ચાણ કરવાથી શ્રાવકને સારું ફલ મળે છે. કોઈ પણ કામ આપણાથી સ્વાભાવિક રીતે સારું થઈ જાય, પણ જો તે પચ્ચચ્ચાણનો નિયમ લઈને કરવામાં આવ્યું હોય, તો તેનું ફલ મળે છે, અને નહીં તો તે નકામું થઈ જાય છે. દાખલા તરીકે નોકારસીનું પચ્ચચ્ચાણ ન કર્યું હોય, તોપણ આપણે અમુક વસ્તુ પછી સ્વાભાવિક રીતે કાંઈ પણ આહારપાણી વાપરીએ છીએ, પણ જો નોકારસીનું પચ્ચચ્ચાણ લઈ, તેને નવકારથી પારીને તે વાપરીએ તો આપણને સારું ફલ મળે છે, માટે દરેક શ્રાવકે પચ્ચચ્ચાણ લેવાનો ઉત્તમ નિયમ રાખવો જોઈએ.

પચ્ચચ્ચાણ લેવાથી આલોક અને પરલોક વન્નેનું ફલ મળે છે. આ લોકનું પણ ધમ્મિલકુમારે મેળવ્યું હતું, જેની કથા ધમ્મિલના રાસમાં પ્રખ્યાત છે, અને પરલોકનું ફલ દામનક નામે એક વેપારીને મળ્યું હતું. દામનક નામે એક વેપારી રાજગૃહ નગરમાં થયો હતો. જ્યારે તે આઠ વર્ષનો હતો, ત્યારે મરકીના રોગથી તેનું વધું કુડુંવ નાશ પામી ગયું હતું. પછી દામનક એકલો દુઃખી થઈ એક સાગરદત્ત નામના વેપારીને ઘેર રહ્યો હતો. એક વસ્તુ કાઢી વે સાધુ સાગરદત્ત વેપારીને ઘેર ભિક્ષાને માટે આવી

ચડ્યા; ત્યાં દામનકને જોઈ તેમાંથી એક સાધુ વોલ્યા કે, આ
 છોકરો આ ઘરનો ધણી થશે. આ વાત ગુપ્તરીતે સાગર-
 દત્તે સાંભળી, તેથી તેને દામનક ઉપર ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ,
 અને તેને હુપીરીતે મારી નાખવા ચાંડાલને જણાવ્યું.
 વનમાં એકાંતે ચાંડાલ મારવા લઈ ગયો, પણ તેને દયા
 આવવાથી તેની ટચલી આંગળી કાપી લઈ સાગરદત્તને
 ઇંધાળી તરીકે આપી, અને દામનકને છોડી મૂક્યો.
 દામનક ભય પામીને ત્યાંથી નાશી છુટ્યો. ફરતો ફરતો
 તે સાગરદત્તના વસાવેલા ગોકુલ ગામમાં આવી ચડ્યો.
 ગોકુલપતિએ તે વાલકને સ્વરૂપવાન્ જોઈ પોતાના પુત્ર
 તરીકે રાખ્યો. અનુક્રમે વાલક યુવાન થયો, ત્યારે સા-
 ગરદત્ત શેઠ ત્યાં આવ્યો; તેણે દામનકને ઓળખી લીધો.
 પછી તેને કોઈ કાર્યનું વહાનું કરી એક પત્ર લખી પોતાના પુત્રની
 પાસે મોકલ્યો, અને તેમાં તેને વિષ આપવાને લખ્યું. પત્ર
 લઈને દામનક ચાલ્યો, ત્યાં રસ્તામાં વાઢીની અંદર કોઈ
 કામદેવનું મંદિર આવ્યું, તેમાં તેણે વિશ્રામ લીધો, અને તે
 ત્યાં સૂઈ ગયો; ત્યાં સાગરદત્તની વિષા નામની દીકરી તે
 મંદિરમાં વર મેળવવાને કામદેવની પૂજા કરવા આવી. આ
 સુંદર કુમારને સૂતેલો જોઈ તેની ઉપર મોહ પામી ગઈ.
 તેની પાસે પત્ર હતો તે વાંચ્યો, તેમાં પોતાના પિતાના
 અક્ષર ઓળખ્યા. તેણીએ પિતાના લેખમાં ભૂલ જાળી,
 વિષને ટેકાળે કાજલનો કાનો વધારી વિષા કર્યું. પછી
 તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને થોડી વાર પછી દામનક

જાગી ઉઠયો. તે ત્યાંથી સાગરદત્તને ઘેર આવ્યો. સાગરદત્તના પુત્રે તે પત્ર વાંચી, તેની સાથે પોતાની વહેન વિષાને પરણાવી. સાગરદત્તના પુત્ર સાથે દામનકની પ્રીતિ થઈ, તે વાત જાણી સાગરદત્ત ઘણોજ નાખુશ થઈ ગયો. પછી કુલમાતાનું પૂજન કરવા માટે દામનકને મોકલ્યો, અને ત્યાં તેને ઠાર મારવાને ચાંડાલ રાખ્યા. કુલમાતાનું પૂજન કરવાનો વખત નઠારો હતો, તેવી વેળાએ નવા પરણેલાને માતાનું પૂજન કરવા મોકલવો, તે યોગ્ય ન લાગવાથી સાગરદત્તનો પુત્ર તેનીવતી પૂજન કરવાને ગયો, ત્યાં અગાઉથી સંકેત કરી રાખેલા ચાંડાલોએ તેને મારી નાખ્યો. આ વાત સાંભળી સાગરદત્તની છાતી શોકથી ફાટી ગઈ, અને તે મરણ પામી ગયો. પછી સાગરદત્તના ઘરનો સ્વામી દામનક થયો.

દામનકનું આવું પુણ્ય પચ્ચાણના નિયમથી થયું હતું. દામનક પૂર્વ ભવે કુલકર હતો, તેણે જિનદાસ નામના કોઈ શ્રાવકની સંગતથી સાધુ પાસે જઈ મચ્છનું માંસ ન ખાવાનું પચ્ચાણ લીધું હતું. એક વખતે દુકાલ પડવાથી લોકો માંસાહારી થયા, એટલે લોકો તે કુલકરને વળાત્કારે ડપાડી માછલાં પકડવાને પાણીના ધરા પાસે લાવ્યા. ત્રણ દિવસ સુધી વળાત્કારે તે કામ કરાવ્યું, તેવામાં એક માછલાની પાંચ તુટેલી જોડે તેણે અનશન લીધું. પછી તે મૃત્યુ પામીને આ દામનક થઈને અવતર્યો હતો.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પચ્ચચ્ચાણ કરવાથી શો લાભ છે ? ૨ દરેક શ્રાવકે કેવો નિયમ રાખવો જોઈએ ? ૩ પચ્ચચ્ચાણ લેવાથી આ લોકનું ફલ કોને મળ્યું હતું ? ૪ પચ્ચચ્ચાણ લેવાથી પરલોકનું ફલ કોને મળ્યું હતું ? ૫ દામનક કોણ હતો ? ૬ તે દુઃખી થઈને કયા નગરમાં કોને ઘેર રહ્યો હતો ? ૭ સાગરદત્તે તેને માટે શું કર્યું હતું ? અને તે જામાટે કર્યું હતું ? ૮ દામનકને વિપાની સાથે કોણે પરણાવ્યો હતો, અને કેવી રીતે પરણ્યો હતો ? ૯ વિષાણ સાગરદત્તના પત્રમાં કેવા શબ્દનો શો ફેર કર્યો હતો ? ૧૦ દામનકને સાગરદત્તે શેનું પૂજન કરવા મોકલ્યો હતો ? ૧૧ દામનકને વદલે કોણ પૂજન કરવા ગયું હતું ? ૧૨ સાગરદત્તનું છેવટે શાથી મૃત્યુ થયું હતું ? ૧૩ દામનક પૂર્વ ભવે કોણ હતો, અને તેણે શું પુણ્ય કર્યું હતું ? તે હકીકત સમજાવો. ૧૪ દામનક સાગરદત્તના ઘરનો સ્વામી કયા પુણ્યથી થયો હતો ?

સ્કંદ ૨ જો.

પાઠ ૨૧ મો.

સદાચાર ભાગ ૧ લો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! આજે તમને સદાચાર વિષે શીખવવાનું છે, માટે તેમાં ધ્યાન આપજો.

છોકરાઓ—સાહેવ ! અમે વરાબર ધ્યાન આપીશું, આપ કૃપા કરીને સદાચાર વિષે સમજાવો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! આચાર એટલે આચરણ, જે સારું આચરણ તે સદાચાર કહેવાય છે. સદાચાર રા-
ખવાથી ધર્મ સારી રીતે જલવાય છે. જેનામાં સદાચાર
હોતો નથી, તે માણસ ધર્મને સાધી શકતો નથી. ધર્મ
સાધવાની યોગ્યતા શુચિ એટલે પવિત્ર રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય
છે. જેનામાં અશુચિ હોય, તેનામાં ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા
આવતી નથી. શુચિ-પવિત્ર રહેવાની રીત સદાચારથી
મેલવાય છે. જ્યારે કાયાની શુદ્ધિ થઈ, એટલે હૃદય નિર્મલ
થવાથી મન વચનની શુદ્ધિ થઈ જાય છે; માટે દરેક
શ્રાવકે સદાચાર પાલ્લવો જોડે. સદાચારને માટે એક
વિદ્વાન્ લખે છે કે, અનાચાર રાખવાથી મલિનતા આવે

છે, અને અતિ આચાર રાખવાથી મૂર્ખતા દેખાય છે, મોટે વિચાર અને આચાર વંનેના યોગને સદાચાર કહેછે.

આ શરીર હમેશાં અશુચિથી ભરેલું છે, તેથી તેની દ્રવ્યથી શુદ્ધિ કરવાની જરૂર છે. લઘુનીતિ તથા વઘીનીતિ જઈ આવ્યા પછી રાખ તથા જલથી હાથ પગ ધોવા જોઈએ, ક્ષાઢે જવાનાં વસ્ત્ર જુદાં રાખવાં જોઈએ. વનતાં સુધી તો જંગલ જઈ આવ્યા પછી ન્હાવું જોઈએ, તે છતાં કદિ તેમ ન વને, તો હાથ પગ વરાવર સાફ કરી, કોગળા કરી, મોઢું ધોઈ, વધી જાતની અશુચિ ટાલવી જોઈએ.

છોકરાઓ—સાહેવ ! હવે અમે સદાચારને માટે સમજ્યા. હજુ પળ કાંઈ તે વિષે વીજું સમજાવો.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આચાર ઇટેલે શું ? ૨ સદાચાર ઇટેલે શું ? ૩ સદાચાર રાખવાથી શું થાય છે ? ૪ કયો માણસ ધર્મને સાધી શકતો નથી ? ૫ ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા કયાં પ્રાપ્ત થાય છે ? ૬ કેવા માણસમાં ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા આવતી નથી ? ૭ સદાચારથી કેવી રીત મેળવાય છે ? ૮ સદાચારને માટે એક વિદ્વાન શું લખે છે ? ૯ દ્રવ્યથી શુદ્ધિ કરવાની કોને જરૂર છે ? ૧૦ રાખ તથા

પાળીથી હાથ પગ ક્યારે ધોવા જોઈએ ? ૧૧ જંગલ
જઈ આવ્યા પછી શું કરવું જોઈએ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

આચરણ, શુચિ, અશુચિ, નિર્મલ, મલિનતા, મૂર્ખતા,
લઘુ નીતિ, વડી નીતિ.

પાઠ ૨૨ મો.

સદાચાર ભાગ ૨ જો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! તમે સદાચારને માટે થોડું
તો સમજ્યા હશે, હવે તે વિષે વધારે સમજાવું, તે ધ્યા-
નમાં રાખજો.

સદાચારનો વીજો શબ્દ આચાર છે, તેના ત્રણ
ભાગ પડે છે. મનનો આચાર, વચનનો આચાર, અને
કાયાનો આચાર. હમેશાં મન ચોંચવું રાખવું, એ મનનો
આચાર કહેવાય છે. મનનો આચાર રાખવાથી મન ચોંચવું
રહે છે, અને જ્યારે મન ચોંચવું રહે, તો પછી તેમાં નઠારા
વિચારો આવતા નથી.

છોકરાઓ—સાહેબ ! તમે કહ્યું કે, મન ચોંચવું
રાખવું, ત્યારે મન ચોંચવું ન રહે, એ કેવી રીતે વનતું

હશે ? વઢી મન શેનાથી મેલું થાય ? તે વધું અમને સારી રીતે સમજાવો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! ઓટું ધ્યાન કરવાથી, મનમાં કપટ રાખવાથી, અને સ્વરાવ વિચાર લાવવાથી મન મેલું થઈ જાય છે. જ્યારે મન મેલું થયું, એટલે મનનો આચાર નાશ પામે છે, તેથી કરીને માણસ અનેક જાતનાં નટારાં કામ કરે છે, માટે હમેશ મનને ઓછું રાખવું. મનને ઓછું રાખવું, એ મનનો આચાર પાઢ્યો કહેવાય છે.

છોકરાઓ ! વીજો વચનનો આચાર છે. સારાં વચનો વોલવાં, સત્ય વોલવું, સત્પુરુષનાં વચ્ચાણ કરવાં, વોલવામાં નમ્રતા તથા વિનય રાખવો, એ વચનનો આચાર કહેવાય છે. વચનનો આચાર રાખવાથી સારાં વચનો વોલાય છે, અને સારાં વચનો વોલવાથી સારાં કામ કરી શકાય છે. જેઓ વચનનો આચાર રાખતા નથી, તેઓ નટારાં વચન વોલે છે. તેમના મુખમાંથી ઘુંડાં વચનો અને વીજાની નિંદાનાં વચનો નીકળે છે, તેવાં માણસો વચનના આચાર વિનાના નીચ ગણાય છે.

છોકરાઓ ! વીજો કાયાનો આચાર છે. મન અને વચનનો આચાર એ ભાવથી, અને કાયાનો આચાર દ્રવ્યથી છે. શરીરની અશુચિ દૂર કરવી, શરીર ઉપર મેલ રાખવો નહીં, શરીર ઉપર પહેરવાનાં લુગડાં સાફ રાખવાં,

મોઢું, હાથ, પગ, વરાવર સંભાળીને ધોવાં. આંખ, કાન, અને નાકના મેલ દૂર કરી, તેને સાફ રાખવાં, એ વધો કાયાનો આચાર કહેવાય છે. કાયાનો આચાર રાખવાથી વળી આલોકમાં પણ કેટલાએક ફાયદા થાય છે. શરીર સાફ રાખનારને ચામડીના કે રુધિરના રોગો થતા નથી, તેથી ઘણે ભાગે શરીરની તંદુરસ્તી સારી રહે છે, માટે દરેક શ્રાવકના છોકરાએ કાયાનો આચાર સાચવવાની જરૂર છે.

છોકરાઓ—સાહેબ ! હવે અમે સદાચારમાં વરાવર સમજી ગયા. આપની આ શીખામણ પ્રમાણે અમે હમેશાં ચાલીશું, અને આપનો આભાર માનીશું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સદાચારનો વીજો શબ્દ શો છે ? ૨ આચારના કેટલા ભાગ પડે છે ? તેનાં નામ આપો. ૩ મનનો આચાર એટલે શું ? ૪ મન શાથી મેલું થાય છે ? ૫ વચનનો આચાર એટલે શું ? ૬ વચનનો આચાર ન હોય, તો કેવાં વચનો નીકળે છે ? ૭ કાયાનો આચાર એટલે શું ? ૮ ભાવથી અને દ્રવ્યથી કયા કયા આચાર છે ? ૯ કાયાનો આચાર રાખવાથી આ લોકમાં શા શા ફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૨૩ મો.

ન કરવાનાં કામ.

ધર્મદાસ નામનો એક ધર્મી શ્રાવક ચંપાનગરીમાં રહેતો હતા, તેને વિનય અને વિવેક નામે બે પુત્રો હતા. ધર્મદાસ પોતાના બે પુત્રોને જુદા જુદા વિષય શીખવતો હતો. જે કરવા યોગ્ય કામ હોય, તે વિનયને શીખવતો, અને જે કરવા યોગ્ય કામ નથી, તે વિવેકને શીખવતો હતો. વિવેક હમેશાં સવારે ઊઠીને ન કરવાનાં કામનો પાઠ કરી જતો, અને તે પછી બીજાં કામ કરતો હતો. દરેક શ્રાવકના દીકરાએ તે વિવેકની જેમ ન કરવાનાં કામને યાદ રાખવાં જોઈએ, તે આ નીચે પ્રમાણે છે:—

- ૧ મિથ્યાત્વીની કરણી કરવી નહિ.
- ૨ ગાય વિગેરે પ્રાણીઓને લાકડી વિગેરેથી ઘણાજ મારવાં નહિ, અને મજબૂત રીતે બાંધવાં નહિ.
- ૩ કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ.
- ૪ માકડ, જે વિગેરેને તડકામાં ફેંકી દેવાં નહિ.
- ૫ અલગણ પાણી વાપરવું નહિ.
- ૬ અનાજ, ફળ, શાક, પત્ર, તાંબૂલ, ફલ વિગેરે શોધ્યા વિના વાપરવાં નહિ.
- ૭ મોપારી, ચોરક, ઓઢી, ફલી વિગેરે પૂરીરીને ખાંધ્યા વિના મોઢામાં નાખવાં નહિ.

૮ જીવવાળી ભૂમિ ઉપર નદાવું નહિ, તથા તેવી
ભૂમિ ઉપર મલ્લ મૂત્ર કરવાં નહિ.

૯ જયણા રાખ્યા વિના હાલવું ચાલવું નહિ.

૧૦ જીવવાળા દાણા વિગેરે દલવા, ભરદવા તથા
રાંધવા નહિ.

૧૧ ધર્મનાં કામ અનાદરથી કરવાં નહિ.

૧૨ દેવ, ગુરુ અને સાધર્મિઓની નિંદા તથા દ્વેષ
કરવો નહિ.

૧૩ દેરાસરનું દ્રવ્ય ચાવું નહિ.

૧૪ દેવ, ગુરુ અને ધર્મની નિંદા કરનારની સંગત
કરવી નહિ.

૧૫ ધર્મી જીવોની મશ્કરી કરવી નહિ.

૧૬ અતિ કષાયવાળાં કામ કરવાં નહિ.

૧૭ પંદર કર્મોદાનનાં આચરણ કરવાં નહિ.

૧૮ પાપવાળી નોકરી કરવી નહિ.

આ અઠાર ન કરવાનાં કામ હું કરીશ નહીં, કો-
ઈની પાસે કરાવીશ નહીં, અને કરતા હોય તેમને અનુ-
મોદીશ નહીં.

હમેશાં આ પ્રમાણે યાદ કરવાથી વિવેક એક સારો
ઉત્તમ શ્રાવક થયો હતો, અને તેનું વિવેક એવું નામ
જન્મતમાં સાર્થક થયું હતું.

सारांश प्रश्नो.

१ धर्मदास केवो श्रावक हतो ? २ तेने केटला दीकरा हता ? ३ विनय अने विवेकने ते शा शा विषय शीखवतो हतो ? ४ विवेक हमेशां शुं याद करतो हतो ? ५ न करवानां काम केटलां गणाव्यां छे ? ६ ते न करवानां काम याद करवाधी विवेकने शो लाभ थयो हतो ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

करणी, इंधणां, तांबूल, मळ, पंदर कर्मादान.

पाठ २४ मो.

करवा योग्य काम.

धर्मदासे विनयने करवा योग्य काम गणावी, तेने हमेशां याद राखवाने कहं हतुं. तेमां मुख्य रीते पांच प्रकारना विरुद्धनो त्याग करवाने सूचव्युं हतुं.

१ देश विरुद्ध, २ काळ विरुद्ध, ३ राज विरुद्ध, ४ लोक विरुद्ध ५ अने धर्म विरुद्ध, ए पांच प्रकारे विरुद्ध न होय, ते काम हमेशां करवा योग्य छे; एम विनयना

મનમાં ઠસાવી દીધું હતું. તેથી વિનય હમેશાં સવારે તેને યાદ કરતો હતો.

- ૧ જે દેશમાં જે કામ ન કરવા યોગ્ય હોય, તે દેશ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૨ જે કાળે જે કામ ન કરવા યોગ્ય હોય, તે કાળ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૩ જે માણસો રાજાની વિરુદ્ધ હોય, તેમની સાથે મઢવું, અથવા જે રાજાને મના કરેલું હોય, તે કરવું, તે રાજ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૪ જે કામ લોકમાં નઠારું કહેવાતું હોય, અથવા જે કામને લોકો ધિક્કારતા હોય, તેવું કામ કરવું તે લોક વિરુદ્ધ કહેવાય છે.
- ૫ જે જ્ઞાન ધર્મની વિરુદ્ધ હોય, તે ધર્મ વિરુદ્ધ કહેવાય છે.

આ પાંચે પ્રકારના વિરુદ્ધ વગરનું જે કામ હોય, તે કરવા યોગ્ય કામ ગણાય છે તેવાં કરવા યોગ્ય કામને વિનય હમેશાં યાદ કરતો, અને તે પ્રમાણે વર્તતો હતો. તેમ વર્તવાથી વિનય જ્યારે લાયક ઉમ્મરનો થયો, ત્યારે તે એક ઉત્તમ પ્રકારનો શ્રાવક ઘન્યો હતો.

સારાશ પ્રશ્નો.

૧ વિરુદ્ધ કેટલા પ્રકારના છે ? તે ગણાવો. ૨ દેશ વિરુદ્ધ અને કાલ વિરુદ્ધ ઇટલે શું ? ૩ રાજ વિરુદ્ધ, લોક વિરુદ્ધ, અને ધર્મ વિરુદ્ધ ઇટલે શું ? ૪ કરવા યોગ્ય કામ કેવું ગણાય ? ૫ કરવા યોગ્ય કામ કરવાથી વિનય કેવો થયો હતો ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વિરુદ્ધ, કાલે, ઉત્તમ પ્રકારનો.

પાઠ ૨૫ મો.

ભોજન વિધિ ભાગ ૧ લો.

શ્રાવકના આચારમાં ભોજન વિધિ પણ આવે છે. વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરવાથી આલોકમાં ઘણા લાભ પાડે છે, અને ભોજનનો આચાર સાચવવાથી ધર્મનો લાભ પણ મેળવી શકાય છે. શ્રાવકે હમેશાં વસ્તવસર ભોજન કરવું. વનતાં સુધી ભોજનનો વસ્તવસર ઉછંઘન કરવા દેવો નહીં. ભોજન કરવાની જગ્યા જ્યાં એકાંત અને શાંતિ રહે તેને ટેકાણે રાખવી. ભોજન વસ્તવે મુનિને દાન

આજ્ઞાનો ભાવના ભાવવી, અને યોગ હોય તો દાન દેવું, તેમજ માતા, પિતા, માઈ, વહેન, પુત્ર, સ્ત્રી, સેવક, મ્હાન—દુઃસ્વી, અને વાંધેલાં ગાય વિગેરે જાનવરોની સંભાલ પહેલાં લેવી જોઈએ. પ્રથમ માતાપિતાને ભોજન કરાવવું, તે પછી સરસ્વા આસન ઉપર બેસી, પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરી, દેવ ગુરુનું નામ લઈ, પચ્ચાણ પારી, સર્વ નિયમોને સંભારી શાંતિથી ભોજન કરવું.

જે પાંતાની તબીયતને માફક આવે તેવા પદાર્થો જમવા. જાવામાં કોઈ ચીજ ઉપર અતિ લોહુપતા રાખવી નહીં. જે વસ્તુ અમૃત્યુ ઇટલે પાપવાળી હોય તે જાવી નહીં. જાવામાં મિતાહાર કરવો, વધારે પડતું જમવું નહીં. વધારે પડતું જમવાથી અજીર્ણ, ડાહી, મ્હાડો વિગેરે થાય છે. જે માણસ મિતાહાર કરે છે, તે બલ્લવાન થાય છે, અને જે વધારે પડતું જમે, તે રોગી થાય છે. જો આસ્વી જીંદગી નિરોગી રહેવું હોય, તો નીચેની પાંચ વાકત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી.

- ૧ મુખ લાગે ત્યારે હિતકારી થોડો જોરાક લેવો.
- ૨ ઢાલી વાજુ નીચે રાખી મુવું.
- ૩ થોડો ઘણો ચાલવાનો અભ્યાસ રાખવો.
- ૪ જ્યારે હાજત થાય, ત્યારે તરત દિશા માત્રા કરવાં.
- ૫ વિષય ભોગ ઘણોજ ઓછો કરવો.

આ પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખી, તે પ્રમાણે નિયમથી વર્તવામાં આવે, તો આશી જીંદગી નિરોગી રહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરવાથી શો લાભ થાય છે ? ૨ ભોજનનો આચાર સાચવવાથી શું થાય છે ? ૩ ભોજન ક્યારે કરવું ? ૪ ભોજન કરતી વખતે શું ભાવના ભાવવી ? ૫ ભોજન કરતી વખતે કોની કોની સંભાલ લેવી જોઈએ ? ૬ ભોજન કરવાની જગ્યા કેવે ટેકાણે રાખવી ? ૭ પહેલાં કોને ભોજન કરાવવું ? ૮ પછી શું શું કરીને ભોજન કરવું ? ૯ ભોજનમાં કેવા પદાર્થો જમવા ? ૧૦ કેવી વસ્તુ खाવી નહીં ? ૧૧ વધારે પડતું જમવાથી શું થાય છે ? ૧૨ જે મિતાહાર કરે છે, તેને શું થાય છે ? ૧૩ આશી જીંદગી નિરોગી રહેવામાં પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે કઈ પાંચ વાવત ? ૧૪ એ પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખવાથી શું થાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉલ્લંઘન, ગ્લાન, લોહપતા, અમૃત્ય, અર્જીર્ણ, મિતાહાર, ભાવના.

पाठ २६ मो.

भोजन विधि भाग २ जो.

श्रावके भोजन विधिमां पर्चाश वावतोनो त्याग करवानो छे. १ अति सवारे, अति संध्याकाले, अने रात्रे भोजन करवुं नहीं. २ सडेलुं अने वासी अन्न खावुं नहीं. ३ हालतां चालतां खावुं नहीं. ४ जमणा पग उ-पर हाथ राखी खावुं नहीं. ५ खावाना पदार्थ हाथमां राखी खावुं नहीं. ६ खुल्ला आकाशमां, तडकामां, अने अंधारामां बेसी खावुं नहीं. ७ झाड नीचे बेसी खावुं नहीं. ८ तर्जनी (अंगुठानी पासेनी) आंगळी उंची राखी खावुं नहीं. ९ हाथ, पग, मुख विगेरे धोया विना खावुं नहीं. १० नश्र थइने के मेलां वस्त्र पहेरीने खावुं नहीं. ११ थाळी पकड्या विना खावुं नहीं. १२ फक्त एक धोतीयुं पहेरी खावा बेसवुं नहीं. १३ भीनां वस्त्र पहेरी खावुं नहीं. १४ भीनुं वस्त्र माथे लपेटी खावुं नहीं. १५ ज्यारे अपवित्र होइए, त्यारे खावुं नहीं. १६ अति लंपट थइ एटले अकरांतीया थइ खावुं नहीं. १७ उपान पहेरी निःकेवल भूमिपर बेसी खावुं नहीं. १८ विदिशा तथा दक्षिण दिशा तरफ मुख राखी खावुं नहीं. १९ चंडाल के धर्मभ्रष्टनी देखतां खावुं नहीं. २० फुटेला तथा मलिन भाजनमां खावुं नहीं. २१ हल्या करनार तथा रजस्वला स्त्रीए स्पर्श करेली वस्तु खावी नहीं. २२ गाय,

શ્વાન તથા પંચીએ સુંઘેલી, અજાણી અને ફરીથી ડની કરેલી વસ્તુ ખાવી નહીં. ૨૩ વચ્ચવાટ શબ્દ કરતાં ખાવું નહીં. ૨૪ ઉઘાડી પડી રહેલી વસ્તુ ખાવી નહીં, અને ૨૫ મુખ ફાડતાં ચુરું લાગે, એમ મુખ કરી ખાવું નહીં.

આ પચવીશ નિયમોને વરાવર ધ્યાનમાં રાખી શ્રાવકે હમેશાં ભોજન કરવું. અતિ સ્વારું, અતિ સ્વાદું, અતિ તીસું, અતિ ટંદું અને અતિ મીઠું સ્વાદું નહીં. અતિ ગરમ સ્વાવાથી રસ નાશ પામે છે, અતિ સ્વાદું સ્વાવાથી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ કમ થઈ જાય છે, અતિ સ્વારું સ્વાવાથી નેત્ર વગડી જાય છે, અતિ ચીકણું સ્વાવાથી નાસિકાની શક્તિ મંદ થઈ જાય છે, મોટે દરેક પદાર્થ સાધારણ રીતે સ્વાવા. તેમાં થોડા થોડા વધા રસ હોવા જોઈએ. તીસું તથા કઢવું સ્વાવાથી કફ દૂર થઈ જાય છે, કપાયલું અને મીઠું સ્વાવાથી પિત્ત નાશ પામે છે, ઘી વિગેરે ચીકણા પદાર્થો સ્વાવાથી વાયુ દૂર થઈ જાય છે.

જમતી વચ્ચે સૌથી પહેલાં મીઠું અને ચીકણું ભોજન કરવું, જે તીસું ભોજન હોય તે વચ્ચમાં કરવું, અને કઢવું ભોજન પાછલથી કરવું. જમ્યા પહેલાં પાણી પીવું ન જોઈએ. જમ્યા પહેલાં પાણી પીવાથી અગ્નિ મંદ થઈ જાય છે, ભોજનની વચ્ચમાં પીવાથી ઘણો ગુણ થાય છે, અને વચ્ચમાં પીવા શિવાય ભોજનને અંતે પીવાથી તે ઘેર ગમાન થાય છે. જમ્યા પછી દાય ધોવા, તે પાણીથી

મીંજાણા હાથ, મહું, કપોલ, તથા આંખ ઉપર લગાડવા નહીં.

ઘટું મુકવું નહીં, જોડે તે પ્રમાણમાંજ લેવું. જમ્યા પછી શરીરનું મર્દન, દિશાગમન, વોજો ઉઠાવવાનું કામ, વેસી રહેવું અને સ્નાન, ઘટલાં કામ કરવાં નહીં. કોઈ વિશેષ પુણ્યનું કામ શરૂ કરતાં અને આઠમ, ચૌદશ વિગેરે પર્વને દિવસે ભોજન કરવું ન જોડે. એવી તપશ્ચા આલોક અને પરલોકમાં હિતકારી છે, તથા ગુણકારી છે. ભોજન કર્યા પછી નવકાર મંત્ર ગણી ઉઠવું. આ વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરનારો શ્રાવક સદાચારને સેવનાર તથા સ્વધર્મ પ્રમાણે વર્તનાર ગણાય છે.

સારાશ પ્રશ્નો.

૧ ભોજન વિધિમાં કેટલી વાવતોનો ત્યાગ કરવાનો છે ? ૨ તે પચવીશ વાવત ટુંકામાં ગણાવો. ૩ રસ, ઇન્દ્રિયોની શક્તિનો નાશ, નેત્રનું વગડી જવું, નાસિકાની શક્તિની મંદતા કેવા કેવા પદાર્થો સ્વાવાધી થાય છે ? ૪ કફ, પીત્ત, અને વાયુ કેવો પદાર્થ સ્વાવાધી નાશ પામે છે ? ૫ જમતી વચ્ચે પહેલું, વચ્ચે, પાછલથી કેવું કેવું જમવું ? ૬ જમતી વચ્ચે પાણી પીવું ક્યારે સારું, અને ક્યારે નઠારું ? ૭ જમ્યા પછી મીંજાણા હાથ ક્યાં ક્યાં ન લગાડવા જોડે ? ૮ જમ્યા પછી શું શું ન

કરવું જોઈએ ? ૯ કયે કયે દિવસે ભોજન ન કરવું જોઈએ ? ૧૦ તપસ્યા કરવાથી શો લાભ થાય છે ? ૧૧ ભોજન કર્યા પછી શું મળીને ઉઠવું ? ૧૨ વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરનારો શ્રાવક કેવો ગણાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

તર્જની, લંપટ, ઉપાન, નિઃકેવલ, વિદિશા, ધર્મ-
શ્રદ્ધ, રજસ્વલા, રસ, કફ, પીત્ત, અગ્નિ મંદ, દિશાગમન.

શબ્દ ૩ જો.

પાઠ ૨૭ મો.

જીવ.

જૈન શાસ્ત્રમાં નવ તત્ત્વો માનેલાં છે, તેમાંનું જીવ એક તત્ત્વ છે. જે પ્રાણને ધારણ કરે, અને જેનામાં ચૈતન્ય હોય, તે જીવ કહેવાય છે. તે જીવની ઉપાધિ ભેદ કરી છ જાતિઓ છે. પહેલી જાતિમાં જીવ ચેતના લક્ષણથી એક પ્રકારનો છે. બીજી જાતિમાં ત્રસ અને સ્થાવર પદાર્થો તેના બે ભેદ પડે છે. જેનામાં ચાલવાની શક્તિ હોય, અને જે ભય દેખીને ત્રાસ પામે. તે ત્રસ જીવ, અને જે દાહી

ચાલી શકે નહીં, અને સ્થિરજ રહે, તે સ્થાવર જીવ કહેવાય છે. ત્રીજી જાતિમાં તેના ત્રણ ભેદ પડે છે. સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસક વેદ અર્થાત્ સ્ત્રી જાતિના, પુરુષ જાતિના, અને નપુંસક જાતિના જીવ હોય છે તે. ચોથી જાતિમાં દેવતા, મનુષ્ય, નારકી અને તિર્યંચ એમ ચાર જાતના જીવ થાય છે. પાંચમી જાતિમાં એકેન્દ્રિય, વેદેન્દ્રિય, તેરેન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય એમ પાંચ ભેદ પડે છે, અને છઠી જાતિમાં છકાય જીવ થાય છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તે-
 ડકાય, વાયુકાય વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય. આ પ્રમાણે જીવની છ જાતિઓ થાય છે. તેમાં પાંચમી જાતિમાં જે એકેન્દ્રિય [એક ઇન્દ્રિવાળા] જીવ કહેલ છે, તેના સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદ પડે છે. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ નિરતિશયી^૧ સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી તે ઘણા ક્ષીણામાં ક્ષીણા હોય છે. તે આ વધા ચૌદ રાજ્ય-લોકમાં વ્યાપીને રહેલા છે, તે પર્વત વિગેરેને ભેદીને જાય આવે છે, તે કોઈથી ભેદાતા નથી, અને અગ્નિથી વઘતા નથી. માણસોનાં ચર્મચક્ષુથી^૨ જોવામાં આવતા નથી, અને માણસ કે કોઈ વીજાના ઉપયોગમાં આવતા નથી.

વાદર એકેન્દ્રિય જીવ દૃશ્ય^૩ સાતિશય નામ કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી માણસોથી જોઈ શકાય છે, એક નિ-

૧ એક જાતનું કર્મ છે, જે કર્મ ઉદય આવે, ત્યારે પ્રાણી ક્ષીણામાં ક્ષીણું રૂપ મેળવી શકે છે. ૨ ચામડાની આંતો. ૩ એક જાતનું કર્મ છે. જે ઉદય આવતાં પ્રાણી દૃશ્ય-જોઈ શકાય તેનું રૂપ મેળવે છે.

યમિત ટેકાળે તે રહી શકે છે, કોઈથી ભેદી શકાય છે, અગ્નિથી વાળી શકાય છે, અને તે સર્વના ઉપયોગમાં આવે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ જૈન શાસ્ત્રમાં કેટલાં તત્ત્વ છે ? ૨ જીવ કોને કહેવાય ? ૩ જીવની વધી મળીને કેટલી જાતિ ? ૪ પહેલી, ત્રીજી અને પાંચમી જાતિ કઈ ? તે જણાવો. ૫ ત્રસ જીવ ઇટલે શું ? ૬ સ્થાવર ઇટલે શું ? ૭ છ-કાય કયા કહેવાય ? ૮ સૂક્ષ્મ અને વાદર ઇટલે શું ? ૯ નિરતિશયી સૂક્ષ્મ અને સાતિશય દૃશ્ય ઇટલે શું છે ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રાણ, ચૈતન્ય, સ્ત્રીવેદ, પુરુષ વેદ, નર્પુસક વેદ, નારકી, તિર્થંચ, એકેન્દ્રિય, વેરિન્દ્રિય, તેરિન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજકાય, વાયુકાય, વન-સ્પતિકાય, ત્રસકાય, ચૌદ રાજ્યલોક, ચર્મ ચક્ષુ, ઉપાધિ ભેદ, નિરતિશય, સાતિશય.

પાઠ ૨૮ મો.

પર્યાપ્તિ.

જીવના શરીરનો વંધ પુદ્ગલોથી વને છે. એ પુદ્ગલોના વધારાથી જે કાંઈ પુદ્ગલના પરિણામને^૧ કરનારી કોઈ જાતની શક્તિ થાય, તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. તે પર્યાપ્તિનો ઓછો વધતો સંવંધ જીવની સાથે હોય છે. તે પર્યાપ્તિને આધારેજ જીવનું જીવન^૨ રહે છે. પર્યાપ્તિનો ટુંકો અર્થ આહારાદિ^૩ પુદ્ગલોનો મેળાપ એવો પણ થઈ શકે. એ પર્યાપ્તિના છ ભેદ છે. ૧ આહાર પર્યાપ્તિ, ૨ શરીર પર્યાપ્તિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ, ૫ ભાષા પર્યાપ્તિ અને ૬ મનઃ પર્યાપ્તિ.

૧ આહાર પર્યાપ્તિ દરેક જીવ વીજા જીવની ઉત્પત્તિ વચ્ચે જે શક્તિવડે આહાર લે, અને તે આહારને પછી રસપણે પરિણમાવવાની જે શક્તિ તે.

૨ શરીર પર્યાપ્તિ આહારના રસરૂપ થયેલા પરિણામને રસ, રુધિર, માંસ, ચરવી (મેદ), અસ્થિ^૪, મજ્જા^૫ અને વીર્ય, એ સાત ધાતુરૂપે પરિણમાવી શરીર વાંધવાની જે શક્તિ તે.

૧ એક રૂપને વીજે રૂપે થઈ જવું, તે ' પરિણામ કહેવાય છે. ૨ જીવવું. ૩ સ્વાણું તે. ૪ હાડકાં. ૫ એક જાતની ધાતુ છે.

૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સાત ધાતુપણે પરિણમાવેલા તે રસને જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો જોડે, તેટલી ઇન્દ્રિયપણે પરિણમાવવાની જે શક્તિ તે.

૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ ઉપરની ત્રણ પર્યાપ્તિ બાંધીને પછી શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય એવી વર્ગણના દલિલ (દલિલા) લઈ, તેમને શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવીને અવલંબી^૧ મુકવાની જે શક્તિ તે.

૫ ભાષા પર્યાપ્તિ ભાષાને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલ લઈ, તેને ભાષાપણે પરિણમાવીને અવલંબી મુકવાની જે શક્તિ તે.

૬ મનઃ પર્યાપ્તિ મનોવર્ગણા યોગ્ય પુદ્ગલ લઈ, તેને મનપણે પરિણમાવીને અવલંબી મુકવાની જે શક્તિ તે.

આ છ પર્યાપ્તિઓ જીવમાં હોય છે. તેમાંથી જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે, તેટલી પૂરી કર્યા પછી મરણ પામે, તે પર્યાપ્ત જીવ કહેવાય છે, અને જેને જેટલી કહી છે, તેટલી પૂરી કર્યા વિના મરણ પામે, તે અપર્યાપ્ત જીવ કહેવાય છે.

તે છ પર્યાપ્તિઓમાં આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ આ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કર્યા વિના કોઈ જીવ મરતો નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પર્યાપ્તિ એટલે શું ? ૨ તેનો ટુંકો અર્થ શું થઈ શકે ? ૩ પર્યાપ્તિના કેટલા ભેદ છે ? ૪ પરિણામ શબ્દનો અર્થ શો ? ૫ સાત ધાતુ કયા ? ૬ વર્ગણા એટલે શું ? ૭ દલિયા એટલે શું ? ૮ અવલંબી મુકવાની એટલે શું ? ૯ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા જીવ કયા કહેવાય ? ૧૦ કઈ કઈ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના જીવ મરતો નથી ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પરિણામ, પુદ્ગલ, પર્યાપ્તિ, જીવન, આહાર, ઉત્પત્તિ, મજ્જા, અસ્થિ, વર્ગણા, દલિક, અવલંબી, મનોવર્ગણા.

પાઠ ૨૧ મો.

જીવના ચૌદ ભેદ.

જીવની છ જાતિમાં પાંચમી જાતિની અંદર પંચેન્દ્રિય જીવ કહેલ છે, તેને ચામડી, જીભ, નાક, આંખ અને કાન—એ પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે. એ પંચેન્દ્રિય જીવના સંજ્ઞા અને અસંજ્ઞા એવા બે ભેદ થાય છે. જેનામાં મનની સંજ્ઞા (ભાન) હોય તે સંજ્ઞી, અને જેનામાં મનની સંજ્ઞા

ન હોય, તે અસંજી કહેવાય છે. એક ઇન્દ્રિયવાળાના બે ભેદ, બેરિન્દ્રિય, તેરિન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિયના એક એક ભેદ અને પંચેન્દ્રિયના બે ભેદ—એ વધા મઢી નીચે પ્રમાણે સાત ભેદ થાય છે.

૧ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય.

૨ વાદર એકેન્દ્રિય.

૩ બેરિન્દ્રિય.

૪ તેરિન્દ્રિય.

૫ ચૌરિન્દ્રિય.

૬ સંજી પંચેન્દ્રિય.

૭ અસંજી પંચેન્દ્રિય.

ઉપરના સાતે ભેદના જીવો—૧ પર્યાપ્તા અને ૨ અપર્યાપ્તા, એવા બે પ્રકારે છે, એટલે વધા મઢીને જીવના ચૌદ ભેદ થયા, તે નીચે પ્રમાણે—

૧ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૨ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૩ વાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૪ વાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૫ બેરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૬ બેરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૭ તેરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૮ તેરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૯ ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૦ ચૌરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૧૧ સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૨ સંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૧૩ અસંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૪ અસંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં નામ કહો. ૨ સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એ શું ? તે સમજાવો. ૩ જીવના સાત ભેદ કયા ? તે ગણાવો. ૪ કયા જીવના એક એક ભેદ થાય છે ? અને કયા જીવના બે બે ભેદ થાય ? તે જણાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સંજ્ઞા, સંજ્ઞી, અસંજ્ઞી, પર્યાપ્તા, અપર્યાપ્તા.

પાઠ ૩૦ મો.

જીવના ચૌદ ભેદ વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

જીવતણી છો જાતિ બને,
 એકેન્દ્રિય પાંચમીમાં^૧ ગણે. ॥ ૧ ॥
 સૂક્ષ્મ ને વાદર તેના ભેદ,
 દ્વિ ત્રિ^૨ ચૌ ઇન્દ્રિય એક ભેદ. ॥ ૨ ॥

૧ પાંચમી જાતિમાં. ૨ દ્વિ-દ્વીન્દ્રિ (ચેરિન્દ્રિય), ત્રિ-ત્રીન્દ્રિય (સેરિન્દ્રિય), ચૌ-ચૌરિન્દ્રિય, તેમના એક એક ભેદ છે.

પંચેન્દ્રિય વેથી ભેદાય^૩;
 સંઘી અસંઘી તે કહેવાય. ॥ ૩ ॥
 તે સાથે પર્યાપ્તા થાય,
 અપર્યાપ્તા તેમ ગણાય. ॥ ૪ ॥
 જીવતણા ચૌદ ભેદ મનાય,
 જિનવાણીમાં તે વંચાય. ॥ ૫ ॥

પાઠ ૩૧ મો.

અજીવ તત્ત્વ.

પહેલા જીવ તત્ત્વની વિરુદ્ધતું જે તત્ત્વ તે વીજું અજીવ તત્ત્વ કહેવાય છે. જીવ તત્ત્વ વરાવર સમજવાથી અજીવ તત્ત્વ સહેલી રીતે જાણી શકાય છે. તે અજીવના અરૂપી અજીવ અને રૂપી અજીવ, એવા મુખ્ય બે ભેદ પડે છે. જેનું રૂપ દેખવામાં ન આવે, તે અરૂપી કહેવાય છે, અને જેનું રૂપ દેખવામાં આવે, તે રૂપી કહેવાય છે. અરૂપી અજીવના દશ ભેદ અને રૂપી અજીવના ચાર ભેદ મળી અજીવના ચૌદ ભેદ થાય છે. આ ચૌદ ભેદવાળું અજીવ તત્ત્વ દરેક આસ્તિક માનસે જાણવું જોઈએ. એ તત્ત્વ જાણવાથી જગત્ના ઘણા પદાર્થો જાણવામાં આવે છે. જે વસ્તુ ચેતન વિનાની જડરૂપ છે, તે અજીવ ગણાય છે,

અને તેવી વસ્તુના જ્ઞાનથી જીવ અને અજીવ તત્ત્વનું સ્ફુટ જ્ઞાન સારી રીતે થઈ શકે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અજીવ તત્ત્વ એટલે શું ? ૨ અજીવ તત્ત્વના મુખ્ય કેટલા ભેદ છે ? ૩ રૂપી અને અરૂપી એટલે શું ? ૪ રૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? ૫ અરૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? ૬ અરૂપી અને રૂપી અજીવના વધા મઢીને કેટલા ભેદ થાય છે ? ૭ અજીવ શું કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અરૂપી, રૂપી, આસ્તિક, ચેતન, જડ.

પાઠ ૩૨ મો.

અસ્તિકાય.

અસ્તિ એટલે પ્રદેશ તેનો કાય એટલે સમૂહ, તે અસ્તિકાય કહેવાય છે, એટલે પ્રદેશના સમૂહને અસ્તિકાય કહે છે. ચલન (હાલવા ચાલવામાં) મદદ કરવાના સ્વભાવ ગુણવાળો જે પ્રદેશનો સમૂહ, તે ધર્માસ્તિકાય

કહેવાય છે. જે સ્થિર રાખવામાં મદદ કરવાનો સ્વભાવ-
વાળો હોય, તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. એક જ-
ગ્યાથી વીજી જગ્યામાં જતાં જે અવકાશ આપે, તે
આકાશાસ્તિકાય કહેવાય છે; એટલે ચલનમાં મદદ
કરવાનો સ્વભાવવાળો પ્રદેશ સમૂહ તે ધર્માસ્તિકાય,
સ્થિર રાખવામાં મદદ કરવાનો સ્વભાવવાળો પ્રદેશ સમૂહ
તે અધર્માસ્તિકાય, અને એક જગ્યાથી વીજી જગ્યામાં
જતાં અવકાશ આપનારો પ્રદેશનો સમૂહ, તે આકાશાસ્તિ-
કાય એમ સમજવું.

આ ત્રણે પ્રકારના અસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને
પ્રદેશ એવા ત્રણ ત્રણ ભેદ પડે છે. જે આર્યો પદાર્થ
હોય, તે સ્કંધ કહેવાય છે. તેવા સ્કંધની સાથે સંવંધ-
વાળો જે કેટલોએક ભાગ, તે દેશ કહેવાય છે, અને
જેનો ભાગ કરવાથી વીજો ભાગ પડી શકે નહિ, તે
પ્રદેશ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અસ્તિકાય એ શબ્દનો અર્થ કરો. ૨ અસ્તિ
એટલે શું, અને કાય એટલે શું ? ૩ ધર્માસ્તિકાય એટલે
શું ? ૪ અધર્માસ્તિકાય એટલે શું ? ૫ આકાશાસ્તિકાય
એટલે શું ? ૬ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકા-
શાસ્તિકાયના કેટલા ભેદ છે ? ૭ સ્કંધ, દેશ અને
પ્રદેશ એટલે શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અસ્તિકાય, ચલન, સ્વભાવ, અવકાશ, સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ.

પાઠ ૩૩ મો.

અરુપી અજીવના દશ ભેદ.

અરુપી અજીવના દશ ભેદ છે. ધર્માસ્તિકાયના ત્રણ, અધર્માસ્તિકાયના ત્રણ, આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ, અને કાલનો એક, એમ મળીને અરુપી અજીવના દશ ભેદ થાય છે. ધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે. અધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે, અને આકાશાસ્તિકાયના પણ સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે, અને કાલનો ભેદ એકજ છે, તેને કાલ અથવા અદ્ધા કહે છે. એકંદરે તેના દશ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે—

૧ ધર્માસ્તિકાય સ્કંધ.	૨ ધર્માસ્તિકાય દેશ.
૩ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ.	૪ અધર્માસ્તિકાય સ્કંધ.
૫ અધર્માસ્તિકાય દેશ.	૬ અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ.
૭ આકાશાસ્તિકાય સ્કંધ.	૮ આકાશાસ્તિકાય દેશ.
૯ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ.	૧૦ કાલ—અદ્ધા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અરુપી અજીવના કેટલા ભેદ થાય ? ૨ આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ ગણાવો. ૩ અધર્માસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ કયા ? તે કંહો. ૪ અદ્ધા ણ્ટલે શું ? ૫ એકંદર અરુપી અજીવના દશ ભેદ કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કાલ, અદ્ધા.

પાઠ ૩૪ મો.

રુપી અજીવના ચાર ભેદ.

આગલ કહેવામાં આવ્યું છે કે, જે રુપવાળા અજીવ હોય, તે રુપી અજીવ પુદ્ગલાસ્તિકાય કહેવાય છે. તે રુપી અજીવના ચાર ભેદ છે. ૧ પુદ્ગલ સ્કંધ, ૨ દેશ, ૩ પ્રદેશ, અને ૪ પરમાણુ, એવાં તેમનાં નામ છે. સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશનું સ્વરુપ આગલ જાણવામાં આવ્યું છે. હવે પુદ્ગલ અને પરમાણુનું સ્વરુપ જાણવું જોડે. જેનો પૂરણ ગલન ણ્ટલે પૂરાવાનો તથા ગલવાનો સ્વભાવ હોય, તે પુદ્ગલ કહેવાય છે. ૫ પુદ્ગલના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ એવા ચાર ભેદ થાય છે. સ્કંધથી ભિન્ન ચયેલાનો જે નિર્વિભાજ્ય ભાગ ણ્ટલે જેનો

ભાગ પડી શકે નહિ એવો ભાગ, તે પરમાણુ કહેવાય છે. ૫ પરમાણુ પુદ્ગલનો એક ભેદ પણ થાય છે. પુદ્ગલાસ્તિકાય રૂપી હોવાથી તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને શબ્દ રહેલા છે, તે વળી સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર ગમે તેવો શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, ચંદ્રની જ્યોતિ, છાયા, સૂર્યનો તડકો ધિગેરે ગુણો તેનામાં રહેલા છે. તે ચૌદ રાજલોકમાં વ્યાપક છે, અને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત પ્રદેશી છે. ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય તે બંનેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપ નથી, તેથી તે અરૂપી કહેવાય છે. તે અસંખ્યાત પ્રદેશી અને ચૌદ રજ્જુપ્રમાણ લોકમાં (ચૌદ રાજલોકમાં) વ્યાપક છે. આકાશાસ્તિકાય પણ લોકાલોક વ્યાપક, અનંત પ્રદેશી અને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપથી રહિત છે, તેથી તે પણ અરૂપી કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

- ૧ રૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ આપો.
- ૨ પુદ્ગલ એટલે શું ? તેનું સ્વરૂપ વતાવો.
- ૩ પુદ્ગલના કેટલા ભેદ છે ? તે ગણાવો.
- ૪ પરમાણુ એટલે શું ? તે કહો.
- ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાયરૂપી શી રીતે છે ? તે વિવેચન કરી વતાવો.
- ૬ પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં શું શું હોય છે ? તે કહો.
- ૭ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિક-

કાચમાં શો તફાવત છે ? તે વિવેચન કરી સમજાવો.
૮ ચંદ્રની જ્યોતિ અને સૂર્યનો તડકો વિગેરે ગુણ કોનામાં
રહેલા છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પૃથ્વી, પરમાણુ, પૂરણ ગલન, નિર્વિભાજ્ય ભાગ,
સંચિત, અચિત, મિશ્ર, ચંદ્રની જ્યોતિ, ચૌદ રજ્જુપ્રમાણ,
વ્યાપક, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત પ્રદેશી, અસંખ્યાત
પ્રદેશી, ચૌદ રાજલોક.

પાઠ ૩૫ મો.

કાલ.

કાલ એ અરૂપી અજીવનો દશમો ભેદ છે, તે સૂર્યની
ગતિ અને ક્રિયાના પરિણામ ઉપરથી જાણી શકાય છે.
અતિ સૂક્ષ્મ કાલને સમય કહે છે, તેવા અસંખ્યાત સમ-
યને એક આવલિકા કહે છે, એટલે નિગોદના જીવોને
એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સત્તર વાર મરણ સુધી અને અઘારમા
મરણની ઉત્પત્તિ થાય, તે તેમનું આયુષ્ય ત્રસો ને છપ્પન
આવલિકા કહેવાય છે. ત્રસો છપ્પન આવલિનો નિગોદના

જીવનો એક છુલ્લક ભવ જે સાઠાસત્તર છુલ્લક ભવ જેટલો કાલ તે શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણ છે, તેવા સાત પ્રાણનો એક સ્તોક કહેવાય છે. તેવા સાત સ્તોકનો એક લવ કહેવાય છે, અને તેવા સત્તોતેર લવનો એક મુહૂર્ત ગણાય છે. તે મુહૂર્તનું પ્રમાણ બે ઘડીનું છે; તેવા ત્રીશ મુહૂર્તનો અહોરાત્ર થાય છે. તેવા પંદર અહોરાત્રનો એક પક્ષ (પચ્ચવાડીયું) થાય છે, બે પચ્ચવાડીયાનો એક માસ થાય છે, ચાર માસનું એક વર્ષ થાય છે, અસંખ્યાતા વર્ષોથી એક પલ્યોપમ થાય છે, દશ કોડાકોડી પલ્યોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે, દશ કોડાકોડી સાગરોપમે એક ઉત્સર્પિણી થાય છે, તેટલાજ પ્રમાણે એક અવસર્પિણી થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ કાલ શી રીતે જાણી શકાય ? ૨ સમય કોને કહે છે ? ૩ કેટલા સમયની આવલિકા કહેવાય છે ? ૪ નિગોદના જીવોનું આયુષ્ય કેટલી આવલિકાનું છે ? ૫ શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ એવા કેટલા પ્રાણનો એક સ્તોક કહેવાય છે ? ૬ કેટલા સ્તોકનો લવ કહેવાય છે ? ૭ મુહૂર્તનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે ? ૮ કેટલા મુહૂર્તનો અહોરાત્ર થાય છે ? ૯ પક્ષ, માસ અને વર્ષ કેવી રીતે થાય ? તે કહો.

૧૦ ઉત્તરર્ષિણી અને અવસર્ષિણી કાઢના પ્રમાણમાં શો સફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સૂર્યની ગતિ, ક્રિયાનું પરિણામ, અતિ સૂક્ષ્મ, નિગોદ, છુલ્લક ભવ, શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણ, સ્તોક, લવ, અહોરાત્ર, પક્ષ, કુવાનું દષ્ટાંત, પલ્લોપમ.

પાઠ ૩૬ મો.

છ દ્રવ્ય.

જૈન શાસનમાં છ દ્રવ્ય ગણાય છે. એક જીવ અને અજીવનાં પાંચ દ્રવ્ય મળીને છ દ્રવ્ય થાય છે. જીવ દ્રવ્ય વિષે આગળ કહેવામાં આવ્યું છે, અને અજીવના ચૌદ ભેદ પણ જણાવ્યા છે. હવે અજીવના પાંચ દ્રવ્યનો વિશેષ વૉધ થવાને તેનું વિવેચન કરવાની જરૂર છે. ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પૃથ્વગ્લાસ્તિકાય અને કાલ, એ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય કહેવાય છે. જેમ માછલાંને સંચાર કરવાનું અપેક્ષા કારણ પાળી છે, એટલે માછલું પાળીને લઈને સંચાર કરી શકે છે, તેમ જીવ તથા પૃથ્વગ્લને ગતિરૂપે પરિણમતાં એટલે જીવ તથા પૃથ્વગ્લને સંચાર

કરવામાં જે અપેક્ષા કારણ, તે પહેલું ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહેવાય છે, અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાયને લઈને જીવ તથા પુદ્ગલનો સંચાર થઈ શકે છે.

વીજું અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય છે, તેનું સ્વરૂપ વધી રીતે ધર્માસ્તિકાયને મઠતું છે, પણ એ દ્રવ્યજીવ તથા પુદ્ગલને સ્થિરતા રાખવામાં સહાય કરે છે. જેમ કોઈ મુસાફર રસ્તે ચાલતાં થાકી જાય, ત્યારે વિશ્રામ લેવા કોઈ જાહેર વિગેરેની છાયામાં જઈ બેસે છે, અહીં સ્થિતિ તો પોતેજ કરે છે, પરંતુ આશ્રય વિના સ્થિતિ થઈ શકતી નથી, તેથી તેને વૃક્ષની છાયા એ અપેક્ષા કારણ છે. તેવી રીતે જીવ તથા પુદ્ગલ ગતિ કરતાં સ્થિતિ કરવાને પ્રસંગે સ્થિતિ તો પોતેજ કરે છે, તેને વૃક્ષની છાયા જેવું સ્થિતિ કરવાનું જે અપેક્ષા કારણ, તેજ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહેવાય છે.

ત્રીજું આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય છે. તેનું ત્રીજું સ્વરૂપ ધર્માસ્તિકાયના જેવુંજ છે. આ દ્રવ્ય, જીવ અને પુદ્ગલને રહેવામાં અવકાશ આપે છે, તે દ્રવ્ય લોકાલોક વ્યાપી છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે એકબીજામાં મળી ગયેલાં છે. જ્યાં સુધી આ ત્રણ દ્રવ્યો છે, ત્યાં સુધી લોક છે, અને જ્યાં કેવલ આકાશાસ્તિકાય છે, અને ત્રીજું કંઈ નથી, તે અલોક છે.

ચોથું પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય છે. આ પુદ્ગલનું વી-
 જું નામ પરમાણુ પણ કહેવાય છે. ઘટો, વસ્તુ, વિગેરે
 પદાર્થો પરમાણુઓના સમૂહથી બનેલા છે, અને તેથી તેઓ
 તેનાં કાર્ય છે. તેઓને પણ પુદ્ગલજ કહે છે. એક પર-
 માણુમાં એક વર્ણ, એક રસ, એક ગંધ, અને એ સ્પર્શ રહેલા
 છે. તેનું બનેલું કાર્ય એ તેનું લિંગ છે. પરમાણુમાં વહી એવી
 સુધી છે કે, એક વર્ણથી વીજો વર્ણ, રસથી વીજો રસ,
 ગંધથી વીજો ગંધ, અને સ્પર્શથી વીજો સ્પર્શ થઈ જાય
 છે. પરમાણુ દ્રવ્ય-વસ્તુરૂપે અનાદિ તથા અનંત છે, અને
 પર્યાયરૂપે આદિ તથા અંત સહિત છે. પરમાણુઓનાં જે
 કાર્ય છે, તેઓમાં કોઈ પ્રવાહથી અનાદિ અનંત છે, અને
 કોઈ આદિ તથા અંત સહિત છે. આ જગતમાં જેટલા
 જઠરૂપે દેખાય છે, તે વધાં પરમાણુનાં કાર્ય છે. જે પુદ્-
 ગલ દ્રવ્ય સમુચ્ચયરૂપે એકટું થાય, તો તે દ્રવ્યમાં, કાળો,
 લીલો, રાતો, પીળો, અને ધોળો-એ પાંચ વર્ણ છે. તીવ્રો,
 કઠવો, કપાયેલો, ટાટો, અને મીઠો-આ પાંચ રસ છે.
 સુગંધ, અને દુર્ગંધ આ બે ગંધ છે. સ્વરસ્વરો, સુંવાળો,
 હલ્લો, ભારે, ટાટો, ડનો, ચીકળો, અને લુચ્વો-એ આઠ
 સ્પર્શ છે. તે પુદ્ગલોમાં એકવીજાના મેળાપથી જાતજાતના
 વર્ણ વિગેરે થઈ જાય છે, તે પુદ્ગલોમાં અનંત શક્તિઓ
 તથા અનંત સ્વભાવ છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ-ઇ-
 ત્યાદિ નિમિત્તોના મઝવાથી તે પુદ્ગલોનાં વિચિત્ર પ-
 પરિણામ થાય છે.

પાચમું કાઠ દ્રવ્ય છે, તેનું સ્વરૂપ આગઠ કહેવામાં આવ્યું છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ જૈન શાસનમાં કેટલાં દ્રવ્ય ગણાય છે ? ૨ છ દ્રવ્ય કયાં ? તે ગણાવો. ૩ પાંચ અજીવ દ્રવ્યના નામ આપો. ૪ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યમાં શેનો દાખલો છે ? તે કહો. ૫ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનો શો સ્વભાવ છે ? ૬ ધર્માસ્તિકાયને લઈ જીવ તથા પુદ્ગલ શું કરી શકે છે ? ૭ અધર્માસ્તિકાયનું સ્વરૂપ શું છે ? ૮ અધર્માસ્તિકાય જીવ તથા પુદ્ગલને કેવી સદાય કરે છે ? ૯ અધર્માસ્તિકાયનો દાખલો આપી સમજાવો. ૧૦ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય જીવ તથા પુદ્ગલને શું કરે છે ? ૧૧ તે દ્રવ્ય કેવું છે ? તેનું વિશેષ વિવેચન કરો. ૧૨ આલોક કયાં સુધી છે, અને અલોકમાં કયું દ્રવ્ય છે ? ૧૩ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું વીજું નામ શું છે ? ૧૪ પરમાણુઓનાં કાર્ય કયા પદાર્થો કહેવાય છે ? ૧૫ એક પરમાણુમાં ચર્ણ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ કેટલા છે ? તે કહો. ૧૬ પરમાણુમાં વીજી શી સુત્રી છે ? તે જણાવો. ૧૭ પરમાણુ અનાદિ તથા અનંત કયારે છે, અને આદિ તથા અંત સહિત કયારે છે ? તે સમજાવો. ૧૮ પરમાણુઓનાં કાર્ય અનાદિ તથા અનંત કયારે હોય છે, અને આદિ તથા

અંત સહિત ક્યારે હોય છે ? ૨૦ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ કેટલા કેટલા છે ? તે ગણાવો. ૨૧ પુદ્ગલોમાં શક્તિઓ કેટલી છે, અને સ્વભાવ કેટલા છે ? ૨૨ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ કેટલા છે, અને ભાવ વિગેરે નિમિત્તો મલ્લવાથી પુદ્ગલોમાં શું થાય છે ? ૨૩ પાંચમું દ્રવ્ય કયું ? તે કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વિવેચન, અપેક્ષા કારણ, સંચાર, સ્થિરતા, અવકાશ, લોકાલોક, લોક, અલોક, પરમાણુ, કાર્ય, દ્રવ્ય, અનાદિ, અનંત, પર્યાય, પ્રવાહ, સમુચ્ચય, અનંત સ્વભાવ, નિમિત્ત, વિચિત્ર પરિણામ.

પાઠ ૩૭ મો.

૩ પુણ્ય તત્ત્વ.

પુણ્ય તત્ત્વ ૯ ત્રીજું તત્ત્વ છે. જેનાથી પોતે શુભ પ્રકૃતિયદે કરેલાં કર્મ જીવોને સુખ આપે છે, તે પુણ્ય કહેવાય છે. આ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં નવ કારણ છે. ૧ પાત્રને અન્નનું દાન આપવાથી, ૨ તપ્યાને પાણી પાવવાથી, ૩ નાગને ઓઢવા વસ્ત્ર આપવાથી, ૪ ઘર વિના-

જાને, ૫ રહેવા સ્થાન આપવાથી, ૬ સુવા વેસવાને આ-
સન આપવાથી, ૭ ગુણી જનને દેહી મનમાં સંતોષ તથા
હર્ષ માનવાથી, ૮ ગુણી જનની વચનવડે પ્રશંસા કરવાથી,
અને કાયાથી સેવા કરવાથી અને ૯ ગુણીજનને નમસ્કાર
કરવાથી, આ નવ પ્રકારનાં કારણથી પ્રાણી પુણ્ય ઉપા-
ર્જન કરે છે. અહીં પાત્રને દાન આપવામાં બે પ્રકાર ને
એક પાત્રદાન, અને વીજું અનુકંપાદાન. જે પાત્રને
દાન આપવામાં આવે, તે પાત્રદાન કહેવાય છે. તેવું દાન
પુણ્ય તથા મોક્ષ વંનેલું કારણ થાય છે, અને કોઈ પણ
દીન દુઃખી પ્રાણી હોય, તેને અનુકંપાથી આપે, તે અનુ-
કંપાદાન કહેવાય છે. આ અનુકંપાદાન અવશ્ય એકલા
પુણ્યવંધનું હેતુ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પુણ્ય તત્ત્વ એ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ પુણ્ય એ-
ટલે શું ? ૩ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં કેટલાં કારણ છે ?
૪ દાનના કેટલા પ્રકાર છે ? ૫ પાત્રદાન અને
અનુકંપાદાન વંનેમાં શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ પ્રકૃતિ, ઉપાર્જન, ગુણીજન, પ્રશંસા, પાત્ર,
અનુકંપા.

અંત સહિત ક્યારે હોય છે ? ૨૦ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ કેટલા કેટલા છે ? તે ગણાવો. ૨૧ પુદ્ગલોમાં શક્તિઓ કેટલી છે, અને સ્વભાવ કેટલા છે ? ૨૨ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ કેટલા છે, અને ભાવ વિગેરે નિમિત્તો મલ્લવાર્થી પુદ્ગલોમાં શું થાય છે ? ૨૩ પાંચમું દ્રવ્ય કયું ? તે કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વિવેચન, અપેક્ષા કારણ, સંચાર, સ્થિરતા, અવકાશ, લોકાલોક, લોક, અલોક, પરમાણુ, કાર્ય, દ્રવ્ય, અનાદિ, અનંત, પર્યાય, પ્રવાહ, સમુદ્ભવ, અનંત સ્વભાવ, નિમિત્ત, વિચિત્ર પરિણામ.

પાઠ ૩૭ માં.

૩ પુણ્ય તત્ત્વ.

પુણ્ય તત્ત્વ એ ત્રીજું તત્ત્વ છે. જેનાથી પોતે શુભ પ્રકૃતિવદે કરેલાં કર્મ જીવોને સુખ આપે છે, તે પુણ્ય કહેવાય છે. આ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં નવ કારણ છે. ૧ પાત્રને અન્નનું દાન આપવાથી, ૨ તર્પ્યાને પાણી પાવાથી, ૩ નાગને ઓઢવા વસ્ત્ર આપવાથી, ૪ ઘર વિના-

જાને, ૫ રહેવા સ્થાન આપવાથી, ૬ સુવા વેસવાને આ-
સન આપવાથી, ૭ ગુણી જનને દેખી મનમાં સંતોષ તથા
હર્ષ માનવાથી, ૮ ગુણી જનની વચનવડે પ્રશંસા કરવાથી,
અને કાયાથી સેવા કરવાથી અને ૯ ગુણીજનને નમસ્કાર
કરવાથી, આ નવ પ્રકારનાં કારણથી પ્રાણી પુણ્ય ઉપા-
ર્જન કરે છે. અહીં પાત્રને દાન આપવામાં બે પ્રકાર છે.
એક પાત્રદાન, અને વીજું અનુકંપાદાન. જે પાત્રને
દાન આપવામાં આવે, તે પાત્રદાન કહેવાય છે. તેણું દાન
પુણ્ય તથા મોક્ષ વંનેણું કારણ થાય છે, અને કોઈ પણ
દીન દુઃખી પ્રાણી હોય, તેને અનુકંપાથી આપે, તે અનુ-
કંપાદાન કહેવાય છે. આ અનુકંપાદાન અવશ્ય એકલા
પુણ્યવંધનું હેતુ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પુણ્ય તત્ત્વ એ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ પુણ્ય એ-
ટલે શું ? ૩ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં કેટલાં કારણ છે ?
૪ દાનના કેટલા પ્રકાર છે ? ૫ પાત્રદાન અને
અનુકંપાદાન વંનેમાં શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ પ્રકૃતિ, ઉપાર્જન, ગુણીજન, પ્રશંસા, પાત્ર,
અનુકંપા.

पाठ ३८ मो.

पुण्य बांधवा विषे कविता.

चोपाइ.

पुण्य बांधनी छे नव रीत,	
एथी थाये पुण्यमां प्रीत.	१
भुख्या जनने अन्ननां दान,	
तरण्या जनने जळनां पान.	२
रहेवाने आपे छे स्थान,	
सुवा माटे शय्या दान.	३
उघाडाने वस्त्र अपाय,	
मनमां सारा संकल्प थाय.	४
स्तुति करे शुभ वचने नित,	
कायाथी सेवे धरी प्रीत.	५
नमन करे छे पूज्यने आप,	
ए नव रीते पुण्यनी छाप.	६

अं०

३ ना

પાઠ ૩૯ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના વૈતાલીશ^૧ પ્રકાર—ભાગ ૧ લો.

ઉપરના પાઠમાં કહેલી નવ રીતીથી માણસ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે, પણ તે પુણ્યને કેવી રીતે ભોગવવાં ? તે પ્રકાર જાણવા જોઈએ. તે પુણ્ય ભોગવવાના વૈતાલીશ પ્રકાર છે. જે પુણ્યના ઉદયથી જીવ શાતા ભોગવે, તે શાતાવેદનીય નામે પહેલો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ ક્ષત્રિ આદિ ઉંચા કુલમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉચ્ચ ગોત્ર નામે બીજો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે મનુષ્ય ગતિ નામે ત્રીજો પ્રકાર છે, જેમ વઢદ વાંકો ચાલતો હોય, તેને નાથ ઘાલીને સિદ્ધો ચલાવવામાં આવે, તેમ જીવ વક્રગતિએ બીજી ગતિમાં જતો હોય, તેને સીદ્ધો ઉપજવાને સ્થાને જેથી પહોંચાડવામાં આવે, તે આનુપૂર્વી કહેવાય છે. મનુષ્યની ગતિ અને મનુષ્યની આનુપૂર્વીને મનુષ્યદ્વિક કહે છે. એ મનુષ્યાનુપૂર્વી નામે ચોથો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દેવતાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય, તે દેવગતિ નામે પાંચમો પ્રકાર છે. તે છઠી દેવાનુપૂર્વી નામે છઠો પ્રકાર છે. આ દેવગતિ અને દેવાનુપૂર્વી તે વંનેને સુરદ્વિક કહે છે. જેના ઉદયથી પંચેદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય,

૧ એ વૈતાલીશ પ્રકાર નામ કર્મની પ્રકૃતિના ભેદ છે.

તે પંચેદ્રિય જાતિ નામે સાતમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીરને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરીને તથા તેને શરીરરૂપે પરિણમાવીને જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેલવે, તે ઔદારિક નામકર્મ નામે આઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વૈક્રિય શરીરને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરી તથા તેને શરીરરૂપે પરિણમાવીને જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેલવે, તે વૈક્રિય શરીર નામે નવમો પ્રકાર છે. આ વૈક્રિય શરીરના ઔપપાતિક અને લબ્ધિ પ્રત્યયિક એવા બે ભેદ છે. ઔપપાતિક વૈક્રિય શરીર દેવતાને તથા નારકીને હોય છે, અને લબ્ધિ પ્રત્યયિક વૈક્રિય શરીર તીર્થંચ તથા લબ્ધિવંત મનુષ્યને હોય છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી ચૌદ પૂર્વધારી મુનિરાજ તીર્થંકરની ઋદ્ધિ વિગેરે જોવાને અર્થે એક હાથ પ્રમાણ દેહ ધારણ કરે, તે આહારક શરીર નામે દશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી આહારનું પચાવનાર અને તેજોલેશ્યાનો હેતુરૂપ શરીર ધારણ કરે, તે તેજસ્વ શરીર નામે અગીયારમો પ્રકાર છે. કર્મનાં પરમાણુ જે આત્માના પ્રદેશની સાથે મેલ્યા છે, તે શરીરજ કાર્મણ શરીર નામે બારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઔદારિક અંગ ઉપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે ઔદારિક અંગો-પાંગ નામે ત્રીસમો પ્રકાર છે. શરીરના બે હાથ, બે સ્વભા, એક પીઠ, એક માથું, એક ઉદર અને એક હૃદય-એ આઠ અંગ કહેવાય છે, અને આંગળાં વિગેરે ઉપાંગ કહેવાય છે.

તેજી રીતે જેના ઉદયથી વૈક્રિય અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે વૈક્રિય અંગોપાંગ નામે ચૌદમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી આહારક અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે આહારક અંગોપાંગ નામે પંદરમો પ્રકાર છે. વાકીના તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને અંગોપાંગ નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પુણ્ય ભોગવવાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ શાતા વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર-એ વે પ્રકાર સમજાવો. ૩ આનુપૂર્વી ઇટલે શું ? તે દાખલાથી સમજાવો. ૪ મનુષ્યદ્વિક અને સુરદ્વિક કોનું નામ ? તે કહો. ૫ પંચેન્દ્રિય જાતિનો પ્રકાર સમજાવો. ૬ ઔદારિક વિગેરે પાંચ શરીરના પ્રકાર સમજાવો. ૭ વૈક્રિય શરીરના કેટલા ભેદ થાય ? ૮ ઔપ-પાતિક વૈક્રિય શરીર કોને હોય છે ? ૯ લઘ્વિ પ્રત્યયિક વૈક્રિય શરીર કોને હોય છે ? ૧૦ આહારક શરીરવાળો પ્રાણી શું જોઈ શકે ? ૧૧ તેજસ્ શરીરથી શું થઈ શકે ? ૧૨ કાર્મણ શરીરથી શું થઈ શકે ? ૧૩ અંગ કેટલાં હોય ? તે ગણાવો. ૧૪ ઉપાંગ કયાં તે કહો. ૧૫ ઔદારિક અંગોપાંગ, વૈક્રિય અંગોપાંગ અને આહારક અંગોપાંગ-એ ત્રણે પ્રકાર સમજાવો. ૧૬ કયા શરીરને અંગોપાંગ નથી, તે કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શાતા, વજ્ર ગતિ, આનુપૂર્વી, મનુષ્યદ્વિક, સુરદ્વિક, પરિણમાવી, પ્રદેશ, લઘ્વિવંત, ચૌદ પૂર્વધારી, તેજોલેશ્યા, કર્મનાં પરમાણુ, અંગ, ઉપાંગ, લઘ્વિ, પ્રત્યયિક, ઔપ-પાતિક.

પાઠ ૪૦ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના બેંતાલીશ પ્રકાર—ભાગ ૨ જો.

વજ્ર એટલે સ્ત્રીલી, રુષભ એટલે પાટો અને નારાચ એટલે બે પાસા મર્કટ વંધ, અર્થાત્ તેનાપર પાટો અને તે ઉપર સ્ત્રીલી; આનું નામ વજ્રરુષભનારાચ નામે સંઘયણ કહેવાય છે. શરીરમાં હાડનો જે મજબૂત સંચય તે સંઘયણ કહેવાય છે, અને તેને સંસ્કૃતમાં સંહનન કહે છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી પોતાના શરીરમાં આ વજ્રરુષભનારાચ નામનું પહેલું સંહનન પ્રાપ્ત કરે, એટલે તેના શરીરનો વાંધો તેવો મજબૂત થાય, તે વજ્રરુષભનારાચ નામે સોઝમો પ્રકાર છે. સમ એટલે સરસું, ચતુરસ્ર એટલે ચોરસ એવું સંસ્થાન એટલે આકાર તે સમચતુરસ્ર નામે પહેલું સંસ્થાન કહેવાય છે. અર્થાત્ પર્યંકાસન (પલોંઠી) કરી બેસતાં ચારે બાજુ સરસી આકૃતિ થાય, અને પોતાના આંગળ પ્રમાણે એકસો ને આઠ અંગુલ પ્રમાણ શરીર થાય, તેવું સંસ્થાન. જેના ઉદયથી

પ્રાણી તેવા સંસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામે સત્તરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરનો રંગ સારો એટલે ધોળો, રાતો કે પીળો થાય, તે શુભ વર્ણ નામે અઠારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી સુગંધ થાય, તે શુભ ગંધ નામે ઓગણીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં સારો રસ પ્રાપ્ત થાય. તે શુભ રસ નામે વીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં સારો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થાય, તે શુભ સ્પર્શ નામે એકવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરનું વજન લોઢાની જેમ ભારે નહીં, તેમજ આકઢાના ફની જેમ હલકું પણ નહીં, એટલે મધ્યમ રીતનું વજન પ્રાપ્ત થાય, તે અંગુરુ લઘુ નામ કર્મ નામે વાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી ગમે તેવા વલ્લવાનને પણ જીતવાને સમર્થ થાય, તે પરાઘાત નામ કર્મ નામે ત્રેવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી સુખેથી શ્વાસોચ્છ્વાસ લઈ શકાય તે શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ નામે ચોવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ચંદ્રનાં વિંવની જેમ શીતલતા ઉત્પન્ન કરનાર તેજોયુક્ત શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ઉદ્યોત નામ કર્મ નામે છવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દૃપભ તથા હંસની જેમ સારી જાતની ચાલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય, તે શુભસ્વ ગતિ નામે સત્યાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી સુતારની જેમ પોતાના અંગના સર્વ અવયવ યોગ્ય સ્થળે ગોઠવવાની શક્તિ ધરાવે, તે નિર્માણ નામ કર્મ નામે અઠ્યાવીશમો પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વજ્ર, રુષભ અને નારાચ એ શબ્દોના જૂદાજૂદા અર્થ કરી વતાવો. ૨ સંઘયણ એટલે શું ? અને તેને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૩ સમ, ચતુરસ્ત્ર અને સંસ્થાન એ શબ્દોના જૂદાજૂદા અર્થ કરો. ૪ પર્યંકાસન એટલે શું ? ૫ સમ ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા શરીરનું પ્રમાણ કેટલા આંગળનું થાય ? ૬ શુભ વર્ણ, શુભ ગંધ, શુભ રસ અને શુભ સ્પર્શ, એ ચાર પ્રકાર વિષે શું સમજ્યા ? તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો. ૭ અગુરુ લઘુ નામ કર્મ એટલે શું ? ૮ જેના ઉદયથી પ્રાણી ગમે તેવા વલ્લવાનને પણ જીતી શકે, તે પ્રકારનું શું નામ ? ૯ શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મથી શું થાય ? ૧૦ જેમાં પ્રાણીને ચંદ્રનાં વિંવ જેવો શીતલ પ્રકાશ થાય છે, તે પ્રકારનું શું નામ ? ૧૧ શુભસ્થ ગતિ અને નિર્માણ નામ કર્મનો અર્થ સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વજ્ર, રુષભ, નારાચ, સંઘયણ, સંહનન, મર્કટ વંધ, સમ, ચતુરસ્ત્ર, સંસ્થાન, પર્યંકાસન, મધ્યમ રીત, શ્વાસો-ચ્છ્વાસ, વિંવ, તેજોયુક્ત, વૃષભ, હંસ, અવયવ.

પાઠ ૪૧ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના ચેતાઢીશ પ્રકાર—ભાગ ૩ જો.
 જેના ઉદયથી જીવ ત્રસ વિગેરે દશ પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત કરે, તે ત્રસદશક નામ કર્મ કહેવાય છે, તેમાં ત્રસ વિગેરે દશ પ્રકાર આવે છે. જેના ઉદયથી પ્રાણીને વેદંદ્રિય વિગેરે શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ત્રસ નામ કર્મ નામે ઓગણત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવને વાદર શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે વાદર નામ કર્મ નામે ત્રીશમો પ્રકાર છે. જે શરીર દેખાવામાં આવે, તે વાદર કહેવાય છે. જેના ઉદયથી જીવ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરે, તે પર્યાપ્તિ નામ કર્મ નામે એકત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જુદાંજુદાં શરીર પ્રાપ્ત થાય, પણ અનંતા જીવની વચ્ચે એક શરીર પામે નહિ, તે પ્રત્યેક નામ કર્મ નામે વત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ દાંત વિગેરે અવયવોની દૃઢતા મેલ્લે, તે સ્થિર નામ કર્મ નામે તેત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવને શરીરના સર્વ અવયવ સારા હોય, અથવા નાભિની ઉપરનું શરીર સારું હોય, તે શુભ નામ કર્મ નામે ચોત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસ સર્વને પ્રિય થાય, તે સૌભાગ્ય નામ કર્મ નામે પાંત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વાણીમાં કોયલના જેવી મધુરતા આવે, તે સુસ્વર નામ કર્મ નામે છત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસનાં વચન લો-

કર્મો માનનીય થાય, તે આદેય નામ કર્મ નામે સાડ-
ત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી લોકમાં યશ-કીર્તિ
થાય, તે યશોનામ કર્મ નામે આઠત્રીશમો પ્રકાર છે.
જેના ઉદયથી જીવને દેવતાના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે
સુરાયુષ્ય રૂપ નામે ઓગણચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના
ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે નરાયુષ્ય
રૂપ નામે ચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી તિર્યંચના
આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે તિર્યંચાયુષ્ય રૂપ નામે એક-
તાલીશમો પ્રકાર છે, અને જેના ઉદયથી પ્રાણીને ત્રિભુ-
વનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે તીર્થંકર નામ કર્મ
નામે વેંતાલીશમો પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ત્રસદશક નામ કર્મ એટલે શું ? ૨ ત્રસ વિગેરે
દશ કયા ? તે ગણાવો. ૩ વાદર એટલે કેવું શરીર ?
૪ પર્યાપ્તિ નામ કર્મ અને પ્રત્યેક નામ કર્મ વિષે સમજાવો.
૫ સૌભાગ્ય નામ કર્મ, સુસ્વર નામ કર્મ અને યશોનામ
કર્મ વિષે સમજાવો. ૬ જેના ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની
પ્રાપ્તિ થાય, જેના ઉદયથી ત્રિભુવનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ
થાય, અને જેના ઉદયથી માણસ સર્વને પ્રિય થાય, તે
પ્રકાર કયા ? તેમનાં નામ આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

દશ પ્રકૃતિ, વાદર, પર્યાપ્તિ, સ્થિરતા, નાભિ, પ્રિય, મધુરતા, માનનીય, તિર્યંચ, ત્રિભુવન, પૂજ્ય.

પાઠ ૪૨ મો.

પાપ તત્ત્વ.

જે અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મ જીવોને દુઃખ આપે, તે પાપ કહેવાય છે, અથવા જે આત્માના આનંદ રસને પીવે ઇટલે ભસ્મ કરે, તે પાપ કહેવાય છે. એ પાપ પુણ્યથી વિપરીત છે. એ પાપથી નરક વિગેરે નઠારાં ફલ મળે છે, તેથી તે અશુભ કહેવાય છે. પુણ્યની જેમ પાપનો સંબંધ પણ આત્માની સાથે રહેલો છે. સુખ તથા દુઃખ જુદાંજુદાં અનુભવવામાં આવે છે; તેથી તેમનાં કારણરૂપ પુણ્ય તથા પાપ પણ સ્વતંત્રપણે અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. એકલું પુણ્ય કે એકલું પાપ કે એકલું પુણ્ય પાપ મિશ્ર માનર્થ યોગ્ય નથી.

આ પાપ અઠાર પ્રકારે વંધાય છે; અને વ્યાપ્તિ પ્રકારે ભોગવાય છે. ૧ પ્રાણાતિપાત—કોઈની હિંસા કરવી, ૨ મૃપાવાદ—ઠોડું વોલવું, ૩ અદત્તાદાન—ચોરી કરવી, ૪ મૈથુન—બ્રહ્મચર્ય ન રાખવું, ૫ પરિગ્રહ રાખવો,

६ क्रोध करवो, ७ मान-अभिमान राखवुं, ८ माया-कपट करवुं, ९ लोभ करवो, १० राग करवो, ११ द्वेष राखवो, १२ कलह-कजीयो करवो, १३ अभ्याख्यान-आळ च-डाववुं, १४ पैशुन्य-चुगली करवी, १५ रति अरति-प्रीति अप्रीति करवी, १६ परपरिवाद-बीजानी निंदा करवी, १७ माया मृषावाद-कपटथी खोडुं बोलवुं, अने १८ मिथ्यात्व शल्य एटले मिथ्यात्वरूप शल्य राखवुं, ए अढार प्रकारे पाप बंधाय छे.

सारांश प्रश्नो.

१ पाप एटले शुं ? ते समजावो. २ पाप कोने कहेवाय ? ३ पापथी शुं फळ याय ? ४ पापनो आत्मा-नी साथे कोनी माफक संबंध छे ? ५ पुण्य तथा पाप कोना कारण छे ? ६ पाप केटले प्रकारे बंधाय छे ? अने केटले प्रकारे भोगवाय छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

अशुभ प्रकृतिरूप, आनंद रस, पुण्य पाप मिश्र, प्राणतिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह, माया, कलह, अभ्याख्यान, पैशुन्य, रति अरति, परपरिवाद, माया मृषावाद, मिथ्यात्वशल्य.

પાઠ ૪૩ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૧ લો.

પાપને ભોગવવાના વ્યાપ્તિ^૧ પ્રકાર છે. દરેક પ્રા-
ણીને ઉપર કહેલા અઠાર પ્રકારે વાંધેલું પાપ ભોગવવું
પડે છે. પહેલાં જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકાર કહે છે. પાંચ
પ્રકારના જ્ઞાનને જે આચ્છાદન કરે, તે જ્ઞાનાવરણીય
પાપ કર્મ કહેવાય છે. જેના ઉદયથી પાંચ ઇન્દ્રિય થા
મનની મારફત નિયત (નિશ્ચયવાળી) વસ્તુનું જ્ઞાન થાય
છે, એવા મતિજ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે મતિ-
જ્ઞાનાવરણીય નામે પહેલો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી
શાસ્ત્રને અનુસારે જ્ઞાન થાય છે, એવા શ્રુતજ્ઞાનનું જેનાથી
આચ્છાદન થાય, તે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય નામે બીજો
પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઇન્દ્રિય વિગેરેની અપેક્ષા વિના
આત્મદ્રવ્યને—સાક્ષાત્ રૂપી દ્રવ્યને જાણવાનું જ્ઞાન
થાય છે, એવા અવધિ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે
અવધિ જ્ઞાનાવરણીય નામે ત્રીજો પ્રકાર છે. જેના ઉદ-
યથી સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જાણવાનું જ્ઞાન થાય
છે, એવા મનઃપર્યવ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે
મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય નામે ચોથો પ્રકાર છે. જેના
ઉદયથી ઉપર કહેલા ચાર જ્ઞાન રહિત એકલું નિરાવરણ

જ્ઞાન થાય છે, એવા કેવલ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે કેવલ જ્ઞાનાવરણીય નામે પાંચમો પ્રકાર છે.

જે આહું આવે, તે અંતરાય કર્મ કહેવાય છે, તેના પળ પાંચ પ્રકાર છે. પોતાના ઘરમાં દેવા યોગ્ય વસ્તુ છતાં, તથા દાનનું ફલ જાણતાં છતાં જેના ઉદયથી કોઈને આપી શકાય નહીં, તે દાનાંતરાય નામે છઠ્ઠો પ્રકાર છે. સારો દાતાર હોય, અને તેના ઘરમાં આપવાનું હોય, અને માગનાર ડાહ્યો હોય, તે છતાં પણ જેના ઉદયથી માગેલી વસ્તુ મળે નહીં, તે લાભાંતરાય નામે સાતમો પ્રકાર છે.

પોતે જુવાન હોય, સારું રૂપ હોય, અને ભોગ કરવા યોગ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ હોય, તે છતાં પણ જેના ઉદયથી તે ભોગવી શકાય નહીં, તે ભોગાંતરાય, અને ઉપભોગાંતરાય નામે આઠમો અને નવમો પ્રકાર છે. પોતે જુવાન, નિરોગી, અને વલ્લવાન છતાં પણ જેના ઉદયથી પોતાની શક્તિ ફોરવી શકાય નહીં, તે વીર્યાંતરાય નામે દશમો પ્રકાર છે.

દર્શનાવરણીય કર્મના નવ પ્રકાર છે. તેમાં ચાર પ્રકાર દર્શનના, અને પાંચ પ્રકાર નિદ્રાના છે. જે સામાન્ય ઉપયોગ, તે દર્શન કહેવાય છે, જેથી આંખે કરી રૂપનું સામાન્યપણે ગ્રહણ થાય છે, એવા ચક્ષુદર્શનનું જેમાં આચ્છાદન થાય, તે ચક્ષુદર્શનાવરણીય નામે અગીયા-

રમો પ્રકાર છે. ચક્ષુ વિના વીજી ચાર ઇન્દ્રિયો તથા મને કરી પોતપોતાના વિષયનું સામાન્યપણે જેનાથી ગ્રહણ થાય છે, તેવા અચક્ષુર્દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય નામે વારમો પ્રકાર છે. જેમાં સામાન્ય રીતે રૂપી દ્રવ્યનું મર્યાદાથી ગ્રહણ થાય છે, એવા અવધિ દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે અવધિ દર્શનાવરણીય નામે તેરમો પ્રકાર છે. જેમાં સામાન્ય રીતે વધી વસ્તુઓ देखી શકાય છે, એવા કેવલ દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે કેવલ દર્શનાવરણીય નામે ચૌદમો પ્રકાર છે. હવે પાંચ પ્રકાર નિદ્રાના કહે છે. જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થા થઈ ગયા પછી સુખે જાગ્રત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય, તે નિદ્રારૂપ નામે પંદરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થા થઈ ગયા પછી દુઃખરૂપ જાગ્રત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય, તે નિદ્રા નિદ્રારૂપ નામે સોઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઘેસતાં તથા ઉઠતાં નિદ્રા આવ્યા કરે, તે પ્રચલારૂપ નામે સત્તરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી હરતાં ફરતાં પણ નિદ્રા આવે, તે પ્રચલા પ્રચલારૂપ નામે અઠારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દિવસે ચિંતવેલું કામ રાત્રે નિદ્રા વચ્ચે જાગ્રતની પેઠે થાય, તે થીળદ્વીરૂપ નામે ઓગણીશમો પ્રકાર છે. આ થીળદ્વીરૂપ નિદ્રાને સંસ્કૃતમાં સ્ત્યાનર્દ્ધિ કહે છે. ૯ નિદ્રાના સમયે પ્રાણી વાસુદેવના

અર્થાં વલ્લવાલો થાય છે, અને તે જીવ નરકગામી
હોય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પાપ ભોગવવાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ તે
કેવે પ્રકારે વાંધેલું પાપ ભોગવવું પડે છે ? ૩ જ્ઞાનાવ-
રણીય કર્મ એટલે શું ? ૪ મતિજ્ઞાનાવરણીય, અવધિ જ્ઞાના-
વરણીય, અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયના અર્થ સમજાવો.
૫ શાસ્ત્રને અનુસારે જે જ્ઞાન થાય છે, તેનું શું નામ ?
૬ એકલું નિરાવરણ જ્ઞાન શેમાં થાય છે ? તે કહો.
૭ અંતરાયનો અર્થ શું ? ૮ અંતરાય કેટલા પ્રકારના છે ?
૯ દાનાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, અને વીર્યાંતરાય વિષે
સમજાવો. ૧૦ જેના ઉદયથી માગેલી વસ્તુ મળે નહીં, તે
કેવો અંતરાય ? ૧૧ જુવાનવય, રૂપ, અને ભોગ્ય વસ્તુ
મળી હોય, તે છતાં ભોગવી શકાય નહીં, તે કેવો અંત-
રાય કહેવાય ? ૧૨ દર્શનાવરણીય કર્મના કેટલા પ્રકાર
છે ? ૧૩ નિદ્રાના પ્રકાર કેટલા છે ? તેનાં નામ આપો.
૧૪ ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય, અવધિ દર્શનાવરણીય, અને અચક્ષુ-
ર્દર્શનાવરણીય વિષે સમજાવો. ૧૫ જેમાં સામાન્ય રીતે
બધી વસ્તુઓ દેખી શકાય, તે કયું દર્શન કહેવાય છે ?
૧૬ દર્શન એટલે શું ? તેનો અર્થ સમજાવો. ૧૭ નિદ્રારૂપ,
પ્રચલારૂપ, અને નિદ્રા નિદ્રારૂપ વિષે સમજાવો. ૧૮ દિવસે

ચિંતવેલું કામ રાત્રે નિદ્રા વચ્ચે જાગ્રતની પેઠે થાય, તેવી નિદ્રાનું શું નામ છે ? ૧૯ થીંળદ્વી નિદ્રાને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૨૦ થીંળદ્વી નિદ્રાવાળા માણસમાં કેટલું ઢલ આવે છે ? ૨૧ કેવી નિદ્રાવાળો નરકગામી હોય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

આચ્છાદન, નિયત, અનુસારે, અપેક્ષા, સાક્ષાત્, સ્પીદ્ય, આત્મદ્ય, નિરાવરણ, અંતરાય, ફોરવી, સામાન્ય, ઉપયોગ, ચક્ષુ, મર્યાદાથી, નિદ્રાવસ્થા, જાગ્રત અવસ્થા, વાસુદેવ, નરકગામી.

પાઠ ૪૪ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૨ જો.

જેના ઉદયથી પ્રાણી સ્વરૂપવાન તથા ધનવાન છતાં નીચ કુલને વિષે ઉત્પન્ન થાય, તે નીચ ગોત્રરૂપ નામે વીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણીને દુઃખનોજ અનુભવ થાય, તે અજ્ઞાતા વેદનીય નામે એકવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વીતરાગનાં વચનથી વિપરીત સદ્ગુણ થાય, તે મિથ્યાત્વ મોહનીય નામે વાવીશમો પ્રકાર છે. સદ્ગુણને સંસ્કૃતમાં શ્રદ્ધા કહે છે.

હવે સ્થાવર દશકના દશ પ્રકાર કહેવામાં આવે છે.
 જે તાહાઢ, તાપ વિગેરેથી પીડાય, તોપણ ત્યાંથી સ્વસી
 શકે નહીં, તે સ્થાવર કહેવાય છે. જેના ઉદયથી એનું
 સ્થાવરપણું પ્રાપ્ત થાય, તે સ્થાવર નામ નામે ત્રેવીશમો
 પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દૃષ્ટિ ન દેસાય, એવા સર્વ
 લોકમાં વ્યાપી રહેલા સૂક્ષ્મપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે સૂક્ષ્મ
 નામ નામે ચોવીશમો પ્રકાર છે. આ સૂક્ષ્મ તે પૃથ્વી
 વિગેરે પાંચ સૂક્ષ્મ સમજવા. જેના ઉદયથી પોતાને યોગ્ય
 એવી પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના મરણ પામે, તે અપર્યાપ્ત
 નામ કર્મ નામે પચીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી
 અનંતા જીવ વચ્ચે એક ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ થાય,
 એવી નિગોદ અવસ્થા મળે, તે સાધારણ નામ કર્મ નામે
 છવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં દાંત વિગેરે
 અવયવો સ્થિર રહે નહીં, તે અસ્થિર નામ કર્મ નામે
 સત્યાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી નાભિની નીચેના
 અંગનો ભાગ સારો ન હોય, એટલે પગ વિગેરેના સ્પર્શથી
 વીજાને રોષ થાય, તે અશુભ નામ કર્મ નામે અઠ્યા-
 વીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસ વધાને અઢઠા-
 મણો લાગે, તે દૌર્ભાગ્ય નામ કર્મ નામે ઓગણત્રીશમો
 પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી કાનને અપ્રિય લાગે, એવો સ્વર
 નીકળે, તે દુઃસ્વર નામ કર્મ નામે ત્રીશમો પ્રકાર છે.
 જેના ઉદયથી લોકોને વિષે તેનું બોલવું કોઈ માન્ય કરે
 નહીં, તે અનાદેય નામ કર્મ એવા નામે એકત્રીશમો પ્રકાર

છે. જેના ઉદયથી લોકમાં અપકીર્તિ થાય, કોઈ યશ
વોલે નહીં, તે અયશ નામ કર્મ નામે વત્રીશમો પ્રકાર છે.
આ સ્થાવર દશક કહેવાય છે. પુણ્ય તત્વના ત્રસ દશકથી
આ તદન વિપરીત છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નીચ ગોત્ર અને મિથ્યાત્વ મોહનીય ઇટલે શું ?
તે સમજાવો. ૨ જેના ઉદયથી પ્રાણીને દુઃખનોજ અનુભવ
થાય, તે શું કહેવાય ? ૩ સદ્ગુણા ઇટલે શું ? અને તેને
સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૪ સ્થાવર દશક કયા, તે એકંદર
નામ સાથે ગણાવો. ૫ સ્થાવર ઇટલે શું ? ૬ સ્થાવર
નામ, અપર્યાપ્ત નામ, અસ્થિર નામ, દૌર્ભાગ્ય નામ, અને
અનાદેય નામ, એ વિષે સમજૂતી આપો. ૭ જેના ઉદયથી
દૃષ્ટિ ન દેખાય, એવા સૂક્ષ્મપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે કયો
પ્રકાર ? ૮ જેના ઉદયથી નિગોદ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય,
તે કયો પ્રકાર ? ૯ જેના ઉદયથી નાભિની નીચેના
અંગનો ભાગ સારો ન હોય, તે કયો પ્રકાર ? ૧૦ જેના
ઉદયથી કંઠનો સ્વર અપ્રિય લાગે, તે કયો પ્રકાર ?
૧૧ જેના ઉદયથી લોકમાં અપકીર્તિ થાય, તે કયો પ્રકાર ?
૧૨ પુણ્ય તત્વના ત્રસદશક અને આ સ્થાવર દશકની
વચ્ચે શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સ્વરૂપવાન્, ધનવાન્, અનુભવ, વીતરાગ, સદ્દેહના, શ્રદ્ધા, પર્યાપ્તિ, ઔદારિક, નિગોદ અવસ્થા, રોષ, માન્ય, અપકીર્તિ, વિપરીત.

પાઠ ૪૫ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૩ જો.

(નરકત્રિક અને પચવીશ કષાય.)

નરકનું આયુષ્ય, નરકની ગતિ અને નરકની અનુપૂર્વી એ ત્રણ નરકત્રિક કહેવાય છે. જેના ઉદયથી એ ત્રણે પ્રાપ્ત થાય, તે નરકત્રિક નામે તેત્રીશ, ચોત્રીશ અને પાંત્રીશમો પ્રકાર છે. સામાન્યથી સોઠ કષાય અને નવ નોકષાય એમ મળીને પચવીશ કષાય કહેવાય છે. અનંતાનુવંધીના ચાર ભેદ, અપ્રત્યાખ્યાનીયના ચાર ભેદ, પ્રત્યાખ્યાનીયના ચાર ભેદ, અને સંજ્વલના ચાર ભેદ, એમ મળીને સોઠ કષાય કહેવાય છે, અને વાકીના નવ નોકષાય એમ વધા મળીને પચવીશ કષાય કહેવાય છે. જેના ઉદયથી અનંત સંસાર વંધાય, એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, એ ચાર જાવજીવ સુધી કાયમ રહે છે, તેઓ સમ્યક્ત્વને આવવા દેતા નથી, અને છેવટે જીવને નરકમાં પહોંચાડે છે. આ ચાર અનંતાનુવંધીમાં ક્રોધ પર્વતની

લીંટી જેવો છે, માન પાષાણના થાંભલા જેવો છે, માયા વાંસના મૂળ જેવી છે, અને લોભ કીર્મજના રંગ જેવો છે; આ ચાર અનંતાનુવંધીના આ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર થાય છે. અનંતાનુવંધી ક્રોધ એ છત્રીશમો પ્રકાર છે, અનંતાનુવંધી માન સાડત્રીશમો પ્રકાર છે, અનંતાનુવંધી માયા આઠત્રીશમો પ્રકાર છે, અને અનંતાનુવંધી લોભ ઓગણ-ચાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી જીવ થોડું પણ પ્રત્યાખ્યાન પામે નહીં, એ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે. અપ્રત્યાખ્યાનીય એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એક વર્ષ સુધી કાયમ રહે છે, તેઓ દેશવિરતિપણને આવવા દેતા નથી, અને હેવટે તિર્યંચની ગતિને આપે છે. તે ક્રોધ સુકાણલા તળાવની રેखा જેવો છે, માન હાડકાંના થાંભલા જેવો છે, માયા મેંઢાના શીંગડા જેવી છે, અને લોભ નગરની ચાલના કાદવ જેવો છે. આ ચાર અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ચાર પ્રકાર થાય છે. અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ ચાલીશમો પ્રકાર છે, અપ્રત્યાખ્યાનીય માન એકતાલીશમો પ્રકાર છે, અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા વેંતાલીશમો પ્રકાર છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ તેંતાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી સર્વ વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનું આચ્છાદન થઈ જાય, તે પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે. પ્રત્યાખ્યાનીય એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર

માસ સુધી ટકે છે, સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રનો તેઓ નાશ કરે છે, અને છેવટે મનુષ્ય ગતિ અપાવે છે. તેઓમાં ક્રોધ રેતીની લીંટી જેવો છે, માન કાઠના થાંભલા જેવો છે, માયા બઢદના મૂત્રની રેखा જેવી છે, અને લોભ ગાઢાની મઢીના રંગ જેવો છે. આ ચાર પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ચાર ભેદ પડે છે, તેમાં પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ એ ચુમાલીશમો પ્રકાર છે. પ્રત્યાખ્યાનીય માન એ પીસ્તાલીશમો પ્રકાર છે, પ્રત્યાખ્યાનીય માયા એ છેંતાલીશમો પ્રકાર છે, અને પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ એ સુડતાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી ચારિત્ર ધારણ કરનારને પળ થોડુંક તપાવે, તે સંજ્વલન કષાય કહેવાય છે. સંજ્વલન એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ ચાર ભેદ છે. તેઓ એક પલ્લવાડીઆ સુધી રહે છે, યથાખ્યાત ચારિત્રને આવરણ કરે છે, અને દેવતાની ગતિને આપે છે. એ ક્રોધ પાણીની રેखा જેવો છે, માન નેતરના થાંભલા જેવો છે, માયા વાંસની છાલ જેવી છે, અને લોભ હઢદરના રંગ જેવો છે. તેઓમાં સંજ્વલન ક્રોધ એ અડતાલીશમો પ્રકાર છે, સંજ્વલન માન એ ઓગળપચાશમો પ્રકાર છે, સંજ્વલન માયા એ પચાશમો પ્રકાર છે, અને સંજ્વલન લોભ એ એકાવનમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે સોઠ કષાયના સોઠ પ્રકાર થાય છે.

જે કષાયને સહચારી એટલે કષાયનાં કારણ હોય,

તે નોકપાય કહેવાય છે. તેના નવ પ્રકાર થાય છે. જેના ઉદયથી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ધય, અને દુઃખ એ છ વાનાં ઉત્પન્ન થાય, તે હાસ્ય ષટ્ક કહેવાય છે. હાસ્ય કોઈ નિમિત્તે અને નિમિત્ત વિના એમ બે પ્રકારે છે. આ હાસ્ય વિગેરે છતાં નામ ઉપરથી છ પ્રકાર થાય છે, એટલે વાવન, ત્રેપન, ચોપન, પંચાવન, છપ્પન, અને સત્તાવન એટલા પ્રકાર થાય છે.

જેના ઉદયથી સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે પુરુષ વેદ કહેવાય છે. આ વેદ ઘાસના અગ્નિ જેવો છે, તે પુરુષવેદ નામે અઢાવનમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પુરુષ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે સ્ત્રીવેદ કહેવાય છે. આ વેદને વકરીની લીંડીઓના અગ્નિની ઉપમા અપાય છે, તે ઓગણસાઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી સ્ત્રી અને પુરુષ બંને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે નપુંસકવેદ કહેવાય છે. તે ગ્રહેર સળગી ઉઠયું હોય, તે અગ્નિના જેવો છે, તે સાઠમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે નોકપાયના નવ ભેદ કહેવામાં આવ્યા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ‘ નરકત્રિક ’ એટલે શું ? ૨ વધા મલીને કપાય કેટલા છે ? ૩ નોકપાય કેટલા હોય ? ૪ નોકપાય એટલે શું ? ૫ નોકપાય શિવાયના કપાય કેટલા છે ? ૬ મુખ્ય સોઠ કપાય કયા ? તે ગણાવો. ૭ અ-

નંતાનુવંધી કષાયથી શું થાય ? ૮ અનંતાનુવંધી કષાય
 વ્યાં સુધી રહે ? ૯ તેઓથી સમ્યક્ત્વને શું થાય ?
 ૧૦ અનંતાનુવંધી ચારે કષાયો કોના જેવા છે ? તે સ-
 જાવો. ૧૧ અનંતાનુવંધી ચારે કષાયો કેટલામા પ્રકારો
 છે ? ૧૨ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય એટલે શું ? ૧૩ અપ્ર-
 ત્યાખ્યાનીય કષાય વ્યાં સુધી રહે છે ? ૧૪ તેઓ હોય,
 તો શી નુકશાની થાય, અને કેવી ગતિમાં લઈ જાય ?
 ૧૫ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કોના જેવા છે, તે દરેકના
 જુદા જુદા દાખલા આપો. ૧૬ અપ્રત્યાખ્યાનીય ચારે
 કષાયો કઈ સંખ્યાના પ્રકારો છે ? ૧૭ પ્રત્યાખ્યાનીય
 કષાય એટલે શું ? ૧૮ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય વ્યાં સુધી
 ટકે છે ? ૧૯ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કેવાં ચારિત્રનો નાશ
 કરે છે, અને કેવી ગતિ અપાવે છે ? ૨૦ પ્રત્યાખ્યાનીય
 કષાય કોના જેવા છે ? તે દાખલા આપી સમજાવો.
 ૨૧ તે કેટલી સંખ્યાના પ્રકારો છે ? ૨૨ સંજ્વલન
 કષાય એટલે શું ? ૨૩ તે કષાય વ્યાં સુધી રહે છે ?
 ૨૪ તેઓ કેવા ચારિત્રને આવરણ કરે છે, અને કેવી
 ગતિ આપે છે ? ૨૫ સંજ્વલન કષાયના વધા દાખલા
 આપો. ૨૬ નોકષાય એટલે શું ? ૨૭ હાસ્ય પદ્ધતિ એટલે
 શું ? તે છ કયા ? તે ગણાવો. ૨૮ હાસ્યના કેટલા
 પ્રકાર છે ? ૨૯ વેદ કેટલા ? તે ગણાવો, અને તેમનાં
 લક્ષણો કહો. ૩૦ પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ, અને નપુંસકવેદને
 કેવા કેવા અગ્નિની ઉપમા આપી છે ? તે જણાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

નરકત્રિક, નોકષાય, અનંતાનુવંધી, કિર્મીજ, દેશ
વિરતિ સર્વ વિરતિ, અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય, સં-
જ્વલન, યથાખ્યાત ચારિત્ર, સહચારી, હાસ્ય પદ્ક,
નિમિત્ત.

પાઠ ૪૬ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૪ થો.

જેના ઉદયથી તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય, તે તિર્યં-
ચ ગતિ નામે એકસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી તિર્યં-
ચની આનુપૂર્વી પ્રાપ્ત થાય, તે તિર્યંચાનુપૂર્વી નામે વાસઠમો
પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવર
જાતિના શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે એકેન્દ્રિય જાતિ નામે
ત્રેસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વેદંત્રી જીવોની જાતિનું
શરીર પ્રાપ્ત થાય, તે વેદંદ્રિય જાતિ નામે ચોસઠમો પ્રકાર
છે. જેના ઉદયથી જું, માકડ, વિગેરે તેરેન્દ્રિય જીવોની
જાતિનું શરીર પ્રાપ્ત થાય, તે તેરેન્દ્રિય જાતિ નામે પાંસ-
ઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વીંછી આદિક જીવોની
જાતિના શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ચતુરેન્દ્રિય જાતિ નામે
છાસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ડંટ તથા ગધેટાના
જેવી નઠારી ગતિ મળે, તે અશુભ વિહાયો ગતિ નામે

સડસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પોતાનાં જીભ, દાંત વિગેરે અવયવોમાં હરસ, રસોઝી પ્રમુખ અવયવોથી પોતેજ હણાય, તે ઉપઘાત નામ નામે અડસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી અપ્રશસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક એટલે કાઝો, નીલો, અશુભ વર્ણ, અશુભ ગંધ, તીર્થો, કઢવો, અશુભ રસ અને ભોરે, વરસટ, શીત, લુચો અશુભ સ્પર્શ, એ ચાર પ્રાપ્ત થાય, તે ઓગળોતેર, સીતેર, એકોતેર અને વોંતેર, એમ ચાર પ્રકાર થાય છે. જેના ઉદયથી અપ્રથમ સંઘયણ એટલે પહેલી સંઘયણ વિના પાંચ સંઘયણ પ્રાપ્ત થાય, તે પાંચ પ્રકાર થાય છે. જેના વે પાસાએ મર્કટવંધ તથા ઉપર પાટો હોય, તે રુષભનારાચ સંઘયણ નામે ત્રોતેરમો પ્રકાર છે. જેને વે પાસે કેવલ મર્કટવંધ હોય, તે નારાચ સંઘયણ નામે ચુંમોતેરમો પ્રકાર છે. જેને એક પાસે કેવલ મર્કટવંધ હોય, તે અર્ધનારાચ સંઘયણ નામે પંચોતેરમો પ્રકાર છે. જ્યાં માંહોમાંહે હાડકાંને એક સ્ત્રીલીનો વંધ હોય, તે કીલિકા સંઘયણ નામે છોતેરમો પ્રકાર છે. જેમાં સ્ત્રીલી વિના કેવલ માંહોમાંહે અડકી અમસ્તાં રહ્યાં હોય, તે છેવટું સંઘયણ નામે સત્યોતેરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પહેલા શિવાય બીજા પાંચ સંસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય, તે અપ્રથમ સંસ્થાન કહેવાય છે. જેમાં વડ વૃક્ષની માફક નાભિની ઉપર સારાં લક્ષણ હોય, અને નાભિની નીચે સારાં લક્ષણો ન હોય, તે ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાન નામે અઠ્યોતેરમો પ્રકાર છે. જ્યાં નાભિ નીચેનું અંગ

સારું અને નાભિ ઉપરનું અંગ નઠારું હોય, તે સ્નાદિ સંસ્થાન નામે ઓગળાણીમો પ્રકાર છે. જ્યાં પેટ વિગેરે સારાં લક્ષણવાળાં હોય, અને હાથ, પગ, માથું અને કેડ વિગેરે પ્રમાણ વગરનાં કુઘાટાં હોય, તે વામન સંસ્થાન નામે ણીમો પ્રકાર છે. જેમાં હાથ, પગ, માથું, કેડ વિગેરે પ્રમાણવાળાં અને પેટ વિગેરે પ્રમાણ રહિત હોય, તે કુબ્જ સંસ્થાન નામે ણીમો પ્રકાર છે. જેમાં વધા અવયવ અશુભ હોય, તે હુંડક સંસ્થાન નામે વ્યાણીમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે પાપ તત્વના વ્યાણી પ્રકાર થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ તિર્યચ ગતિ અને તિર્યચાનુપૂર્વી એટલે શું ? ૨ એકંદ્રિય વિગેરે કેટલી જાતિઓ છે ? તે સમજાવો. ૩ ડંટ તથા ગધેડાના જેવી નઠારી ગતિ મળે, તે પ્રકારનું નામ શું ? ૪ શરીર અવયવોમાં હરસ, રસોળી વિગેરે અશુભ અવયવો થાય, તે કયો પ્રકાર ? ૫ અપ્રશસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક એટલે શું ? તે વધા પ્રકાર વિષે સમજૂતી આપો. ૬ અપ્રથમ સંઘયણ એટલે શું ? ૭ જેના બે પાસાં મર્કટવંધ તથા ઉપર પાટો હોય, તે કેવી સંઘયણ ? તેનું નામ આપો. ૮ નારાચ અને અર્ધનારાચ સંઘયણમાં શો તફાવત છે ? ૯ છેવટું સંઘયણ કેવી રીતે હોય ? તે કહો. ૧૦ જ્યાં માંદોમાંદો હાડકાંને એક સ્ત્રીલીનો વંધ હોય, તે સંઘયણનું

નામ શું ? ૧૧ અપ્રથમ સંસ્થાન ઇટલે શું ? ૧૨ નાભિની નીચે નઠારાં લક્ષણો હોય, અને નાભિની ઉપર સારાં લક્ષણો હોય, તે કેવું સંસ્થાન ? ૧૩ જેમાં વધા અવયવ અશુભ હોય, તે કયું સંસ્થાન ? ૧૪ સાદિ સંસ્થાન, વામન સંસ્થાન અને કુબ્જ સંસ્થાનનાં લક્ષણો આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અપ્રશસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક, સંઘયણ, મર્કટવંધ, કીલિકા ન્યગ્રોધ પરિમંડલ, વામન, કુબ્જ, હુંડક.

પાઠ ૪૭ મો.

પાપ તત્ત્વ વિષે કવિતા.

મનહર.

હિંસા કરે જીવતણી મૃષાવાદ બોલે વઢી,
ચોરી કરે શીલતણો ભંગ કરે આપથી;
પરિગ્રહતણો કરે સંગ્રહ લોલુપ વની,
હૃદયમાં ધારે નિત્ય ક્રોધને અમાપથી;
માન રાખે મનમાંહિ માયાથી કપટ કરે,
લોભતણે વશ રહી આતિ લલચાય છે;
રાગ અને દ્વેષ ધરી પક્ષપાત ઘણો કરે,
કલહથી કચવાટ કરતો દુભાય છે.

વીજાપર આઠ નાચી મનમાંહી મકલાય,
 ચાહી કરી ચિત્તમાંહે અતિ હરચાય છે;
 રતિ અરતિ ધરીને સ્વોટાં કામ કરે ઘણાં,
 પરતણી નિંદા કરી પેટમાં ધરાય છે;
 માયા મૃષાવાદ કરી અનીતિને આચરતો,
 મિથ્યાત્વનું શલ્ય ધરી ધર્મથી ધરાય છે;
 અઢાર પ્રકાર એ છે પાપકેરા બંધતણા,
 એથી અંધ વની જીવ પાપથી ભરાય છે. ૨

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સંગ્રહ, લોહુપ, અમાપ, પક્ષપાત, કલહ, શલ્ય, અંધ.

પાઠ ૪૮ મો.

આશ્રવ તત્ત્વ.

જેનાથી જીવને વિષે કર્મ આવે, તે આશ્રવ
 કહેવાય છે. જેમ તઢાવમાં પાણી આવે, તેમ જીવરૂપ
 તઢાવમાં જેનાથી કર્મરૂપ પાણી આવે, તે આશ્રવ કહે-
 વાય છે. આ આશ્રવ પુણ્ય તથા પાપના બંધનો હેતુ
 હોવાથી વે પ્રકારે છે. તેઓના અધિક અને ન્યૂનપણાથી

ઘણા ભેદ થઈ શકે છે. શુભ અશુભ એવાં મન, વચન, અને કાયાના વ્યાપારરૂપ આશ્રવની સિદ્ધિ પોતાના આત્મામાં સ્વસંવેદન ઇટલે સ્વાનુભવ વિગેરેથી પ્રત્યક્ષ છે, અને વીજાઓમાં માત્ર વચન તથા કાયાના વ્યાપારની સિદ્ધિ પ્રત્યક્ષથી છે, અને વાકીનાઓની સિદ્ધિ તેના કાર્યથી ઉત્પન્ન થતા અનુમાનથી તથા આગમથી જણાય તેવી છે.

જેમ તલાવમાં ગરનાલાથી પાણાની આવક આવે છે, તેમ જીવરૂપ તલાવમાં કર્મરૂપ પાણી ઇન્દ્રિયરૂપ પાંચ ગરનાલામાંથી આવે છે, એથી કરીને મૂઝા ભેદની અપેક્ષા પ્રથમ પાંચ ઇન્દ્રિયોજ આશ્રવનાં પાંચ કારણ થાય છે. વઢી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગ એ પાંચ પુનર્વંધક જીવના જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મનો વંધ થવામાં હેતુરૂપ છે, તેઓને જૈન મતમાં આશ્રવ કહે છે. તે આશ્રવના પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત, પચવીશ ક્રિયા, અને ત્રણ યોગ—એમ વેંતાલીશ ઉત્તર ભેદ થાય છે. અસત્ દેવ, અસત્ ગુરુ, અને અસત્ ધર્મ—તેને વિષે સત્ દેવ, સત્ ગુરુ, અને સત્ ધર્મની જે રુચી, તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. હિંસા વિગેરેથી જે ન નિવર્ત્તવું, તેને અવિરતિ કહે છે. મદિરા વિગેરેની જેમ અસર, તે પ્રમાદ કહેવાય છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાય કહેવાય છે, અને મન, વચન, તથા કાયાનો વ્યાપાર તેને યોગ કહે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આશ્રવ એટલે શું ? ૨ આશ્રવને દાસલો આપી સમજાવો. ૩ આશ્રવના મૂળ કેટલા પ્રકાર છે ? ૪ આશ્રવની સિદ્ધિ તેના ભેદમાં કેવી રીતે થાય છે ? ૫ મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ આશ્રવનાં કારણ કેટલાં છે, અને તે કયાં ? ૬ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વંધ થવામાં શો હેતુ છે ? ૭ તે હેતુને શું કહે છે ? ૮ આશ્રવના વેંતાલીશ ઉત્તર ભેદ કેવી રીતે થાય ? તે ગણાવો. ૯ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગ-એ પાંચનાં લક્ષણો શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વ્યાપાર, સ્વસંવેદન, સ્વાનુભવ, પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, મૂળ ભેદ, અપેક્ષાએ, જ્ઞાનાવરણીય, ઉત્તર ભેદ.

પાઠ ૪૯ મો.

પાંચ ઇન્દ્રિય અને ચાર કષાય.

આ શરીરમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે. ઇન્દ્રિયોના જુદા જુદા વિષયો હોય છે. જેનાથી સ્પર્શનું જ્ઞાન થાય, તે સ્પર્શનેન્દ્રિય કહેવાય છે, જેનાથી સ્વાદો, સ્વારો, મીઠો

વિગેરે રસનો સ્વાદ લેવાય, તેને રસનેન્દ્રિય કહે છે, જેનાથી સારી અને નટારી ગંધ લઈ શકાય, તેને ઘ્રાણેન્દ્રિય કહે છે, જેનાથી દરેક દૃશ્ય વસ્તુ દેખી શકાય, તેને ચક્ષુર્દ્રિય કહે છે, અને જેનાથી શબ્દ સંભળાય, તેને શ્રોત્રેન્દ્રિય કહે છે. આ પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્રવ્યરૂપે ચામડી, જીભ, નાસિકા, આંખ, અને કાન એવા નામથી ઓળખવાય છે.

હવે ચાર કષાયનાં લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. જેનાથી પ્રાણી સચેતન કે અચેતન વસ્તુ ઉપર કોઈ નિમિત્તે અથવા નિમિત્ત વિના ગુસ્સો કરે, તે ક્રોધ નામે પહેલો કષાય છે. મૃદુતા-કોમલતાનો જે અભાવ તે માન નામે વીજો કષાય કહેવાય છે. તે માનના મદ અને માન એવા પ્રકાર છે. પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુઓથી જે અહંકાર થાય, તે મદ કહેવાય છે, અને વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ ન હોય, તે છતાં જે અહંકાર થાય, તે માન કહેવાય છે. ૧ જાતિમદ, ૨ કુલ્લમદ, ૩ વલ્લમદ, ૪ રૂપમદ, ૫ જ્ઞાનમદ, ૬ લાભમદ, ૭ તપમદ, અને ૮ ઐશ્વર્યમદ-એમ મદના આઠ પ્રકાર છે “ હું સારા મોસાલનો ભાણેજ છું, ” એમ પોતાની માતાના પક્ષનો એટલે મોશાલનો મદ કરે, તે પહેલો જાતિમદ કહેવાય છે. “ મારા પિતાનું કુલ્લ ઉંચું છે, ” એમ પોતાના પિતાના પક્ષનું અભિમાન કરે, અને વીજાઓની તે વાવતમાં નિંદા કરે, તે વીજો કુલ્લમદ કહેવાય છે. પોતાના વલ્લનું અભિમાન કરે, અને વીજાના

બઢની નિંદા કરે, તે ત્રીજો ઘઢમદ કહેવાય છે. પોતાના રૂપનો ગર્વ કરે, અને બીજાના રૂપની નિંદા કરે, તે ચોથો રૂપમદ કહેવાય છે. પોતાને મહાજ્ઞાની માને, અને બીજાને તુચ્છ બુદ્ધિ માને, તે પાંચમો જ્ઞાનમદ કહેવાય છે. “ મારા જેવો કોઈ તપસ્વી નથી, ” એમ તપનો ગર્વ રાખે, તે છઠ્ઠો તપમદ કહેવાય છે. પોતાને મોટો ભાગ્યવાન માને, અને બીજાને નિર્ભાગી માને, તેને સાતમો લાભમદ કહે છે. પોતાના ઐશ્વર્યનું એટલે પોતાની ઠકુરાણું અભિમાન કરે, અને બીજાને તૃણ સમાન ગણે, તે આઠમો ઐશ્વર્યમદ કહેવાય છે. આવી રીતે માનના પળ પ્રકાર થઈ શકે છે.

જીવ બીજાને ઠગવા વાસ્તે જે જે વિચારો કરે, તે માયા નામે ત્રીજો કષાય છે. જેનાથી અધિક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની જીવને લાલચ થાય, તે લોભ નામે ચોથો કષાય છે.

આ પ્રમાણે પાંચ ઇન્દ્રિયો, અને ચાર કષાય એ નવ ભેદ આશ્રવના થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ઇન્દ્રિયો કેટલી હોય ? ૨ પાંચે ઇન્દ્રિયોનાં નામ આપો, અને તેનાં લક્ષણ આપો. ૩ કષાય કેટલા છે ?

४ क्रोधनुं लक्षण शुं ? ५ मानना केटला भेद छे ?
 ६ मान अने मदमां शो फेर छे ? ७ मद केटला प्रकार-
 नो छे ? ८ आठे मदनां नाम आपो. ९ मान केटला
 प्रकारनो छे ? १० जीव बीजाने ठगवा वास्ते जे
 विचारो करे छे, ते कपायनुं शुं नाम छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

विषय, स्पर्श, द्रव्यरूपे, सचेतन, अचेतन, निमित्त,
 मृदुता, कोमलता, अभाव, महाज्ञानी, तुच्छबुद्धि, तपस्वी,
 वृण समान.

पाठ ५० मो.

आठ मदनो त्याग करवा विषे कविता.

भुजंगी छंद.

भला सौ भवी अंतरे वात लेजो,
 नहीं मद करी जीवने बंध देजो;
 नहीं मातृना पक्षयी मान पायो,
 नहीं कुलमदे गर्वयी नित्य जामो.

નહીં વલ્લતણું માન રે ચિત્ત ધારો,
થશે નિર્વલ્લા સઘ્ય એ વાત ધારો;
કદિ રૂપ પામો રુઢાં કર્મયોગે,
થશે નૈં ગિરિ ગર્વના ભાગ્ય ભોગે. ૨

કદિ જ્ઞાનધારી વનો પૂર્ણ સારા,
ન રહેશે મદે જ્ઞાનના પ્રેમ પ્યારા;
વન્યા જો કદિ ભાગ્યના લાભવાળા,
તદા છોડજો ગર્વના સર્વ ચાળા. ૩

તપસ્યા કરું સર્વથી હુંજ સારી,
કરે અન્ય તે સર્વદા છે નઠારી;
તપસ્યા તણો ગર્વ એવો ન ધારો,
નથી માર્ગ તે ધર્મનો સર્વ સારો. ૪

અભાગીં ગણો અન્યને નૈં હ્રદેથી,
વનો દુર્ગુણી લાભના તે મદેથી;
યદિ ચિત્ત ઐશ્વર્યનો ગર્વ રાखો,
તદા કર્મનાં દુષ્ફલો સઘ્ય ચાखો. ૫

ગળ્યા મદતણા આ વધા આઠ ભેદો,
કરી દૂર તે કર્મને નિત્ય છેદો;
કરે ચિત્તથી જે સદા એ વિચારો,
થશે નૈં કદી ગર્વને ધારનારો. ૬

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ભવી, અંતરે, માતૃના, નિર્વજા, ગિરિ, માગ્યભોગે,
અન્ય, હૃદયી, દુર્ગુણી, ઐશ્વર્ય, દુષ્ફલો.

પાઠ ૫૧ મો.

પાંચ અવ્રત—ભાગ ૧ લો.

આશ્રવ તત્ત્વના વૈતાલીશ પ્રકારમાં પાંચ અવ્રત આવે છે. પાંચ વ્રતથી જે વિપરીત, તે પાંચ અવ્રત કહેવાય છે. કોઈ પણ જીવના દશ પ્રાણોનો વધ કરવો, તે જીવ-હિંસા નામે પહેલું અવ્રત કહેવાય છે. મૃષાવાદ—જુઠું બોલવું, તે વીજું અવ્રત છે. અદત્તાદાન—વીજાની વસ્તુ ચોરી લેવી, તે ત્રીજું અવ્રત છે. બ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ પટલે મૈથુનનું સેવવું, તે મૈથુન નામે ચોથું અવ્રત કહેવાય છે. નવવિધ પરિગ્રહનો સંચય કરવો, તે પાંચમું પરિગ્રહ અવ્રત કહેવાય છે.

પહેલા જીવહિંસા અવ્રતના ચાર ભાંગા છે. ૧ દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહીં, ૨ દ્રવ્યથી હિંસા નહીં, પણ ભાવથી હિંસા, ૩ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા, અને ૪ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા નહીં.

સાધુને સમાચારી, પ્રતિલેખના કરતાં, માર્ગમાં વિહાર કરતાં, નદી પ્રમુખ ઉતરતાં, નાવમાં વેસી નદી ઓલંગતાં, નદીમાં તળાઈ જતાં એવાં સાધ્વી વિગેરેને વહાર કાઢતાં, વરષાદ વરસતાં, થંઢીલ જતાં, વરસાદમાં ગ્લાન સાધુ-ઓની માત્રાને પરઠવતાં, ગુરુના શરીરને વ્યાધીને પ્રસંગે, તથા થાક લાગવાથી પગચંપી કરતાં જે હિંસા થાય, તે દ્રવ્યહિંસા કહેવાય છે; તથા શ્રાવકોને જિન મંદિર બનાવતાં, જિન પૂજા કરતાં, સાધર્મિ વાત્સલ્ય, તીર્થ યાત્રા, રથ યાત્રા, અઢાઈ મહોત્સવ, પ્રતિષ્ઠા, અને અંજનશલાકા કરતાં, અને ગુરુની સન્મુખ સામૈયું કરી જતાં, इत्यादि કર્તવ્ય કરતાં જે હિંસા થાય છે, તે સર્વ દ્રવ્યહિંસા છે; પરંતુ ભાવહિંસા નથી. કારણ કે આ હિંસા પ્રસંગે સાધુ તથા શ્રાવકનાં પરિણામ ઘણાંજ સારાં હોય છે, માર્ગ અધ્યવસાય નથી, અને ઉપયોગથી પ્રવર્તન છે, તેથી તે દ્રવ્યહિંસા છે. આવી હિંસામાં પાપ અલ્પ અને નિર્જરા ઘણી હોય છે.

વીજા ભાંગામાં દ્રવ્યથી હિંસા ન હોય, પણ ભાષથી હોય; જેમકે જે પુરુષ ઉપરથી શાંત દેખાતો હોય, પણ તેના અંતઃકરણના અધ્યવસાય ઘણા મલીન અને હિંસામય હોય છે, તે પોતાનાં હૃદયમાં અનેક પ્રકારે જીવહિંસા કરવાનાં કામનો સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરે છે. જો કે તે હિંસા કરતો નથી, તેથી દ્રવ્યથી હિંસા નથી, પરંતુ તેના અધ્યવસાય હિંસામય હોવાથી તે ભાવથી હિંસા છે,

આવી ભાવહિંસા કરનારને અનંતકાલ સુધી આ સંસારમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે.

ત્રીજા ભાંગામાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી વંનેથી હિંસા રહેલી છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં, તેમજ કષાયમાં અતિ લુબ્ધ થઈ જીવહિંસા કરે, કસાઈ વને, શિકાર કરવા જાય, વિશ્વાસઘાત વિગેરે જીવ જાય તેવાં કામ કરે, અને તેનાથી લાભ થતા જોઈ મનમાં આનંદ માને, તે દ્રવ્ય અને ભાવથી—વંનેથી હિંસા છે, આવી હિંસાથી સંસારમાં ભ્રમણ અને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચોથા ભાંગામાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી—વંનેથી હિંસા હોતી નથી. આ ભાંગો શૂન્ય છે, આવા ભાંગાવાળો કોઈ પણ જીવ સંસારમાં હોતો નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પાંચ અવ્રત શેમાં આવે છે ? ૨ અવ્રત ઇટલે શું ? ૩ જીવહિંસા ઇટલે શું ? ૪ મૈથુન ઇટલે શું ? તે સમજાવો. ૫ પહેલા અવ્રત જીવહિંસાના કેટલા ભાંગા છે ? ૬ પહેલા ભાંગામાં સાધુ અને શ્રાવકને દ્રવ્યહિંસા કેવી રીતે થાય ? તે સમજાવો, અને દાખલા આપો. ૭ દ્રવ્યહિંસામાં પાપ કેટલું લાગે ? અને નિર્જરા થાય કે નહીં ? ૮ ભાવહિંસાનો દાખલો આપો. ૯ ભાવહિંસા કર્યાથી કેવું ફલ થાય ? ૧૦ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા કેવી

कहेवाय ? अने तेवी हिंसाथी शुं फळ थाय ? ११ चोथो भांगो केवो छे ? चोथा भांगावाळो कोइ जीव होय के नहीं ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

वध, मैथुन, समाचारी, प्रतिलेखना, विहार, नाव, थंडील, ग्लान, मात्रा, परठवतां, साधर्मिवात्सल्य, तीर्थयात्रा, स्थयात्रा, अष्टादशहोत्सव, प्रतिष्ठा, अंजनशलाका, कर्तव्य, अध्यवसाय, उपयोग, प्रवर्तन, अल्प, निर्जरा, शांत, सलीन, हिंसामय, संकल्प विकल्प, अति लुब्ध, शून्य.

पाठ ५२ मो.

पांच अत्रत भाग २ जो.

वीजा अत्रत मृषावादना पण उपर प्रमाणे चार भांगा थइ शके छे. कोइ साधु रस्तामां चाल्या जता होय, तेमनी आगळ जंगलनी गायो तथा हरण विगेरेनुं टोळें प्रसार थइ चाल्युं गयुं होय, ते वखते ते टोळानी शोध करतो कोइ शीकारी शस्त्र लइ चाल्यो आवे, ते शीकारी पेळा जीवोनो शीकार करवा वास्ते साधुने पुछे के, तपे अहींधी कोइ जानवरोने जतां जोयां छे ? साधु तेनो

ઉત્તર નહીં આપતાં મૌન રહે, પટલે તે શીકારી જવાબ મેલવવા સારુ સાધુ ઉપર હુમલો કરે, અને મારે; ત્યારે સાધુ કહે કે, મેં તે જાનવરોનાં ટોળાંને જતાં જોયાં નથી. જો કે સાધુનું આ બોલવું દ્રવ્યે જુટું છે, પરંતુ ભાવે જુટું નથી; જે ઇન્દ્રિયોના ભોગને વાસ્તે તેમજ લોભ વિગેરે કષાયને લીધે જુટું બોલે, તે ભાવથી જુટું કહેવાય છે. અહીં તો સાધુનું જુટું બોલવું નિરપરાધી પ્રાણીઓની દયા વાસ્તે થયેલું છે, તેથી વાસ્તવિક રીતે તે મૃષાવાદ નથી. આ અવ્રત મૃષાવાદનું પહેલું ભાગું છે. કોઈ મનુષ્ય મુશ્કેલી તો કાંઈ બોલતો નથી, પણ બીજાને ઠગવા વાસ્તે મનમાં અનેક જાતના જુઠા વિકલ્પ કરે, આ દ્રવ્યથી મૃષાવાદ નથી; પરંતુ ભાવથી મૃષાવાદ છે. આ બીજા અવ્રત મૃષાવાદનું બીજું ભાગું છે. કોઈ માણસ મુશ્કેલી અસત્ય વચન બોલે છે, અને અંતઃકરણમાં પણ છલ્લ કપટ કરવાના મલીન અધ્યવસાય છે, આ દ્રવ્યથી અને ભાવથી મૃષાવાદ છે. આ અવ્રત મૃષાવાદનું ત્રીજું ભાગું છે. ચોથું ભાગું પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

પૂર્વની જેમ અદત્તાદાન પટલે ચોરી કરવાના ત્રીજા અવ્રતના પણ ચાર ભાગા થાય છે. કોઈ સ્ત્રી શીલવતી હોય, તેના શીલનો ભંગ કરવાને કોઈ દુષ્ટ રાજા તેને પકડીને પોતાના કબજામાં રાखે.

આ સ્વરૂપ કોઈ ધાર્મિક પુરુષના જાણવામાં આવતાં તે સ્ત્રીનાં શીલનું રક્ષણ કરવા વાસ્તે તે ધર્મી પુરુષ હીમત કરી, તે સ્ત્રીને રાજાના કબજામાંથી રાજ્ય બાહરે લઈ

જાય. તો વ્યવહારથી તે પુરુષે રાજાની આજ્ઞા ભંગરૂપ ચોરી અથવા સ્ત્રીની ચોરી કરી છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ચોરી નથી.

કોઈ પુરુષ પોતાના ઘરમાં દ્રવ્ય રાખી ઘરનાં દ્વાર બંધ કરી પરદેશ ગયેલ છે, પછવાડે ગામમાં ચોરનો ઉપદ્રવ થયો. તે પરદેશ ગયેલા માણસનું દ્રવ્ય ચોરાઈ જશે, એમ તેના કોઈ હિતેચ્છુ પુરુષને લાગવાથી રાત્રિને સમયે તે પરદેશ ગયેલા પુરુષના ઘરનાં દ્વાર खोલી, તેનું સઘલું દ્રવ્ય લે, અને ડ્યારે તે પાછો પરદેશથી ઘેર આવે, ત્યારે તેને પાછું આપવાની બુદ્ધિથી તે પોતાના ઘરમાં રાખે આ દૃષ્ટાંતમાં બીજાનું દ્રવ્ય તેની રજા શિવાય તેના કબજામાંથી લઈ લેવાથી તે દ્રવ્યથી ચોરી થાય છે, પરંતુ તેના હૃદયમાં વદદ્યાતનો અભાવ હોવાથી ભાવથી ચોરી થતી નથી. આ ત્રીજા અવ્રતનો પહેલો ભાંગો છે.

કોઈ પુરુષ ચોરી કરતો નથી, પરંતુ ચોરી કરવાના અધ્યવસાય તેના મનમાં થયા કરે છે, તે દ્રવ્યથી ચોરી નહીં, પણ ભાવથી ચોરી છે. જે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માની આજ્ઞાના ભંગ કરનારા છે, તેઓને ભાવચોર કહેલા છે. કોઈ પુરુષ ચોરી કરે, અને ચોરી કરવાનો અધ્યવસાય પણ રાખે, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચોરી છે. ચોથો ભાંગો પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વીજા અત્રત મૃષાવાદના કેટલા ભાંગા છે ? ૨ પહેલા ભાંગાનું દૃષ્ટાંત આપો. ૩ વીજા અને ત્રીજા ભાંગા વિષે દાખલા સાથે સમજાવો. ૪ ત્રીજા અત્રત ચોરીના કેટલા ભાંગા છે ? ૫ ચોરીના પહેલા ભાંગા ઉપર જે જે દૃષ્ટાંત હોય તે કહો. ૬ કોઈ પુરુષ પરદેશ ગયેલા વીજા માણસનું ધન ચોરાઈ ન જાય, તેના હિતવિચારથી લઈને પોતાના ચરમાં રાખે, તે કયો ભાંગો કહેવાય ? ૭ આવચોર કોને કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૌન, વાસ્તવિક, વિકલ્પ, અધ્યવસાય, શીલવતી, ભંગ, ઉપદ્રવ, હિતેચ્છુ, અભાવ, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, પરમાત્મા.

પાઠ ૫૩ મો.

પાંચ અત્રત—ભાગ ૩ જો.

ચોથા અત્રત અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) ના પળ ઉપરની જમ ચાર ભાંગા થાય છે. કોઈ સાધ્વી જન્મમાં ડુવતી હોય, તેને દેખી કોઈ સાધુ તેને વાઢેર કાઢવાને વાસ્તે પકડે, તેમજ કોઈ ગૃહસ્થ, પઢી જતી કોઈ સ્ત્રીને તેના રક્ષ-

ળને યોટે પકડે, તેવા પ્રસંગોમાં પકડવું તે સ્પર્શવડે દ્રવ્યથી મૈથુન છે, પરંતુ ભાવથી નથી; તે પહેલો ભાંગો છે. બીજા ભાંગામાં કોઈ પુરુષ સ્ત્રીને ભોગવતો નથી, પરંતુ તેના મનમાં સ્ત્રી સેવન કરવાની અભિલાષા વહુજ રહ્યા કરે છે, તે દ્રવ્યથી મૈથુન નહીં, પરંતુ ભાવથી મૈથુન છે. ત્રીજા ભાંગામાં સ્ત્રીની સાથે જે ઇચ્છાપૂર્વક મૈથુન કરવું, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી મૈથુન છે. ચોથો ભાંગો પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

પાંચમા અવ્રત પરિગ્રહના પળ ચાર ભાંગા છે. કા-યોત્સર્ગે રહેલા કોઈ મુનિના ગઢામાં કોઈ માણસ હાર વિગેરે આભૂષણો પહેરાંવી જાય, તે જોઈને વીજા અજાણ્યા માણસો તેમને પરિગ્રહવાલા ધારે, પળ મુનિને તે પદાર્થ ઉપર પરિગ્રહની બુદ્ધિ નથી, તેવા પ્રસંગમાં દ્રવ્યથી પરિગ્રહી કહેવાય, તે ભાવથી પરિગ્રહી નથી, તે પહેલો ભાંગો છે.

કોઈ પુરુષ પાસે એક કોઢી પળ નથી, પરંતુ તેને દ્રવ્ય મેલવવાની વહુજ અભિલાષા રહ્યા કરે, તે ભાવથી પરિગ્રહી છે, દ્રવ્યથી નહીં. ત્રીજા ભાંગામાં ધન પળ પાસે હોય, તેના ઉપર મૂર્છા હોય, અને ધન મેલવવાની અભિલાષા પળ રહ્યા કરે, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી પરિગ્રહી છે. ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ચોથા અવ્રતના કેટલા ભાંગા છે ? ૨ પહેલા ભાંગાનો દાખલો સમજાવો. ૩ ત્રીજા અને ત્રીજા ભાંગાને દાખલા સાથે સમજાવો. ૪ પાંચમા અવ્રતના કેટલા ભાંગા છે ? ૫ તેના પહેલા તથા ત્રીજા ભાંગાને દાખલા સાથે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવાં.

અવ્રહ્મચર્ય, ઇચ્છાપૂર્વક, કાંયોત્સર્ગ, આભૂષણ.

પાઠ ૫૪ મો.

ત્રણ યોગ અને પચવીશ ક્રિયા—ભાગ ૧ લો.

આશ્રવ તત્ત્વના ત્રણ યોગથી વીજા ત્રણ પ્રકાર થાય છે. શુભ અશુભની અંદર મનને જોડવું, તે પહેલો મનો-યોગ કહેવાય છે. શુભ અશુભની અંદર વચનને જોડવું, તે વીજો વચનયોગ કહેવાય છે, અને શુભ અશુભની અંદર કાયાને જોડવી, તે ત્રીજો કાયયોગ કહેવાય છે.

આશ્રવ તત્ત્વના વીજા પચવીશ પ્રકાર પચવીશ ક્રિયાઓથી થાય છે. કાયાને જયણા વિના પ્રવર્ત્તાવતાં જે છાગે, તે કાયિકી નામે પહેલી ક્રિયા કહેવાય છે. આ

કાર્યિકા ક્રિયા વે પ્રકારની છે. અનુપરતા કાર્યિકી ક્રિયા અને અનુપયુક્ત કાર્યિકી ક્રિયા. અતિ દુષ્ટ એવા મિથ્યા-દ્રષ્ટિ જીવ મન વચનની અપેક્ષા વિના વીજા જીવને પીડા થાય, તેવો કાયાનો ઉદ્યમ કરે, તે પહેલો પ્રકાર છે, અને જે પ્રમાદી સંયમી ઉપયોગ વિના અનેક કર્તવ્યરૂપે કાયાનો વ્યાપાર કરે, તે વીજો પ્રકાર છે.

કસાઈ વિગેરે શસ્ત્રથી વીજા જીવોનો ઘાત કરી, પોતાના આત્માને નરક ગતિમાં જવાનો અધિકારી કરે, તે આધિકરણિકી નામે વીજી ક્રિયા છે, અથવા અધિકરણ એટલે ઘરનાં ઉપકરણોથી જે જીવનો નાશ કરે, તે પણ આધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ આધિકરણિકી ક્રિયાના વે પ્રકાર છે. એક સંયોજના, અને વીજી નિવર્ત્તના. શ્વેર, ફાંસી, ધનુષ્ય, યંત્ર, તલવાર વિગેરે જીવહિંસા કરવાનાં શસ્ત્રોને જીવોને મારવા વાસ્તે સંયોજન કરે, એટલે જોડીને એકઠા કરે, જેમ ધનુષ્યની સાથે તીર જોડે, એ વિગેરે કથા સંયોજના આધિકરણિકી ક્રિયામાં આવે છે. તલવાર, તોમર, શક્તિ, તોપ, અને વંધુક, વિગેરેને નવાં સરસ વનાવવાં, એ નિવર્ત્તના આધિકરણિકી ક્રિયામાં આવે છે. જીવ એટલે પ્રાણી, અને અજીવ એટલે સુંદો, કાંટો, પથ્થર, વિગેરે-તે વંનેની ઉપર દ્વેષ કરે, તે પ્રાદ્વેષિકી નામે ત્રીજી ક્રિયા છે. પોતાના હાથેથી તેમજ વીજાને હાથે જીવોને માર મારી પરિતાપ ઉપજાવવો, તે પરિતાપનિકી નામે ચોથી ક્રિયા

છે. તે ક્રિયાનાં બે ભેદ છે. સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેના વિયોગથી દુઃખી થઈ જે પોતાને હાથે છાતી તેમજ મસ્તક કૂટવું, તે સ્વપરિતાપના નામે પહેલો ભેદ છે, અને પુત્ર તથા શિષ્યને માર મારવો, તે પરપરિતાપના નામે બીજો ભેદ છે. જે પોતાના તથા બીજાના જીવને હણવો હણાવવો, તે પ્રાણાતિપાતિકી નામે પાંચમી ક્રિયા છે. પોતાને હાથે પોતાનો ઘાત કરવો, જેમકે કુવામાં પડી મરવું, પર્વત ઉપરથી ગરી પડવું, અગ્નિમાં ઝંપલાવવું, અને શ્વેર સ્વાવું, એ વધી આત્મઘાતની ક્રિયા તે પહેલો ભેદ છે, અને કષાયને વશ થઈને બીજા એકેન્દ્રિય પ્રમુખ જીવનો ઘાત કરવો, તે બીજો ભેદ છે, જેથી પૃથ્વીકાય વિગેરે છકાયના જીવોનો ઉપઘાત થાય, તેવા સ્વેતી પ્રમુખ કાર્યનો આરંભ કરવો, તે આરંભિકી નામે છઠી ક્રિયા છે. ધન, ધાન્ય વિગેરે નવ પ્રકારના પરિગ્રહ મેળવતાં તથા તેની ઉપર મોહ કરતાં જે ક્રિયા લાગે, તે પારિગ્રહિકી નામે સાતમી ક્રિયા છે. માયા-કપટથી બીજાને ઠગવું, તે માયા પ્રત્યયિકી નામે આઠમી ક્રિયા છે. જિન વચ્ચન-પર શ્રદ્ધા ન રાખતાં, વિપરીત પ્રરુપણા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયિકી નામે નવમી ક્રિયા છે. અવિરતિ કરી પચ્ચાણ લીધા વિના સર્વ સ્વાદા પીવાની વસ્તુનો જેમાં ન્યાગ નહિ, એવા જે અસં-યતી રહેતાં ક્રિયા લાગે, તે અપ્રત્યાખ્યાનિકી નામે દશમી ક્રિયા છે. ઘોડા વિગેરે જીવ તથા રથ પ્રમુખ અ-

જીવોને જોવા વાસ્તે જવું, તે દ્રષ્ટિકી નામે અગીયારમી ક્રિયા છે. રાગને વશ થઈને જે પુરુષ, સ્ત્રી, ગાય, વઢદ, અને વસ્ત્ર વિગેરે જીવ અજીવ સુકુમાર વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે સ્પૃષ્ટિકી અથવા પૃચ્છિકી નામે બારમી ક્રિયા છે. બીજાને ઘેર હાથી, ઘોડા, વસ્ત્ર, વિગેરે ઉમદા વસ્તુ જોઈ, ' એ વસ્તુ એની પાસે કેમ હોય, ' એવું ચિંતવવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે પ્રાતિત્યકી નામે તેરમી ક્રિયા છે. જીવ એટલે પોતાના ઘોડા વિગેરેને જોવા આવેલા લોકોને પ્રશંસા કરતાં જોઈને જે હર્ષ લાવવો તે, અને અજીવ એટલે ઘર, આશ્રૂપણ, વસ્ત્ર, વિગેરે જોવા આવેલા લોકોને પ્રશંસા કરતાં જોઈને હર્ષ લાવવો તે, અથવા દૂધ, દહીં, ઘી, અને તેલનાં પાત્ર ઉઘાડાં મુકવાથી તેમાં જે ત્રસ જીવ આવી પહે, તેની હિંસાથી જે ક્રિયા લાગે, તે સામંતોપનિપાતિકી નામે ચૌદમી ક્રિયા છે. જીવ એટલે મનુષ્ય વિગેરે તથા અજીવ એટલે પથરા વિગેરેને ફેંકવા, તે નૈશસ્ત્રિકી નામે પંદરમી ક્રિયા છે, અથવા બીજાઓએ ઉપદેશ કરેલાં પાપમાં જે ઘણો કાલ પ્રવર્તે, અને તે પાપની ભાવથી અનુમોદના કરે, તે પણ નૈશસ્ત્રિકી નામે પંદરમી ક્રિયા કહેવાય છે. પોતાના હાથથી જે પાપની ક્રિયા કરે, તે સ્વહસ્તિકી નામે સોઝમી ક્રિયા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યોગ કેટલા ? ૨ મનોયોગ, વચનયોગ, અને કાયયોગનાં લક્ષણો કહો. ૩ આશ્રવ તત્વના પ્રકારોમાં જે ક્રિયાઓ ગણેલી છે, તે કેટલી છે ? ૪ કાયિકી ક્રિયા ઇટલે શું ? ૫ કાયિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે ? ૬ અનુપયુક્ત કાયિકી ક્રિયાનો અર્થ સમજાવો. ૭ આધિકરણિકી ક્રિયાનો અર્થ શો ? તે સમજાવો. ૮ સંયોજના અને નિવર્તના વિષે સમજૂતી આપો. ૯ જીવ તથા અજીવ ઉપર દ્વેષ કરે, તે કઈ ક્રિયા કહેવાય ? ૧૦ સ્વ-પરિતાપના અને પરપરિતાપના એ કઈ ક્રિયાના ભેદ છે ? ૧૧ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે ? ૧૨ જેમાં પૃથ્વીકાય વિગેરે છકાયના જીવોનો ઉપઘાત થાય, અને તેથી જે ક્રિયા લાગે, તે ક્રિયાનું શું નામ ? ૧૩ પરિગ્રહિકી અને અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયાનો અર્થ શું ? ૧૪ વીજાને કપટથી ઠગવું, એ ક્રિયાનું નામ શું ? ૧૫ જિન વચનપર શ્રદ્ધા ન રાખતાં વિપરીત પ્રરુપણા કરવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ? ૧૬ જીવ અજીવ સુકુમાર વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ? ૧૭ દ્રષ્ટિકી અને પ્રાતિત્યકી ક્રિયાનો અર્થ શું ? ૧૮ પોતાના હાથથી જે પાપની ક્રિયા કરે, તે ક્રિયાનું નામ શું ? ૧૯ જીવ અજીવ વસ્તુને ફેંકવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ, અશુભ, જયણા, મિથ્યાદ્રષ્ટિ, અપેક્ષા, પ્રમાદી સંયમી, કર્તવ્ય રૂપે, વ્યાપાર, ઉપકરણો, યંત્ર, સંયોજન, તોમર, શક્તિ, દ્વેષ, પરિતાપ, આત્મઘાતની, વિપરીત પ્રરૂપણા, સુકુમાર.

પાઠ ૫૫ મો.

ત્રણ યોગ અને પચવીશ ક્રિયા—ભાગ ૨ જો.

શ્રી અરિહંત ભગવાનની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરી, પોતાની બુદ્ધિથી જીવાંજીવ વિગેરે પદાર્થ પ્રરૂપણા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે આજ્ઞાપાનિકી નામે સત્તરમી ક્રિયા છે. વીજાનાં અછતાં માઠાં આચરણને પ્રકાશ કરી, તેની પૂજાનો નાશ કરવો, તેથી ઉત્પન્ન થયેલી જે ક્રિયા લાગે તે, અથવા કાંઈ સચિત્ત કે અચિત્ત વસ્તુ વિગેરે વિદારવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે વૈદારાણિકી નામે અઠારમી ક્રિયા છે. આભોય ઇટલે ઉપભોગ, તેથી જે વિપરીત હોય, તે અનાભોગ કહેવાય છે. તેનાથી જે ક્રિયા લાગે, અથવા દેખ્યા વિના તેમજ માર્જન કર્યા વિના ભીંત કે જમીન વિગેરે ઉપર શરીર નાખવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે અનાભોગિકી નામે ઓગણીશમી ક્રિયા છે. પરમેશ્વરે કહેલ

જે કરવા યોગ્ય વિધિઓ, તેમાંની કોઈ પોતાને તથા કોઈ પ્રત્ને હિતકારી છે, તેવી વિધિઓમાં પ્રમાદને લઈ અનાદર કરવો, તે અનવકાંક્ષાપ્રત્યાયિકી નામે વીંશમી ક્રિયા છે. પ્રયોગ ઇટલે મન, વચન, અને કાયાનો વ્યાપાર, દોડવું, ચાલવું, વિગેરે કાયાનો વ્યાપાર, હિંસાકારી કઠોર તથા જુદું બોલવારૂપ વચનનો વ્યાપાર, અને બીજાની ઈર્ષા તથા અભિમાન વિગેરે મનનો વ્યાપાર, એ ત્રણ વ્યાપાર કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે પ્રાયોગિકી નામે એકવીંશમી ક્રિયા છે, જેણે કરીને વિષયનું ગ્રહણ થાય, તે સમુદાન ઇટલે ઇન્દ્રિય કહેવાય છે. તેનો દેશથી અને સર્વથી ઉપઘાત કરવો. જેમકે આદેશ આપીને નીભાડા વિગેરે હિંસાનાં કામ કરાવવાં, તે સમુદાન નામે બાવીંશમી ક્રિયા છે. માયા—કપટ તેમજ લોભથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે, તે પ્રેમપ્રત્યાયિકી નામે ત્રેવીંશમી ક્રિયા છે. ક્રોધ તથા માને કરીને જે થાય, તે દ્વેષપ્રત્યાયિકી નામે ચોવીંશમી ક્રિયા છે. ચાલવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે હર્યાપથિકી નામે પચવીંશમી ક્રિયા છે. આ પચવીંશ ક્રિયાઓનાં કેટલીએક ક્રિયાઓ આપસમાં સરસ્વી જણાય છે, તોપણ તે સૂક્ષ્મ રીતે સરસ્વી નથી, એમ સમજવું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આભોગ ઇટલે શું, અને અનાભોગ ઇટલે શું ?

૨ અનામોગથી જે ક્રિયા લાગે, તે ક્રિયાનું શું નામ છે ?
 ૩ આજ્ઞાપનિકી અને વૈદારણિકી ક્રિયા ઇટલે શું ?
 તે સમજાવો. ૪ કપટ અને લોભથી જે ક્રિયા કરવામાં
 આવે, તે ક્રિયાનું શું નામ ? ૫ પરમેશ્વરે કહેલ વિધિઓ-
 માં પ્રમાદથી અનાદર કરવો, તે કઈ ક્રિયાઓ કહેવાય ?
 ૬ પ્રયોગિકી અને સમુદાન ક્રિયા વિષે વરાવર સમ-
 જાવો. ૭ દ્વેષપ્રત્યયિકી અને હૃયાપથિકી ક્રિયાનો
 અર્થ શું ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉલ્લંઘન, પ્રરુપણા, અછતાં, વિદારવું, ઉપયોગ, મા-
 ર્જન, વિધિ, હિતકારી, અનાદર, વ્યાપાર, સમુદાન,
 ઉપઘાત.

પાઠ ૫૬ મો.

આશ્રવ તત્ત્વ વિષે કવિતા.

દોહરા.

જેથી આવે કર્મજલ્લ, જીવ સરાવેરમાંય,
 તે આશ્રવનું સર્વથી, લક્ષણ શ્રેષ્ઠ ગણાય. ૧

તેના વેય પ્રકાર છે, અશુભ અને શુભ નામ,
મનવચ્ચ કાયા યોગથી, જાણો તે અભિરામ. ૨

ઇન્દ્રિય પાંચ કપાયની, સંખ્યા છે વઢી ચાર,
અવ્રત પાંચે જાણવાં, ત્રણ યોગ છે સાર. ૩

ક્રિયાતળી પચવીશ છે, સંખ્યા આગમ સાર,
વેંતાલીશ ભેદો કહ્યા, એ આશ્રવ આધાર. ૫

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કર્મજલ, જીવ સરોવર, વચ, અભિરામ, આગ-
મ સાર.

પાઠ ૫૭ મો.

સંવર તત્ત્વ.

નવ તત્ત્વોમાં આ સંવર તત્ત્વ છઠું તત્ત્વ છે. સં-
વરનો અર્થ રોકવું થાય છે. ઉપર કહેલા આશ્રવ તત્ત્વથી
જીવની અંદર આવનારાં નવાં કર્મોને જે રોકી શકે, તે
સંવર કહેવાય છે. તે સંવરના એકંદર સત્તાવન ભેદ
થાય છે. પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, દશ પ્રકારનો યતિ
ધર્મ, વાર માવના, વાવીશ પરીપહ, અને પાંચ પ્રકારનાં
દ્વારિત્ર, એ મળીને સત્તાવન ભેદ થાય છે.

તે સંવરના દ્રવ્ય અને ભાવ એવા બે ભેદ પડે છે. જે નવાં કર્મનું રોકાવવું, તે દ્રવ્યસંવર કહેવાય છે. સમિતિ વિગેરેથી જે શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ દ્રવ્યપણું પરિણામને પામે, અને તેથી કરીને આત્માના પરિણામ ભાવ કર્મના રોધક થાય, એટલે રોકનાર થાય, તે ભાવસંવર કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સંવર તત્ત્વ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ સંવર શબ્દનો અર્થ શો ? ૩ સંવર તત્ત્વના ભેદ કેટલા છે ? ૪ સંવરના એકંદર ભેદ ગણાવો. ૫ દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવર શું ? તે સમજાવો. ૬ ભાવસંવરમાં આત્માનાં પરિણામ કેવાં થાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સમિતિ, ગુપ્તિ, યતિધર્મ, ભાવના, પરીપદ, ચારિત્ર, શુદ્ધ ઉપયોગ, પરિણામ, ભાવકર્મ, રોધક.

પાઠ ૫૮ મો.

સંવર તત્વના સતાવન ભેદ.

પાંચ સમિતિ અને ઋણ ગુપ્તિ.

શાસ્ત્રને અનુસારે શુભજે ચેષ્ટા કરવી, તે સમિતિ કહેવાય છે, તે સમિતિના પાંચ ભેદ છે. ઇર્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, ઇષણા સમિતિ, આદાનનિષેષણા સમિતિ, અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—એવા તેનાં જુદાં જુદાં નામ છે, જ્યાં આવવાને વિષે જયણાપૂર્વક ઉપયોગ રાખવો, તે ઇર્યા સમિતિ કહેવાય છે. પવિત્ર જૈન મુનિ ઘણી સંખ્યાથી ચાલે છે, પ્રસ તથા સ્થાવર જીવોને અભયદાન આપવાને તેઓ હમેશાં ઇર્યા સમિતિ રાખે છે, ઇર્યા સમિતિથી ચર્ચનારા મુનિ જીવોની તથા પોતાની રક્ષાને માટે પગના અંગુઠાથી ચાર હાથ પ્રમાણ भूमિને આગળ દેખીને ચાલે છે. આ પ્રમાણે ઇર્યા સમિતિ રાખ્યા છતાં કદિ કોઈ જીવ મરી જાય, તોપણ બહુજ શુભ ઉપયોગ રાખનારા સાધુને હિંસાનો વંધ થતો નથી. વચન બોલવામાં જે સારી રીતે ઉપયોગ રાખવો, તે વીજી ભાષા સમિતિ કહેવાય છે. ભાષા સમિતિને સાચવનાર પુરુષ પાપ સહિત અને કઠોર ભાષા બોલે નહીં. “ તું ધૂર્ત છે, તું કામી છે, અને તું રાક્ષસ છે. ” આવા નઠારા શબ્દો, તેના મુલમાંથી નીકળતા નથી. શીજાને મુલદાયક, અલ્પ, ઘણા

પ્રયોજનને સાધનાર, અને સંદેહ વિનાનાં વચનો જે બોલવામાં આવે, તે ભાષા સમિતિ છે. વૈતાલીશ પ્રકારનાં દૂષણોથી રહિત, એવા આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવા, તે ત્રીજી એષણા સમિતિ છે. એષણાનો અર્થ ઇચ્છા થાય છે. એષણા સમિતિવાળો પુરુષ નિર્દોષ અને શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરે છે. વેસતાં, ઉઠતાં, અને કોઈ चीज લેતાં કે મુકતાં પુંજવાનો ઉપયોગ રાખવો, તે ચોથી આદાન નિક્ષેપણા સમિતિ કહેવાય છે.

વિષ્ટા, મૂત્ર, શુંક, વડલા, શરીરનો મેલ, વસ્ત્ર, અન્ન અને પાણી જે શરીરને ઉપયોગના ન હોય, તે સર્વ જીવ વિનાની ભૂમિમાં પરઠવે, તેવા ઉપયોગને પાંચમી પારિષ્ટાપનિકા સમિતિ કહે છે.

મન, વચન, અને કાયાના યોગને ગોપવવાં, તે ગુપ્તિ કહેવાય છે, તે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, અને કાયગુપ્તિ, એવા ત્રણ પ્રકારની છે. જે મનને ગોપવવું, તે પહેલી મનોગુપ્તિ છે, જે વચનને ગોપવવું, તે ત્રીજી વચનગુપ્તિ છે, અને જે કાયાને ગોપવવી, તે ત્રીજી કાયગુપ્તિ છે.

ઉપર કહેલ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ, એ આઠ બોલ ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને માટે માતા સમાન છે, તેથી તેને શાસ્ત્રમાં અષ્ટપ્રવચનમાતા એવા નામથી કહેવાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ समिति एटले थुं ? २ समितिना केटला भेद छे ? ३ विष्टा, मूत्र, विगेरेने जीव विनानी भूमिमां परठववां, ते समितितुं थुं नाम ? ४ जवा आववाने विषे जयणापूर्वक उपयोग राखवो, ते कइ समिति ? ५ एषणा समिति अने भाषा समिति एटले थुं ? ६ कोइ चीज लेतां के मूकतां पुंजवानो उपयोग राखवो, ते कइ समिति ? ७ गुप्ति एटले थुं ? ८ गुप्तिनां केटला भेद छे ? ९ प्रवचननी माता कोण कहेवाय छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूति आपबी.

चेष्टा, जयणां, पाप सहित, कठोर, धूर्त, सुखदायक, अल्प, अयोजन, एषणा, गवेशणा, विष्टा, परठवे, समिति, गुप्ति.

पाठ ५९ मो.

संवर तत्वना सतावन भेद.

दश प्रकारनो यति धर्म.

संवर तत्वना सतावन भेदमां दश प्रकारनो यति

ધર્મ આવે છે. યતિધર્મ અથવા મુનિધર્મના દશ પ્રકાર છે. કદિ પોતામાં સામર્થ્ય હોય, અથવા ન હોય, તોપણ વીજાનાં દુર્વચન સહન કરવાં, તેનાં જે પરિણામ રાખવાં, તે પહેલો ક્ષમાધર્મ છે. નમ્ર થઈ અભિમાનનો ત્યાગ કરવો, તે વીજો માર્દવધર્મ છે. મન, વચન અને કાયાની કુટિલતાનો ત્યાગ કરવો, એટલે નિષ્કપટપણે રહેવું, તે ત્રીજો આર્જન ધર્મ છે. વાહેર અને અંદરથી તૃષ્ણા કે લોભનો ત્યાગ, તે ચોથો મુક્તિધર્મ છે. રસ વિગેરે ધાતુ અથવા આઠ પ્રકારનાં કર્મ, જેનાથી મસ્મ થાય, તે અનશન વિગેરે તપ, તે પાંચમો તપોધર્મ છે. તપ ધર્મથી ઇચ્છાનો નિરોધ થાય છે. આશ્રવને ત્યાગ કરવાની જે વૃત્તિ, તે છઠ્ઠો સંયમધર્મ છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચમાંથી વિરામ પામવું, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, ચાર કૃપાયને જીતવા, અને ત્રણ દંડની નિવૃત્તિ, એ સત્તર ભેદે સંયમધર્મ કહેવાય છે. સત્ય બોલવું, એટલે મૃપાવાદનો ત્યાગ કરવો, તે સાતમો સત્યધર્મ કહેવાય છે. સંયમ વૃત્તિમાં કલંકનો અભાવ, તે આઠમો શૌચધર્મ કહેવાય છે. આ શૌચધર્મને વીજી રીતે પણ વર્ણવેલો છે. વૈંતાલીશ દોષથી રહિત માત્ર પાળા વિગેરે આહાર લેવો; તે દ્રવ્યથી શૌચ કહેવાય છે, અને આત્માના જે શુદ્ધ અધ્યવસાય એટલે કૃપાય વિગેરેથી રહિત એવાં શુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિ, તે નાવ શૌચ કહેવાય છે; અથવા મન, વચન, અને કાયા શુદ્ધ રાખવાં, સંયમને વિષે નિરતિચા-

રૂપે વર્તેવું, તથા જીવ અદત્ત, સ્વામિ અદત્ત, ગુરુ અદત્ત, અને તીર્થંકર અદત્ત, એ ચાર પ્રકારની ચોરીનો ત્યાગ કરવો, તે પણ શૌચ કહેવાય છે. સર્વ જાતના પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો, એટલે સર્વ ઉપરથી મૂર્છા ઉતારવી, તે નવમો અર્કિચનધર્મ કહેવાય છે. નવ પ્રકારનું ઔદારિક, અને નવ પ્રકારનું વૈક્રિય સંબંધી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો, તેને દશમો બ્રહ્મચર્યધર્મ કહે છે. આ દશ યતિ-ધર્મના ગુણને જે ધારણ કરે, તે સ્વસ્વસ્વ યતિ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યતિ ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે, અને તે દશ ભેદ કયા તત્ત્વના છે ? ૨ ક્ષમાધર્મ અને મુક્તિધર્મ વિષે સમજાવો. ૩ જેમાં નમ્ર થઈ અભિમાનનો ત્યાગ કરવામાં આવે, નિષ્કપટપણે વર્તવામાં આવે, તે યતિધર્મનાં નામ શું ? ૪ તપોધર્મ અને શૌચધર્મનાં લક્ષણ કહો. ૫ તપો ધર્મથી શું થાય છે ? ૬ આશ્રવને ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ કરવી, તે કયો યતિધર્મ ? ૭ મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો, તે ધર્મ કયો ? ૮ સંયમ ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે ? તે પ્રકાર કહો. ૯ અર્કિચનધર્મનો અર્થ સમજાવો. ૧૦ શૌચ-ચર્મમાં શૌચ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૧૧ શૌચના કેટલા ભેદ છે ? ૧૨ દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચ એટલે

शुं ? ते समजावो. १३ औदारिक अने वैक्रिय संबंधी
मैथुन केटला प्रकारनुं छे ? ते कहो. १४ खरेखरो यति
कोण कहेवाय ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

सामर्थ्य, दुर्वचन, परिणाम, नम्र, कुटिलता, रस
विगेरे धातु, निरोध, निग्रह, त्रण दंड, कलंक, अध्य-
वसाय, वृद्धि, निरतिचारपणे, जीव अदत्त, स्वामि अदत्त,
गुरु अदत्त, तीर्थकर अदत्त, मूर्छा, औदारिक, वैक्रिय.

पाठ ६० मो.

ब्रह्मचर्य—नव गुप्ति.

अथवा

नव वाड.

१ वस्ति, २ कथा, ३ आसन, ४ इंद्रिय, ५ कु-
व्यांतर, ६ पूर्व क्रिडानुं स्मरण, ७ प्रणीत भोजन, ८
अतिमात्राहार, अने ९ विभूषण. आनव ब्रह्मचर्यनी गुप्ति
कहेवाय छे. दरेक मुनिए आ नव गुप्ति सहित ब्रह्मचर्य
राखवुं जोइए, जे ए नव गुप्तिधी शील पाळे, ते खरेखर

સાધુ કહેવાય છે. જ્યાં દૈવી અને માનુષી એ બે પ્રકારની સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ કે સૂત્તિરુપે રહેતી ન હોય, જ્યાં પશુ, ઘડલે, તિર્યચળી, ગાય, કુતરી, પાઢી, ઘોડી, વકરી કે ઘેડી વિગેરે રહેતી ન હોય, અને જ્યાં નપુંસક રહેતા ન હોય, તેવી વસ્તીમાં સાધુએ રહેવું જોઈએ. જે વસ્તીમાં સ્ત્રી, પશુ, અને નપુંસક રહે, તે સ્ત્રીપશુ પંડકવાળી વસ્તી કહેવાય છે. નપુંસકનું વીજું નામ પંડક છે. જો તે ત્રણેની વસ્તીમાં સાધુ રહે, તો તેઓની કામ વિકારની ચેષ્ટા દે-
શવાથી બ્રહ્મચારી સાધુના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થવાથી બ્રહ્મચર્યને વાધા થાય છે. આ બ્રહ્મચર્યની વસ્તિ નામે પહેલી ગુપ્તિ (વાડ) છે.

એકલી સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને કથા કહેવી, તથા સ્ત્રીઓની જ કથા કહેવી, એ સાધુને યોગ્ય નથી. કારણ કે એ કથા રાગ ઉત્પન્ન કરવાનો હેતુ છે. બ્રહ્મચર્યવાળા સાધુએ સ્ત્રીના દેશ, જાતિ, કુળ, વેપ, ભાષા, ગતિ, વિલાસ, હાવભાવ, ચેષ્ટા, હસવું, લીલા, કટાક્ષ, સ્નેહ, રતિ અને કલહ કે શૃંગારની કથા સાધુએ કરવી ન જોઈએ, જો તેવી કથા કરે, તો મુનિનું મન વિકાર પામે છે. આ કથા બ્રહ્મચર્યની વીજી ગુપ્તિ (વાડ) છે.

સ્ત્રીઓની સાથે એક આસનપર મુનિએ બેસવું નહીં, તથા જે આસન ઉપરથી સ્ત્રી ઉઠી હોય, તે આસન અથવા સ્થાનમાં બે વઢી મુઠી સાધુએ બેસવું નહીં;

કારણ કે, ત્યાં વેસવાથી સ્ત્રીનું સ્મરણ થાય છે, તેમજ સ્ત્રીના વેસવાથી શય્યા, અથવા આસન મલીન થવાથી સ્ત્રીના સ્પર્શવાળા આસન વિગેરેથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ આસન નામે ત્રીજી ગુણિ કહેવાય છે.

સ્ત્રીઓનાં અંગ, ઉપાંગ ને નેત્ર ફાડીને જુએ નહીં. કદિ દષ્ટિ પડી જાય, તો “ વાહ ! કેવો સુંદર છે ? ” એવું ચિંતવન કરે નહીં. આ ઇન્દ્રિય નામે ચોથી ગુણિ કહેવાય છે.

જ્યાં દીવાલ, તટ્ટી, કે કનાતને અંતરે સ્ત્રી પુરુષ મૈથુન સેવન કરતાં હોય, તેમજ તેઓના અવાજ સંભળાતા હોય, ત્યાં બ્રહ્મચારી સાધુએ રહેવું નહીં. આ કુટ્યંતર નામે પાંચમી ગુણિ છે.

પૂર્વે ગૃહસ્થ અવસ્થામાં સ્ત્રીની સાથે જે વિષય ભોગ ક્રીડા કરી હોય, તેણે સ્મરણ સાધુએ કરવું નહીં. જો સ્મરણ કરે, તો વિષય સેવવાની ઇચ્છા થાય. આ પૂર્વ-ક્રીડા નામે છઠી ગુણિ છે.

અતિ ચીકાશવાળા, મીઠા, દુધ, દહીં વિગેરે ધાતુ પુષ્ટ કરનાર પદાર્થોનો નિરંતર આહાર કરવો નહીં. જો તેવો આહાર કરે, તો વીર્યની વૃદ્ધિ થવાથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી વચ્ચે વિષયની ઇચ્છા થાય છે. આ પ્રણતિ નામે સાતમી ગુણિ છે.

કદિ લુહી મિત્તા હોય, તોપણ સાધુજી પ્રમાણથી અધિક ટાવી નહીં; કારણ કે, હૃદ ઉપરાંત ટાવાથી પળ વિકાર ઉત્પન્ન થાય, અને શરીરને જાડા વિગેરેની પીડા થઈ પડે છે. આ અતિમાત્રાહાર નામે આઠમી ગુપ્તિ છે.

સ્નાન, વિલેપન અને ધૂપે કરી શરીરને સુંદર કરવું, નખ સમારવા, દાંત સાફ કરવા, કૈશમાં તેલ નાખવું, કપાળે તિલક કરવું, આંખમાં કાજલ સારવું, સુકોમલ કરવા વાસ્તે હાથ, પગ વિગેરે શરીરના અવયવને તેલ અથવા સાવુથી મસલવાં—આ પ્રમાણે શરીરનો રાખગાર ન કરે, આ વિશૂષણાદિ નામે નવમી ગુપ્તિ છે.

આ નવ પ્રકારની ગુપ્તિ તે બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે છે, તેથી સાધુ સિવાય બીજા બ્રહ્મચારીજી પણ આ નવ વાડ સાચવવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ બ્રહ્મચર્યની કેટલી ગુપ્તિ છે ? ૨ ગુપ્તિ જુદા શું ? ૩ નવ ગુપ્તિનાં નામ આપો. ૪ વસ્તી નામની ગુપ્તિમાં સ્ત્રીના કેટલા પ્રકાર લેવા ? ૫ સ્ત્રી, પશુ, અને પંડક જ શું ? તે સમજાવો. ૬ સ્ત્રીઓની સાથે એક આસનપર બેસવું, તે કઈ ગુપ્તિ ? ૭ કથા નામની ગુપ્તિ વિષે

समजावो. ८ केवी दीवाल तट्टी के कनात होय, त्यां साधुए न रहेवुं. ९ इंद्रिय अने क्रीडा ए वे गुप्ति विषे समजावो. १० धातुपुष्ट करनार पदार्थोनो आहार करवो नहीं, ते गुप्तिहुं नाम शुं ? ११ शरीरने शणमारवुं नहीं, ए गुप्तिहुं नाम शुं ? १२ अतिमात्राहार अने पूर्वक्रीडा ए वे गुप्ति विषे समजावो. १३ आ नव वाड कोनी रक्षा माटे छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपची.

कुट्यांतर, प्रणीत, अतिमात्राहार, मानुषी, निर्यचणी, पंडक, नपुंसक, ब्रह्मचारी, उद्देशीने, विलास, हावभाव, चेष्टा, लीला, कटाक्ष, रति, कलह, श्रृंगार, शय्या, अंग, उपांग, धातुपुष्ट, निरंतर, वीर्य, विलेपन.

पाठ ६१ भो.

(संवर तत्त्वना सत्तावन भेद.)

चार भावना.

चार भावनाना चार प्रकार छे, अने ते संवर तत्त्वना सत्तावन भेदमां गणाय छे. १ अनित्य भावना, २ अशरण

માવના, ૩ સંસાર માવના, ૪ એકત્વ માવના, ૫ અન્યત્વ
 માવના, ૬ અશુચિ માવના, ૭ આશ્રવ માવના, ૮ સંવર
 માવના, ૯ નિર્જરા માવના, ૧૦ લોક સ્વભાવ માવના,
 ૧૧ વૌધિ દુર્લભ માવના, અને ૧૨ ધર્મ માવના—આ વાર
 માવનાઓ કહેવાય છે. લક્ષ્મી, ચૌવન, કૃદંત્ર, પરિવાર
 તથા આયુષ્યને દર્ભના અગ્ર ભાગ ઉપર રહેલા જઠનાં
 ટીપાંની જેમ અનિત્ય કે અસ્થિર માવવા, તે પહેલી
 અનિત્ય માવના કહેવાય છે. આ સંસારમાં જન્મ,
 જરા અને મરણના ભયથી વચાવવાને એક ધર્મ શિવાય
 વીજું કોઈ શરણ નથી. આ પ્રમાણે જે માવવું, તે વીજી
 અશરણ માવના છે. જે માતા તે સ્ત્રી થાય, સ્ત્રી તે માતા
 થાય, પિતા તે પુત્ર થાય પુત્ર તે પિતા થાય, इत्यादि
 સંસારની વિચિત્રતાનો આ જીવે અનુભવ કર્યો છે. આ
 પ્રમાણે જે માવવું, તે ત્રીજી સંસાર માવના છે. આ
 જીવ સંસારમાં એકલો આવ્યો છે, ને એકલો જશે, એવું
 ધારવું, તે ચોથી એકત્વ માવના છે. આત્મા જ્ઞાન
 સ્વરૂપ છે, અને શરીર જડ છે, માટે તેઓ એક વીજાથી
 જુદા છે, આત્મા શરીર નથી, અને શરીર આત્મા નથી,
 આત્માથી શરીર, ધન તથા સર્ગાવહાલાં વિગેરે અન્ય—જુદાં
 છે, આવી રીતે માવવું, તે પાંચમી અન્યત્વ માવના છે.
 રસ, સ્થિર, માંસ, હાડકાં, વીર્ય, અને પરુ વિગેરે
 અશુચિથી ભરેલું આ શરીર છે, તથા પુરુષ, અને સ્ત્રીને
 આશ્રીને તે શરીરના નવ તથા વાર દ્વાર સદા વહાં કરે

છે; તેથી તે શરીર કોઈ દિવસ શુચિ ઇટલે પવિત્ર થતું નથી. આ પ્રમાણે ભાવવું, તે છઠી અશુચિ ભાવના છે. પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત, ત્રણ યોગ, અને પચવીશ ક્રિયા—એવા ભેદથી કર્મ બંધાય છે, તેમજ દયા દાન વિગેરેથી શુભ કર્મ અને વિષય કષાય વિગેરેથી અશુભ કર્મ બંધાય છે. આ પ્રમાણે જે ભાવવું, તે સાતમી આશ્રવ ભાવના છે. જે જે સંવર આદરવાથી જે જે આશ્રવ રોકાય, તે તે સંવરને આદરવા, અને આશ્રવને રોકવા, તે આઠમી સંવર ભાવના છે. જેમ સંકીર્ણ સ્થાનકના યોગથી કેરી પાકે છે, તેમ વાર પ્રકારના તપે કરીને કર્મને પચાવવું, ઇટલે પૂર્વે કરેલાં કર્મને સાફવું, તે રૂપી નિર્જરા સકામ તથા અકામ, એમ બે પ્રકારે છે. એથી જે ભાવના ભાવવી, તે નવમી નિર્જરા ભાવના છે. આ ચૌદ રાજલોક કેડ ઉપર બે હાથ દઈ, બંને પગ પસારીને ઉભેલા પુરુષના જેવા આકારવાળો છે, તે પદ્મવ્યરૂપે છે. પૂર્વના પર્યાય નાંશ પામે, નવા પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, અને દ્રવ્યપણે નિશ્ચલ, એમ ઉત્પાદ, વ્યય તથા ધ્રુવ સ્વરૂપ છે. જે લોકનું નીચેનું તળીયું ડંધા વાળેલા ચપળા જેવું, મધ્ય ભાગ જાલર જેવો, અને ઉપરનો ભાગ મૃદંગના જેવો છે. વળી એ લોક શાશ્વતો છે. આ પ્રમાણે જે ભાવના કરવી, તે દશમી લોક સ્વરૂપ ભાવના છે. જીવને આ સંસારમાં ભ્રમતા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ ગયા, તેમાં અનંત વાર ચક્રવર્તી વિગેરેની સમૃદ્ધિ મળી, તથા યથા

પ્રવૃત્તિકરણને યોગે કરી, તથા અકામ નિર્જરાવહે પુણ્યનાં પ્રયોગથી મનુષ્યધર્મ, આર્યદેશ, નિરોગી કાયા, અને ધર્મના શ્રવણનો યોગ પ્રાપ્ત થયો, તોપણ સમ્યક્ત્વ પામવું અતિ દુર્લભ છે, એવી જે ભાવના આવવી, તે અગીયારમી યોધિ દુર્લભ ભાવના છે. દુઃખે તરી શકાય એવા આ સંસાર સમુદ્રમાંથી તારવાને વાહાણ સમાન એવો તે શ્રી જિન પ્રણીત સ્ત્રી વિગેરે દશ પ્રકારનો શુદ્ધ ધર્મ, તથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે, તથા તે ધર્મના સાધક અરિહંત વિગેરે પણ આ સંસારમાં પામવા દુર્લભ છે. આ પ્રમાણે જે ચિંતવવું, તે વારમાં ધર્મ ભાવના કહેવાય છે.

ઉપર કહેલી વાર ભાવના. તથા પાંચ મહાવ્રતમાં દરેક વ્રતની પાંચ પાંચ એમ પચીસ, અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, અને ઉપેક્ષા—એ વધી વીજી ભાવનાઓને પણ શુદ્ધ હૃદયવહે પ્રમાદ છોડીને આવવી જોઈય.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧. ભાવના કેટલી છે ? ૨. તે ભાવના કયા તત્ત્વમાં ગણાય છે ? ૩. વાર ભાવનાઓનાં નામ આપો. ૪. આ સંસારમાં જીવ એકલો આવ્યો છે, અને એકલો જશે એમ ધારવું, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૫. ધર્મના અગ્ર ભાગ

ઉપર રહેલા જલના ટીપાની જેમ સર્વ અનિત્ય ધારવું, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૬ અશરણ ભાવના અને એકત્વ ભાવના વિષે સમજાવો. ૭ જે જે સંવર આદરવાથી આશ્રવ રોકાય, તે તે સંવરને આદરવા, અને આશ્રવને રોકવા, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૮ શરીર અને આત્માને જુદા જુદા યાનવા, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૯ અશુચિ ભાવના અને આશ્રવ ભાવનાનું સ્વરૂપ કહો. ૧૦ વાર પ્રકારનાં તપથી કર્મને પચાવવાં, એ કઈ ભાવના કહેવાય ? ૧૧ આ સંસારરૂપ સમુદ્રને તારનાર દશ પ્રકારનો ધર્મ તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ ત્રણ પ્રકારનો ધર્મ છે એમ ચિંતવવું, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૧૨ લોક સ્વરૂપ ભાવના, અને વૌધિ દુર્લભ ભાવના વિષે સમજાવો. ૧૩ આ વાર ભાવના શિવાય બીજી કઈ ભાવના માગવી જોઈ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

યૌવન, દર્ભ, અગ્રભાગ, અનિત્ય, અસ્થિર, જરા, વિચિત્રતા, જ્ઞાનસ્વરૂપ, રુધિર, રસ, વીર્ય, અશુચિ, નદ દ્વાર, વાર દ્વાર, સંકીર્ણ સ્થાનક, નિર્જરા, સકામ, અકામ, પદ દ્રવ્ય, પર્યાય, નિશ્ચલ, ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવ સ્વરૂપ, ચપળા, મૃદંગ, પુદ્ગલ પરાવર્ત, યથા પ્રતિકરણ, શ્રી જિન પ્રણીત, સાધક, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, ઉપેક્ષા.

પાઠ ૬૨ મો.

બાર ભાવના વિષે કવિતા.

મુજંગી હંદ.

મલી ભાવના ભાવજો જે અનિત્યે,
રહું સર્વ આ વિશ્વમાં સર્વ રીતે;
ધરો ધર્મનું શરણ જે એક સારું,
બીજું સર્વ છે તે વિના જે અકારું.

૧

જુવો ભવંતણો મેદ કેવો વિચિત્ર,
વિચારો હ્રદે ભાવથી મન્ય મિત્ર;
અહો આ મને એકલા સર્વ આવ્યા,
જવાનું હવે એકલા તેહ માવ્યા.

૨

સ્વરૂપે જુવો આત્મનું રૂપ ભારી,
જુદું તે શરીરે હ્રદે લ્યો વિચારી;
પર માંસ ને હાડકાં વીર્ય આદિ,
અશુચિ મર્યું આ વપુ ગંધમાદી.

૩

સદા ભાવજો આશ્રવો કર્મ વંધે,
શુભાશુભ વિવેકે કરી સર્વ સંધે;
વળી રોકજો આશ્રવો સંવરેથી,
ઘણો લાભ તે માવનાને ધરેથી.

૪

तपस्या करी कर्म सर्वे तपावो,
 खरी निर्जरा भावना तेह भावो;
 करो वृत पञ्चखाण चित्ते विचारी,
 बली पाप आलोचना टेक धारी. ५

हृदे चौद आ राजलोके विचारो,
 वधी आकृति लोकनी चित्त धारो;
 हृदे बोधि छे दुर्लभा एम मानो,
 मळ्यो जन्म मानुष्यनो ते प्रमाणो. ६

पछी धर्मनी भावना नित्य भावो,
 क्षमा आदि जे भेद ते नित्य गावो;
 धरो भावना बार ते भव्यराज,
 थयुं जाणजो धर्मनुं सिद्ध काज. ७

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूति आपवी.

अनित्ये, भवतणो, विचित्र, भव्य, आत्मनुं, भारी,
 हृदे, आदि, अशुचि, वपु, गंधमादी, कर्मबंधे, राजलाके,
 आकृति, बोधि, दुर्लभा, क्षमाआदि, भव्यराज.

પાઠ ૬૩ મો.

[સંવર તત્વના સત્તાવન બેદ.]

વાવીશ પરિષહ.

સંવર તત્વના સત્તાવન બેદની અંદર વાવીશ પરિષહ પળ ગણાય છે. સર્વ પ્રકારે કર્મની નિર્જરા કરવાને માટે જે સહન કરવું, તે પરિષહ કહેવાય છે, તે પરિષહના વાવીશ પ્રકાર છે. ધુલથી ઉત્પન્ન થતી વેદનાને સહન કરવી, તે પહેલો ક્ષુધા પરિષહ કહેવાય છે. તરસ લાગવાથી થતી વેદનાને સહન કરવી, તે બીજો પીપાસા પરિષહ છે. ટાઢથી થતી વેદનાને સહન કરવી, તે ત્રીજો શીત પરિષહ છે. તાપ લાગવાથી થતી આતાપના—પી-ડાને સહન કરવી, તે ચોથો ઉષ્ણ પરિષહ છે. ઢાંસ, મચ્છર, જૂ, માંકડ વિગેરેના ઢંસને સમભાવે સહન કરવો, તે પાંચમો દંશ પરિષહ છે. જુનાં વસ્ત્ર હોય તો, તેથી સ્વેદ ન પામે, અને નવાં વસ્ત્ર હોય તો, તેથી હર્ષ ન પામે, તે છઠો અચ્છેલક પરિષહ છે. ટાઢ, તડકો વિગેરેના સંભવથી જે અરતિ—અળગમો ઉત્પન્ન થાય, તેને સહન કરવી, તે સાતમો અરતિ પરિષહ છે. સ્ત્રીઓનાં અંગ, ઉપાંગ તથા હાવભાવને દેખી પોતાના મનને સ્થિર રાખવું, તે આઠમો સ્ત્રી પરિષહ છે. આઠસ છોઢી.

ગામોગામ વિહાર કરવો, અને જે કષ્ટ સહન કરવું, તે નવમો ચર્યા પરિષદ છે. શૂન્ય ઘર તથા સ્પર્શાન વિગેરેમાં કાર્યોત્સર્ગ વિગેરે ક્રિયા કરતાં સિંહ પ્રમુખનો ધ્યય થતાં, જે હરવું નહીં, તે દશમો નિષિધિકા પરિષદ છે. ચઢતાં, ઉતરતાં, ઊંચી, નીચી, શીતલ, ઉષ્ણ, કોમલ, અથવા કઠણ ભૂમિ ઉપર આસન કે શય્યા પામી ઉદ્દેગ ધરે નહીં, પણ સારી રીતે તે દુઃખ સહન કરે, તે અગીયારમો શય્યા પરિષદ કહેવાય છે. ક્રોધનાં વચન સાંભળીને સાંચી રહેવાં, તે બારમો આક્રોશ પરિષદ છે. કોઈ લપડાક, પાટુ, ચાણુક, તથા લાકડીનો ઘા કરે, અથવા વધ કરે, પણ પોતે જરા પણ રોષ ન લાવતાં સમ પરિણામે સહન કરે, તે તેરમો વધ પરિષદ છે. પોતે રાજા કે ચક્રવર્તિ હોય, પણ સંયમ લઈને નિચ, કે ઊંચ કુલમાં ભિક્ષા લેવા જતાં લજ્જા ન પામે, તે ચૌદમો યાચના પરિષદ છે. કાંઈ પણ ચીજની યાચના કરે, અને તે ચીજ જીરૂથના ચરમાં હોય, તે છતાં તે ન આપે, તોપણ ઉદ્દેગ ન પામે, અનિષ્ટ ચિંતવે નહીં, વોલે નહિ પણ તે સમતા ભાવે સહન કરે, તે પંદરમો અલાભ પરિષદ છે. કોઈ પણ રોગ ઉત્પન્ન થતાં, તેની અતિ વેદના થાય, તોપણ આર્ત ધ્યાન કરે નહીં, અને તે સારી રીતે સહન કરે, તે સોઝમો રોગ પરિષદ છે. જમીનપર ઢાખ વિગેરેની શય્યા ઉપર સૂતાં, તેના અગ્ર ભાગ મોંકાવાંથી જે વેદના થાય, તેને સારી રીતે સહન કરે, તે સત્તરમો

तृणस्पर्श परिषह छे, तेने मागवी भाषामां तणफास परिषह पण कहे छे. शरीरे पसीनाना संयोगे मेल थाय, अने तेथी करीने शरीर गंधाय, तोपण स्नाननी इच्छा न करे, अथवा तेथी कंटाळीने एवुं न चिंतवे के, “ हुं क्यारे आमांथी छुटुं ? ” आवा कष्टने सहन करवुं, ते अढारमो मल परिषह छे. आदर सत्कार मळवाथी उत्कर्ष न आणे, अने न मळवाथी खेद न पामे, ते ओगणीशमो सत्कार परिषह छे. शास्त्रनुं ज्ञान विशेष होवाथी कोइना प्रश्ननो उत्तर तरत आपवानी शक्ति होय, तेथी बहु मान अने पोतानो जय देखी गर्व धरे नहीं, अने तेना अभावे खेद धरे नहीं, ते बींशमो प्रज्ञा परिषह छे. पोतानामां शास्त्र के तत्त्वनुं ज्ञान न होय, तेथी दिनता धरे नहीं, पण “ मोरे ज्ञानावरणीय कर्मनो उदय छे, ते भोगववाथी अथवा तप आचरवाथी दूर थशे. ” एवुं धारी उद्वेग राखे नहीं, ते एकवीशमो अज्ञान परिषह छे.

उपर कइला अज्ञानने लीधे शास्त्रनीं ज्ञानीं वातोमां कदि समजण पड़े नहीं, तेथी देव, गुरु, अने धर्मनीं उपर अश्रद्धा राखे नहीं, तथा शास्त्रमां इंद्र विगेरे सम्यग् द्रष्टि देवता छे, एम संभळाय छे, पण ते प्रत्यक्ष नजरे देखाता नहीं, माटे ते दृशे के नहीं होय, तेवो बहम न लावे, तथा अन्य मतिओनीं समृद्धि के सिद्धिनीं उन्नति जोइ, तथा तपस्यानां कष्ट देखी मूढ़ बनीं न जाय, ते बावीशमो सम्यक्त्व परिषह छे.

आ चाविश परिपहोने समभावे सहन करवा, ते संवर छे.

सारांश प्रश्नो.

१ परिपह क्या तत्वमां गणाय छे, अने ते केटला छे ? २ परिपह एटले शुं ? ३ शून्य घर के स्मशान विगेरेमां कायोत्सर्ग विगेरे क्रिया करतां सिंहादिकनो भय थाय, तथापि डरबुं नहीं, ते कयो परिपह ? ४ गामोगाम विहार करवानुं कष्ट वेठे, ते कयो परिपह छे ? ५ क्षुधा परिपह, अने पीपासा परिपह विषे समजावो. ६ स्त्रीनां अंगोपांग देखी मनने स्थिर राखबुं, ते कयो परिपह ? ७ ताढ, तडका विगेरेना संभवथी अणगमो थाय, ते कयो परिपह ? ८ शीत परिपह, अने उष्ण परिपह विषे समजावो, ९ अचेलक परिपह, दंश परिपह, शय्या परिपह, अने आक्रोश परिपहनां लक्षण कहो. १० आदर के सत्कार मळवार्थी उत्कर्ष न आणे, अने ते न मळवार्थी खेद न पामे, ते कयो परिपह ? ११ याचना परिपह, अलाभ परिपह, तृण स्पर्श परिपह विषे समजावो. १२ तणफास परिपह ए कइ भाषानो शब्द छे ? १३ वध परिपह, निषिधिकी परिपह, प्रज्ञा परिपह, अने सम्यक्त्व परिपह विषे समजावो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

वेदना, आतापना, दंश, अरति, शून्य घर, सम
परिणामे, अनिष्ट, आर्त्तध्यान, बहुमान, अश्रद्धा,
उन्नति.

पाठ ६४ मो.

चावीश परिषह विषे कविता.

भुजंगी छंद.

क्षुधा^१ कष्ट वेढे खरी टेक राखी,
भलो संजमे धर्मनो स्वाद चाखी;
पिपासा^२ तणुं ते सहे कष्ट प्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १

सहे शीतने सर्वदा प्रेम धारी,
करे वांछना वस्त्रनी नै विहारी^३;
न इच्छे कदि अग्निनो ताप प्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. २

फरे सूर्यना तापमां मध्य काले^४,
फदि ते नहिं चरणमां चर्म^५ घाले;

१ भुख. २ तृषा. ३ विहार करनारा. ४ मध्यान्हकाले. ५ जो-
टा-उपान.

न इच्छे कदि वायु पंखानी रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ३

नडे मच्छरो मांकडो डांस जंतु^१,
निवारे न ते जे सहे छे परंतु;
न धारे कदि आर्त्तता^२ आप चित्ते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ४.

धरे फाटलां तुटलां वस्त्र अंगे,
न च्हाहे रुडा ते वधारे उमंगे;
सदा एषणा^३ धर्मने आप जीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ५

अभावो^४ बने संयमे वर्त्तता जो;
सहे ते वधुं राखीने प्रेमता जो,
वधुं ते सहे जे नडे सर्व रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ६

विलोके कदि अंगनां^५ अंग सारां,
रहे स्वस्थ चित्ते गणी ते नठारां;
न मोहे कदि राग रंगे सुगीते^६,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ७

विहारो करे सर्वदा सर्व गामे,
वनी आलसु ते धर्की नै विरामे^७;

વધે નિત્ય ચર્યા^૧ કરે એક રીતે,
અહો ધન્ય છે સાધુને સર્વ રીતે. ૮

કરે કાઠસગાદિ શૂન્ય સ્મશાને,
સુળે ગર્જના સિંહની સઘ કાને;
ડગે નહીં કદિ તોય મૃત્યુની ભીતે,
અહો ધન્ય છે સાધુને સર્વ રીતે. ૯

સહે નિત્ય શય્યાસને^૨ કષ્ટ ભારે,
નહીં ક્રોધના વાક્યથી સ્વેદ ધારે;
ડગે નહીં કદિ મારથી દુઃખ વીતે,
અહો ધન્ય છે સાધુને સર્વ રીતે. ૧૦

નહીં યાચનાથી હ્રદે આપ લાજે,
મળે લાભ નહીં તો સ્વચિત્તે^૩ ન દાસ્યે;
સહે વેદના રોગની શાંત ચિત્તે,
અહો ધન્ય છે સાધુને સર્વ રીતે. ૧૧

કદિ અંગમાં ઢાઢ ને ઘાસ વાગે,
તથાપિ નહીં સ્વેદથી ચિત્ત જાગે;
સહે મેલ દુર્ગંધ અંગે સુરીતે,
અહો ધન્ય છે સાધુને સર્વ રીતે. ૧૨

નહીં આદરે હર્ષને ચિત્ત ધારે,
અનાદર થકી સ્વેદને નહીં વધારે;

૧ ચર્યા પરીપદ. ૨ શય્યા-સંધારો અને આસન ઉપર બેસવાથી. ૩ પોતાના ચિત્તમાં.

रहे नित्य मानापमाने^१ सुप्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १३

नहीं पूर्ण प्रज्ञा^२ थकी गर्व जामे,
नहीं अल्प बुद्धि धरी खेद पामे;
सहे कष्ट अज्ञाननुं^३ तेज रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १४

अश्रद्धा न राखे धरी व्हेम चित्ते,
न लोभाय जे अन्यना धर्मवित्ते^४;
परिषह पुरा धारतां ते सुरीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १५

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी,
तथा कवितामां बावीश परिषह अनुक्रमे आप्या छे,
ते समजाववा.

क्षुधाकष्ट, पिपासा, शीत, वांच्छना, मध्यकाले, चर्म,
जंतु, आर्त्तता, एषणा धर्म, ताजो, अंगना, स्वच्छ चित्ते,
सुगीते, विरामे, चर्या, स्मशान, शय्यासने, स्वचित्ते,
मानापमाने, प्रज्ञा, अश्रद्धा.

પાઠ ૬૫ મો.

(સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદ.)

પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર.

સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદમાં ચારિત્રના પાંચ ભેદની ગણના થાય છે. ૧ સામાયિક ચારિત્ર, ૨ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩ પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ૪ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર, અને ૫ યથાહ્યાત ચારિત્ર—એવા તે પાંચ ભેદનાં જુદાં જુદાં નામ છે; જ્યાં રાગ દ્વેષના અભાવને માટે જવું થાય, અથવા જ્યાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ થાય, તે પહેલું સામાયિક ચારિત્ર કહેવાય છે, તે ચારિત્રના દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ—એવા બે ભેદ થાય છે, જેમાં સાંવિધ્ય યોગનો ત્યાગ કરવો, અને નિરવધ્ય યોગનું સેવન કરવું, તે દેશે કરી શ્રાવકને અને સર્વે કરી સાધુને હોય છે.

જેમાં પૂર્વ પર્યાયનો છેદ કરવામાં આવે, તે વીજું છેદોપસ્થાપનીય નામે ચારિત્ર છે. આ ચારિત્ર આચાર્યે આપેલા પંચમહાવ્રતરૂપે હોય છે, તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રના સાતિચાર અને નિરાતિચાર એવા બે ભેદ થાય છે. જે મૂળ ગુણને ઘાત કરનારાને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવારૂપ ચારિત્ર હોય, તે સાતિચાર છેદોપસ્થાપનીય

કહેવાય છે, અને નવા દીક્ષા લીધેલા શિષ્યને “ છઝી-વળીયા ” અધ્યયન મળ્યા પછી, અથવા વીજા તીર્થને આશ્રયી હોય, તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય કહેવાય છે; જેમ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના તીર્થથી શ્રી વીરસ્વામીના તીર્થે આવી ચારમહાવ્રતરૂપ ધર્મનો ત્યાગ કરી પંચમહાવ્રતરૂપ ધર્મને આદરે, તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે. જેમાં વિશેષ તપ કરવાથી કર્મની નિર્જરા થાય, તે ત્રીજું પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર કહેવાય છે. તે ચારિત્રના નિર્વિંશ માનસિક અને નિર્વિષ્ટકાયિક એવા બે ભેદ છે, જે ચાર જણ આ ચારિત્રના આસેવક હોય, અને એ કલ્પમાં પ્રવર્તતા હોય, તેનું જે ચારિત્ર તે નિર્વિંશ માનસિક પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર કહેવાય છે. ચાર જણ તેના અનુચારી હોય, તેને જે ચારિત્ર હોય, તે નિર્વિષ્ટકાયિક પરિહાર વિશુદ્ધિ નામે ચારિત્ર કહેવાય છે, તેમાં નવમો એક વાંચનાચાર્ય હોય છે. એવી રીતે નવ જણના સમૂહથી આ ચારિત્ર આદરવામાં આવે છે.

ચોથા ચારિત્રનું નામ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર કહેવાય છે, તે ચારિત્રમાં કપાય સૂક્ષ્મ હોય છે, તેથી તેનું સૂક્ષ્મ સંપરાય એવું નામ છે. ઉપશમ શ્રેણિ કર્મને શમાવતાં અને ક્ષપક શ્રેણિ કર્મને સ્વપાવતા હોય, ત્યાં નવમે ગુણઠાણે લોભના સંખ્યાતા સ્વંડ કરી, તેને ઉપશમ શ્રેણીવાળો હોય, તે ઉપશમાવે, તથા ક્ષપક શ્રેણીવાળો હોય તે સ્વપાવે, તે સંખ્યાતા સ્વંડ માંહેલો જે વારે છેલ્લો એક સ્વંડ રહે,

તેના અસંખ્યતા સૂક્ષ્મ સ્વંદ કરીને દશમે ગુણઠાણે ઉપશમાવે, અથવા ક્ષપક હોય, તે સ્વપાવે, તે દશમા ગુણઠાણનું નામ અને ચારિત્રનું નામ પણ સૂક્ષ્મ સંપરાય છે. આ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્રના વિશુદ્ધ માનસિક અને સંકિલ્ષ્ટ માનસિક એવા બે ભેદ થાય છે; જે શ્રેણી ચઢતા હોય તેને વિશુદ્ધ માનસિક ચારિત્ર હોય છે, અને જે ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા હોય, તેને સંકિલ્ષ્ટ માનસિક ચારિત્ર હોય છે.

પાંચમું યથાખ્યાત ચારિત્ર કહેવાય છે, તે ચારિત્રમાં સર્વ પ્રકારે કપાયનો અભાવ હોય છે. તેના છાદ્મસ્થિક અને કૈવલિક એવા બે ભેદ છે. છદ્માવસ્થામાં રહેલા ઉપશમિકને અગીયારમે ગુણ ઠાણે, અને ક્ષપકને વારમે ગુણઠાણે છાદ્મસ્થિક ચારિત્ર હોય છે. કૈવલીને તેરમે, અને ચૌદમે ગુણઠાણે કૈવલિક ચારિત્ર હોય છે. આ ચારિત્ર એવું પ્રભાવિક છે કે, તેનાથી સત્ત્વર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પાંચ પ્રકારના ચારિત્રને ધારણ કરનારા સાધુ પણ પાંચ પ્રકારના થાય છે. ચાલતા પંચમ કાલમાં પહેલાં બે પ્રકારનાં ચારિત્રને ધારણ કરનારાજ સાધુઓ છે, અને પાછલના ત્રણ પ્રકારનાં ચારિત્ર વિછેદ પામ્યા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ચારિત્રના કેટલા ભેદ છે ? ૨ પાંચ પ્રફારનાં ચારિત્રનાં નામ આપો. ૩ જ્યાં જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રનો લાભ થાય, તે ચારિત્રનું શું નામ ? ૪ સામાયિક ચારિત્રના કેટલા ભેદ છે ? ૫ સાવધ્ય યોગનો ત્યાગ અને નિરવધ્ય યોગનું સેવન કરવું, તે શું કહેવાય, અને શ્રાવકને તથા સાધુને તે કેવી રીતે હોય ? ૬ યથાશ્રયાત ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે સમજાવો. ૭ છાદ્યસ્થિક અને કૈવલિક ચારિત્ર કોના ભેદ છે, અને તે ચારિત્ર કેવી રીતે હોય ? તેની વરાવર સમજૂતી આપો. ૮ જેમાં સત્ત્વર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે કયું ચારિત્ર ? ૯ ઉપશમિક અને ક્ષપકને કેટલામે ગુણઠાળે કયું ચારિત્ર હોય છે ? તે કહો. ૧૦ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે કહો. ૧૧ નવા દીક્ષા લીધેલા શિષ્યને વીજા તીર્થને આશ્રીને જે ચારિત્ર હોય, તેવા ચારિત્રનું શું નામ ? ૧૨ નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો દાખલો આપો. ૧૩ પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે સમજાવો. ૧૪ નિર્વિંશ માનસિક અને નિર્વિંષ્ટ કાયિક એટલે શું ? ૧૫ જે શ્રેણી ચઢતા હોય, અને જે ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા હોય, તે કયા ચારિત્રમાં આવે છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રવર્તન, દેશવિરતિ, સર્વ વિરતિ, સાવધ યોગ, નિરવધ યોગ, પૂર્વ પર્યાય, મૂળ ગુણ, પ્રાયશ્ચિત, છજીવ-
ણીયા, અધ્યયન, આ સેવક, કલ્પમાં, અનુચારી, ઉપશમ
શ્રેણી, ક્ષપક શ્રેણી, સ્વપાવતાં, ગુણઠાળે, સંખ્યાતા સ્વંદ,
સર્વ પ્રકારે, છદ્માવસ્થા, ઉપશામિક, ક્ષપક, પ્રભાવિક.

પાઠ ૬૬ મો.

૭ નિર્જરા તત્ત્વ.

નિર્જરા તત્ત્વ એ નવ તત્ત્વમાં સાતમું તત્ત્વ છે. જે-
નાથી જીવની સાથે વંધાણાં કર્મનો દેશથી અને સર્વથી ક્ષય
થાય, તે નિર્જરા કહેવાય છે. નિર્જરાના સકામ નિર્જરા
અને અકામ નિર્જરા એવા બે ભેદ છે. જે સાધુઓ તથા
શ્રાવકો પુદ્ગલીક સુખની ઇચ્છા વિના ફક્ત મુમુક્ષુ થઈ,
મોક્ષને માટે ધર્મ કરે છે, તેમને સકામ નિર્જરા હોય છે,
અને વીજા અજ્ઞાની મિથ્યાત્વી જીવોને અકામ નિર્જરા
હોય છે. કર્મનો પાક (નાશ) પોતાની મેલે થાય છે,
તથા ઉપાયથી પણ કર્મનો નાશ થાય છે. તેની ઉપર
આંતરનાં ફલ (કેરી) નું દ્રષ્ટાંત અપાય છે. જેમ આંવાનું
ફલ દક્ષની હાલી ઉપર રહેલું હોય, તે છતાં પોતાની મે-

ઝેજ પાકી જાય છે, અને કોદરા વિગેરે પરાઝની અંદર
 દાઘલ કરવાથી પણ પાકી જાય છે, તેવીજ રીતે કર્મ
 નિર્જરા પણ એ પ્રકારે થાય છે. એકેન્દ્રિય વિગેરે જે જીવ
 છે, તેઓને જડપણને લઈ વિશેષ જ્ઞાન તો નથી, પરંતુ
 ટાઢ, લઢકો, વર્ષાદ, અગ્નિ, હેદન, અને વંધ વિગેરે
 કષ્ટ ભોગવવાથી કર્મની અકામ નિર્જરા કહેવાય છે.

આ નિર્જરા જે સાધનથી થઈ શકે, તેનું નામ તપ
 કહેવાય છે. તે તપના બાર પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નિર્જરા તત્વ એ કેટલામું તત્વ છે ? ૨ નિર્જરા
 એટલે શું ? ૩ નિર્જરાના કેટલા ભેદ છે ? ૪ સકામ
 નિર્જરા અને અકામ નિર્જરા એટલે શું ? ૫ અકામ નિ-
 ર્જરા કેવા જીવોને થાય છે ? ૬ નિર્જરા ઉપર કયું
 દ્રષ્ટાંત છે ? તે સમજાવો. ૭ સકામ નિર્જરા વિષે સમ-
 જાવો. ૮ તપ એટલે શું ? ૯ તપના કેટલા ભેદ છે.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મુમુક્ષુ, કોદરા, પરાઝ, પાક, વર્ષા, તપ.

પાઠ ૬૭ મો.

તપ.

નિર્જરા એ તપથી થાય છે. કર્મની નિર્જરા કરવાનું મુખ્ય સાધન તપ છે. તે તપના વાર ભેદ છે. છ પ્રકારે વાહ્ય તપ, અને છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ—એમ મઢીને તપના વાર ભેદ ગણાય છે. ૧ અનશન, ૨ ઉળોદરી, ૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ, ૪ રસ ત્યાગ, ૫ કાય વલેશ, અને ૬ સંલીનતા એ છ પ્રકારનું વાહ્ય તપ કહેવાય છે. જેમાં આહારનો ત્યાગ એટલે ઉપવાસ વિગેરે કરવામાં આવે, તે અનશન નામે પહેલું તપ છે. જેમાં આહાર, વસ્ત્ર, તથા રાગ દ્વેષને ઓછા કરવામાં આવે, તે ઉળોદરી નામે વીજું તપ છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવે કરી, આજીવિકાનો સંક્ષેપ કરવો, તથા અભિગ્રહ કરવો, કે નિયમ ધારવા, તે વૃત્તિ સંક્ષેપ નામે ત્રીજું તપ છે. વિગય વિગેરેનો ત્યાગ કરવો, અને આંવીલ, નીવી પ્રમુખ કરવાં તે રસ ત્યાગ નામે ચોથું તપ છે. લોચ, તથા ઉત્કટ આસન વિગેરે કરી કષ્ટ સહેવું, તે કાય વલેશ નામે પાંચમું તપ છે. અંગ તથા ઉપાંગ વિગેરેનું સંવરવું—ગોપન કરવું, તે સંલીનતા નામે છઠું તપ છે.

આ છ પ્રકારનાં વાહ્ય તપ કહેવાય છે. તે તપની ક્રિયા વાહેરની હોવાથી તેનું નામ વાહ્ય તપ છે.

બીજાં છ પ્રકારનાં આભ્યંતર તપ છે. કીધેલા અપ-
રાધની શુદ્ધિ કરવી, તે પ્રાયશ્ચિત્ત નામે પહેલું તપ છે.
ગુણવંતની ભક્તિ કરવી, તથા આશાતના ટાઢવી, તે
વિનય નામે બીજું તપ છે. આચાર્ય વિગેરેને આહાર
વિગેરે લાવી આપવા, તથા તેમનાં અંગ ચાંપવાં,
તે વૈયાવૃત્ય નામે ત્રીજું તપ છે. મળવું, મળાવવું, સંદેહ
દૂર કરવો, મળેલાને ફરી સંભારવું, અર્થ ચિંતવવો, અને
ધર્મોપદેશ કરવો, તે સ્વાધ્યાય મામે ચોથું તપ છે. આર્ત
તથા રોદ્રધ્યાનને નિવારવું, અને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ-
ધ્યાન ધ્યાવવું, તે ધ્યાન નામે પાંચમું તપ છે. કર્મના
ક્ષય માટે કાયોત્સર્ગ કરવો, તે કાયોત્સર્ગ નામે છઠું
તપ છે.

આ છ પ્રકારના આભ્યંતર તપ કહેવાય છે, તે
તપની ક્રિયા અંદરની હોવાથી તેનું નામ આભ્યંતર
તપ છે.

આ વંને પ્રકારના તપના સાધનથી પ્રાણી કર્મની
નિર્જરા કરી શકે છે; આથી કરીને તે વાર પ્રકારનાં તપ
નિર્જરા તત્ત્વની અંદર ગણવામાં આવ્યા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નિર્જરા શેનાથી થાય છે ? ૨ તપના કેટલા

ભેદ છે ? ૩ આભ્યંતર અને વાહ્ય તપના કેટલા કેટલા
 ભેદ છે ? ૪ અનશન અને ડળોદરી તપનું લક્ષણ શું ?
 ૫ લોચ, અને ઉત્કટ આસનથી કષ્ટ સહેવું, તે કયું તપ
 કહેવાય ? ૬ આંવીલ તથા નીવી વિગેરે કરવાં તે કયું
 તપ ? ૭ વૃત્તિ સંક્ષેપ અને સંલીનતા તપ વિષે સમજાવો.
 ૮ વાહ્યતપ ઇટલે શું ? ૯ પ્રાયશ્ચિત અને વિનય તપમાં
 શું થાય છે ? ૧૦ આર્તિ તથા રૌદ્ર ધ્યાનને નિવારવું,
 અને ધર્મ તથા શુક્લ ધ્યાન ધ્યાવું, તે કયું તપ ? ૧૧
 સ્વાધ્યાય અને વૈયાવૃત્ય તપ વિષે સમજાવો. ૧૨ આભ્યંતર
 તપ ઇટલે શું ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

સાધન, વાહ્ય, આભ્યંતર, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ,
 આર્જીવિકા, સંક્ષેપ, અભિગ્રહ, નિયમ, વિગય, આંવીલ,
 નીવી, ઉત્કટ આસન, સંવરવું, ગોપન, શુદ્ધિ, આશાતના,
 વૈયાવૃત્ય, સંદેહ, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુક્લ-
 ધ્યાન, ક્ષય.

पाठ ६८ मो.

तप पिषे कविता.

दोहरा.

- सर्व कर्मनी निर्जरा, तप करवाथी थाय;
ते तप वार प्रकारनुं. साधन श्रेष्ठ गणाय. १
- प्रकार छे छो बाह्यना, आभ्यंतरना तेम;
शुद्ध हृदे ते सेववा, थाय निर्जरा जेम. २
- ज्यां उपवास करी रहे, ते अनशन कहेवायं;
खानपान ओछां करे, उणोदरीज गणाय. ३
- नियम धरी संक्षेप ज्यां, वृत्तितणो जो थाय;
ए वृत्ति संक्षेपने, नामे तप कहेवाय. ४
- तजीविगयरसनो करे, त्याग महा तप तेह;
उत्कट आसन लोचथी, काय क्लेश तप जेह. ५
- ज्यां गोपन छे अंगनुं, ते संलीन गणाय;
एह बाह्य तप जाणवा, पट् भेदे ते थाय. ६
- आभ्यंतर तप ते कहे, जेना अंदर योग;
तेना पण छे भेद छे, आपे निर्जर योग. ७
- कीधेला अपराधनी, शुद्धि करवी जेह;
ते प्रायश्चित्त जाणनुं, तेमां नही संदेह. ८

ભક્તિ જે ગુણવંતની, વિનય કહે તપ તેહ;
સેવા વૈયાઘ્રત્ય છે, સર્વોત્તમ તપ જેહ. ૯

મળવું તથા મળાવવું, એ સ્વાધ્યાય ગણાય;
ધર્મ શુકલનું ધ્યાનતે, ધ્યાનતણું તપ થાય. ૧૦

કર્મ ક્ષય ઉદ્દેશથી, દિલમાં ધારી લાગ;
કરે કાય ઉત્સર્ગને, જાય કર્મનો ઢાગ. ૧૧

તપ આ વાર પ્રસારનું, મવિજન સેવે નિત્ય;
થાય કર્મની નિર્જરા, ધર્મ તળી એ રીત. ૧૨

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુદ્ધ હૃદય, સંક્ષેપ, ઘૃત્તિતણો, વિગયરસ, ઉત્કટ આ-
સન, સંલીન, નિર્જર યોગ, કર્મક્ષય ઉદ્દેશથી, ઉત્સર્ગ,
કાય, લાગ.

પાઠ ૬૯ મો.

બંધ તત્ત્વ.

નવ તત્ત્વોમાં બંધ તત્ત્વને આઠમું તત્ત્વ કહે છે, જેમ
દૂધ અને પાણી એકઠાં થઈ મળી જાય, તેમ જીવના પ્ર-
દેશ અને કર્મના ધુદ્ગલો પરસ્પર મળે, તે બંધ કહેવાય

છે. આ વંધ શબ્દનો અર્થ વંદીવાન થાય છે; જેમ કેદમાં પડેલો કેદી સ્વતંત્ર રહી શકતો નથી, તેમ આત્મા જ્ઞાનાવરણીય, વિગેરે કર્મના વંધથી સ્વતંત્ર રહી શકતો નથી એ વંધ તત્ત્વના ચાર ભેદ છે. પ્રકૃતિ વંધ, સ્થિતિ વંધ, અનુભાગ વંધ અને પ્રદેશ વંધ, એવાં તેમનાં નામ છે.

સ્વભાવપણે જે કર્મનું પરિણમવું, તે પહેલો પ્રકૃતિ-વંધ કહેવાય છે. કર્મના કાલના પરિમાણનો જે નિશ્ચય, તે વીજો સ્થિતિવંધ છે. તીવ્ર અને મંદ વિગેરે રસપણે જે કર્મનું પરિણમવું, તે ત્રીજો અનુભાગવંધ કહેવાય છે, અને કર્મ પુદ્ગલોના પ્રદેશના સમુદાયનું જે એકટું થવું, તે ચોથો પ્રદેશવંધ કહેવાય છે.

આ ચારે વંધને સ્પષ્ટ રીતે સમજવાને માટે એક લાડવાનું દ્રષ્ટાંત આપવામાં આવે છે. સુંઠ, પીપર, અને મરીનો વનાવેલો એક લાડવો હોય, તે જુદા જુદા સ્વભાવને ધારણ કરે છે. સુંઠ, પીપર, અને મરી એ ત્રિકટુ કહેવાય છે. જે વસ્તુ તે ત્રિકટુથી વનેલી હોય, તેનો સ્વભાવ વાયુને હરણ કરવાનો છે, તેવીજ રીતે શીત દ્રવ્યથી વનેલી વસ્તુનો સ્વભાવ પિત્તને હરણ કરવાનો છે, તથા અરહુસો અને ક્ષાર વિગેરે વસ્તુનો સ્વભાવ કફને હરવાનો છે; તેજ પ્રમાણે કર્મનો પણ જુદો જુદો સ્વભાવ છે. કોઈ કર્મનો જ્ઞાનાવરણ સ્વભાવ છે, તો કોઈનો દર્શનાવરણ સ્વભાવ છે, આનું નામ પ્રકૃતિવંધ કહેવાય છે.

હવે કોઈ લાઢવો એક દિવસ રહી વગડી જાય છે, કોઈ વે દિવસ, કોઈ ચાર દિવસ, કોઈ આઠ, કોઈ દશ, કોઈ પચવાડીયું, અને કોઈ એક માસ સુધી રહે છે, અને પછી વગડી જાય છે. તેવીજ રીતે કોઈ કર્મની સ્થિતિ અંતર્મૂર્ત સુધીની હોય છે. કોઈની પ્રહર, દિવસ, પચવાડીયું, માસ, અને છેવટે સીતેર કોટાકોટી સાગરોપમ સુધીની હોય છે. જ્યાં સુધીની સ્થિતિ હોય, ત્યાં સુધી ફલ આપીને નાશ પામે છે, આનું નામ સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

જેમ કોઈ લાઢવાનો રસ કઢવો હોય છે, કોઈનો મીઠો હોય છે, અને કોઈનો કપાણ્ણો હોય છે, તેવી રીતે કોઈ કર્મનો રસ ઓછું વધતું સુખ આપે છે, અને કોઈ કર્મનો રસ ઓછું વધતું દુઃખ આપે છે. આ સંસારમાં જીવોમાં જે જે અવસ્થા દેખાય છે, તે તે અવસ્થા ભેદ કર્મના રસથીજ દેખાય છે. કર્મના રસને અનુભાગ પણ કહે છે, આનું નામ રસબંધ કહેવાય છે.

જેમ કોઈ લાઢવો વજનમાં પાંચ તોલાનો હોય છે, કોઈ પાંચેરનો, કોઈ અઢધા શેરનો, અને કોઈ શેરનો હોય છે, તેમ કોઈ કર્મના પ્રદેશ ગણત્રીમાં થોડા હોય છે, અને કોઈના ઘણા હોય છે, આનું નામ પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વંધ તત્વ એ કેટલામું તત્વ છે ? ૨ વંધ એટલે શું ? તે દાખલા સાથે સમજાવો. ૩ વંધ શબ્દનો અર્થ શું છે ? ૪ વંધ તત્વના કેટલા ભેદ છે ? ૫ પ્રકૃતિવંધ એટલે શું ? ૬ કાલનો જેમાં નિશ્ચય છે, તેને કયો વંધ કહે છે ? ૭ અનુભાગવંધનું સ્વરૂપ સમજાવો. ૮ પુદ્ગલોના પ્રદેશનો સમુદાય તે કયો વંધ ? ૯ ચાર વંધ માટે લાઢવાનો દાખલો સમજાવો. ૧૦ ત્રિકટુ એટલે શું ? ૧૧ ચાર વંધને લાઢવાનો દાખલો આપી જુદી જુદી રીતે સમજાવો. ૧૨ અનુભાગવંધનું વીજું નામ શું કહેવાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રદેશ, વંદીવાન, પરિણમવું, તીવ્ર, મંદ, રસ, શીત દ્રવ્ય, પિત્ત, ક્ષાર, અંતર્મૂર્ત્ત, પ્રહર, કોટાકોટી, સાગરોપમ, અનુભાગ, કર્મના પ્રદેશ.

પાઠ ૭૦ મો.

વંધ હેતુ.

જેનાથી વંધ થાય, તે વંધના હેતુ કહેવાય છે, તે

હેતુના વે ભાગ છે. એક વંધના મૂળ હેતુ, અને વીજા વંધના ઉત્તર હેતુ. વંધના મૂળ હેતુ ચાર પ્રકારના છે, અને ઉત્તર હેતુ સત્તાવન પ્રકારના છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ—એ ચાર મૂળ હેતુ છે, તેના ઉત્તર ભેદ સત્તાવન થાય છે. મિથ્યાત્વના પાંચ ભેદ છે, અવિરતિના વાર ભેદ છે, કષાયના પચીશ ભેદ છે, અને યોગના પંદર ભેદ છે, એવી રીતે વંધા મળીને સત્તાવન ભેદ થાય છે. આ કર્મના વંધમાં વાદીઓ જુદા જુદા છ વિકલ્પ કરે છે, તે વંધા મિથ્યા છે. મિથ્યા કલ્પના કરવી, તે વિકલ્પ કહેવાય છે. પહેલા વિકલ્પમાં તેઓ એવી શંકા ઉઠાવે છે કે, પ્રથમ જીવ નિર્મલ હતો; એટલે પુણ્ય પાપના વંધથી રહિત હતો. પછી તેને પુણ્ય પાપનો વંધ થયો છે. આ તેની વાત તદ્દન મિથ્યા છે. કારણ કે, નિર્મલ જીવ કર્મનો વંધ કરી શકતો નથી, તેમજ કર્મ વિના તે સંસારમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકતો નથી. જો નિર્મલ જીવને કર્મનો વંધ થાય, તો પછી મોક્ષના જીવને પણ કર્મનો વંધ થાય, તો મોક્ષનોજ અભાવ થાય, માટે એ વિકલ્પ તદ્દન મિથ્યા છે.

વીજા વિકલ્પમાં વાદી એવી વાત કરે છે કે, કર્મ પહેલાં હતાં, અને જીવ પછીથી વંચ્યો છે. આ વાત પણ તદ્દન મિથ્યા છે; કારણ કે, જીવ વિના કર્મ કોણે કર્યા હતાં ? કર્તા વિના કર્મ થઈ શકતાં નથી.

ત્રીજા વિકલ્પમાં કહે છે કે, જીવ અને કર્મ એકજ

સાથે ઉત્પન્ન થયાં છે. આ વાત પળ સંભવતી નથી; જે વસ્તુ સાથે ઉત્પન્ન થાય, તે પરસ્પર કાર્ય અને કારણ થઈ શકે નહીં, અને તેમાં એવો વિરોધ આવશે કે, જો કર્મ જીવનાં કરેલાં સિદ્ધ ન થયા, તો જીવ કર્મનું ફળ પળ ભોગવશે નહીં.

ચોથા વિકલ્પમાં કહે છે કે, જીવ તો છે, પળ જીવને કર્મ નથી; આ વાત પળ મિથ્યા છે. જો જીવને કર્મ ન હોય, તો જીવ સુખ દુઃખ કેવી રીતે ભોગવી શકે ?

પાંચમા વિકલ્પમાં “ જીવ અને કર્મ બંને નથી, ” એમ કહે છે. આ વિકલ્પ તો તદ્દન અસત્ય છે; કારણ કે, “ જીવ અને કર્મ બંને નથી, ” એમ કહેનારો કોણ છે ? તે જીવ છે કે વીજો છે ?

છઠ્ઠા વિકલ્પમાં જીવ અને કર્મ (માયા) બંને સ્વતઃ અનાદિ છે, એમ કહે છે. આ કહેવામાં પળ વિરોધ આવે છે; કારણ કે જીવની જેમ કર્મનો પળ કદાપિ નાશ ન થવો જોઈએ, અને જૈનમાં જીવ તથા કર્મનો પ્રવાહ્યતા અનાદી સંબંધ છે, પળ જુનાં કર્મ નાશ થતાં જાય છે, અને નવાં કર્મ વંધાતાં જાય છે, માટે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપે કર્મ નિત્ય છે, અને પર્યાયથી અનિત્ય છે; જ્યારે જીવ અને કર્મનો સંબંધ તદ્દન નાશ પામે છે, ત્યારે જીવ સોક્ષ્મ પામે છે. આ પ્રમાણે છ વિકલ્પ સમજવાથી વંધ

તત્ત્વને માટે સારી સમજણ પડે છે, એથી કરીને કર્મના વંધના જે હેતુ છે, તે અવશ્ય જાણવા જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વંધ હેતુ એટલે શું ? ૨ વંધના મૂળ હેતુ કેટલા છે ? ૩ વંધના ઉત્તર હેતુ કેટલા છે ? ૪ ઉત્તર હેતુના વધા ભેદ સંક્ષેપથી ગણાવો. ૫ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ—એ ચારેના કેટલા ભેદ છે ? તે જુદા જુદા ગણાવો. ૬ વિકલ્પ એટલે શું ? ૭ આ નિર્મલ જીવને પુણ્ય પાપનો વંધ પછી લાગ્યો છે, એમ કહેવું તે કયો વિકલ્પ છે ? ૮ ત્રીજા વિકલ્પમાં શું આવે છે ? ૯ કર્મ પહેલાં હતાં, અને જીવ પછીથી વન્યો છે, એ કયા વિકલ્પમાં આવે છે ? ૧૦ જીવ અને કર્મ વંને નથી, એ કયા વિકલ્પમાં આવે છે ? ૧૧ ચોથા વિકલ્પમાં શું આવે છે ? ૧૨ જીવ અને કર્મ વંને અનાદિ છે, એવી વાત શેમાં છે ? ૧૩ જૈન શું માને છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૂળ હેતુ, ઉત્તર હેતુ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, યોગ, મિથ્યા, કલ્પના, નિર્મલ, અનાદિ.

પાઠ ૭૧ મો.

[વંધના ઉત્તર હેતુના સત્તાવન ભેદ.]

મિથ્યાત્વ.

જે ધર્મથી વિરુદ્ધ હોય, તેને સત્ય માનવું, તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, તે મિથ્યાત્વના પાંચ પ્રકાર છે. ૧ આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, ૨ અનભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, ૩ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ, ૪ સંશય મિથ્યાત્વ, અને ૫ અનાભોગ મિથ્યાત્વ—આનાં નામ છે.

જે જીવ એમ જાણે કે, “ જે કાંઈ હું સમજ્યો છું તે સત્ય છે, વીજાની સમજ ઠીક નથી ” આવું ધારીને સત્ય અસત્યની પરીક્ષા કરવાની જે ઇચ્છા થાય નહીં, તેમજ તે સત્ય અસત્યનો નિર્ણય પણ કરે નહીં, જે મત પોતે ગ્રહણ કરેલો તેજ સત્ય છે, એમ માની લીધી વાત ન મુકે, તે પહેલું આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવ એમ માને કે, સર્વ મતો સારા છે, સર્વ મતોની અંદર મોક્ષ મળે છે. કોઈ પણ મતને નઠારો કહેવો ન જોઈએ, વધા ધર્મોને નમસ્કાર કરવો, આ વીરું અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ છે.

જે જીવ જાણીને જુઠું બોલે, કદિ અજાણથી કાંઈ ભુલ પડી ગઈ હોય, અને તેને જો કોઈ વિદ્વાન્ વતાવે, તોપણ

તે તે વાતનો કદાગ્રહ રાखे, અભિમાનથી પકડેલી વાતને છોડે નહીં, અને પોતાના કપોલ કલ્પિત મતને નઠારી યુક્તિઓથી સિદ્ધ કરવા મથન કરે, તેમજ વાદમાં હારી જાય, તોપણ પોતાનો મત છોડે નહીં, તે ત્રીજું અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવ શ્રી જિન ભગવંતે કહેલા તત્ત્વમાં શંકા કરે, જૈન તત્ત્વની ગહન વાત પોતાના સમજવામાં ન આવે, તેથી તેમાં વારંવાર સંશય કર્યા કરે, તે ચોથું સંશય મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવને ધર્મ કે અધર્મ શી વસ્તુ છે ? એવો ઉપયોગ ન હોય, તે પાંચમું અનાભોગ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ મિથ્યાત્વ એટલે શું ? ૨ મિથ્યાત્વના કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ જેમાં જીવને સત્ય અસત્યની પરીક્ષા કરવાની સમજણ ન હોય, અને જે પોતે માન્યું હોય તેજ સત્ય છે એમ માને, તે કેવું મિથ્યાત્વ ? ૫ સંશય મિથ્યાત્વ એટલે શું ? ૬ જેમાં જીવને પોતે કરેલી ભુલનો કદાગ્રહ થાય, અને તેને કપોલકલ્પિત યુક્તિઓથી સિદ્ધ કરવા મથે,

તે કેયું મિથ્યાત્વ કહેવાય ? ૭ અનાભોગ મિથ્યાત્વનું લક્ષણ કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

નિર્ણય, કદાગ્રહ, કપોલકલ્પિત, યુક્તિ, મથન, ગહન, ઉપયોગ.

પાઠ ૭૨ મો.

(બંધ હેતુના સત્તાવન ભેદ.)

અવિરતિ અને કષાય.

જે હિંસા થાય તેવા કામમાંથી વિરામ ન પામવું, તે અવિરતિ કહેવાય છે. તે અવિરતિના ચાર ભેદ થાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિય, છટું મન, અને છકાય મઠી ચાર ભેદ થાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયમાં પ્રવર્ત્તાવિતી, કોઈ પણ પાપમય વસ્તુથી મનનો નિરોધ કરવો નહીં, અને છ જીવ નિકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્તિ કરવી, તે વધી મઠીને ચાર પ્રકારની અવિરતિ થાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ કષાય કહેવાય છે. તે કષાયના પચવીશ ભેદ થાય છે. અનંતાનુ-

વંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ, અપ્રત્યાઘ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ. પ્રત્યાઘ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ અને સંજ્વલન. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—૫ સોઝ, તથા ૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ ભય, ૫ શોક, ૬ જુગુપ્સા, ૭ સ્ત્રી વેદ, ૮ પુરુષ વેદ, અને ૯ નપુંસક વેદ—૫ નવ નોકયાય—૫ પચવીશ કષાયના ભેદ કહેવાય છે, તેઓ વધારા સંસારની સ્થિતિનાં મૂળ કારણ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અવિરતિ પટલે શું ? ૨ અવિરતિના કેટલા ભેદ છે ? ૩ અવિરતિના વાર ભેદ ગણાવો. ૪ કષાય કયા ? તે કહો. ૫ કષાયના કેટલા ભેદ થાય છે ? ૬ કષાયના પચવીશ ભેદ ગણાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

વિરામ, પ્રવર્ત્તાવિત્રી, પાપમય વસ્તુ, નિરોધ, પ્રવૃત્તિ, મૂળ કારણ.

પાઠ ૭૩ મો.

(ધંધ હેતુના સત્તાવન ભેદ.)

યોગ—ભાગ ૧ લો.

મન, વચન, અને કાયા—એ યોગના ત્રણ પ્રકાર છે, તે યોગ ધંધના હેતુમાં ગણાય છે. તે ત્રણ પ્રકારના યોગના ઉત્તર ભેદ પંદર થાય છે. મનોયોગના ચાર ભેદ, વચનયોગના ચાર ભેદ, અને કાયાયોગના સાત ભેદ, એવી રીતે સર્વ મઢીને પંદર ભેદ થાય છે.

સત્ય મનોયોગ, અસત્ય મનોયોગ, મિશ્ર મનોયોગ, અને વ્યવહાર મનોયોગ—એ ચાર મનોયોગનાં નામ છે. મનનું ધીજું નામ અંતઃકરણ છે. તેમના દ્રવ્યમન અને ભાવમન એવા બે ભેદ છે. મનોવર્ગણનાં પુદ્ગલ પ્રવ્રણ કરી તે પુદ્ગલોને ચિંતન ધર્મરૂપે મનપણે પરિણમાવે તે દ્રવ્ય મન કહેવાય છે, અને કર્મના ક્ષય ઉપશમથી જે મતિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, તેનું નામ ભાવમન કહેવાય છે. તેવા જ્ઞાનથી આ વધો વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે, અને વ્યવહારથી તેમ સત્ય વિગેરેનો વ્યપદેશ પ્રાપ્ત કરે છે. વઢી ઉપશારથી દ્રવ્ય મન જ્ઞાતા થાય છે. ઇન્દ્રિયના આવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી જે મનોજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, તેવડે પરિણામ પામેલા આત્માને અસર કરવાવાઢી મનોવર્ગણના

સંબંધથી જે કોઈ જાતનું વીર્ય ઉત્પન્ન થાય, તે પણ મન કહેવાય છે. તેવીજ રીતે વચનની વર્ગણા અર્થાત્ પરમાણુ-ઓનો સમૂહ, તેનાથી પરિણતિરૂપ કોઈ જાતનું સામર્થ્ય ઉત્પન્ન થાય, તે વચનયોગ જાણવો. મનોયોગના અને વચનયોગના મઢીને આટલો પ્રકાર થાય છે.

મનમાં સત્ય વ્યવહારનું ચિંતવન કરવું, તે સત્ય મનોયોગ કહેવાય છે. જેમકે આ જીવાદિ પદાર્થ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે, અને પર્યાયરૂપે અનિત્ય છે, એમ અનેકાંતિપણે ચિંતવવું, તે સત્ય મનોયોગનું સ્વરૂપ દ્રષ્ટાંત છે. તેનાથી વિપરીતપણે ચિંતવવું, ઇટલે જીવાદિ પદાર્થનું સ્વરૂપ સત્ય નથી, ધર્મ નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી, સ્વર્ગ નથી, અને નરક નથી, આમ ચિંતવવું, તે અસત્ય મનોયોગ કહેવાય છે. તે સત્ય તથા અસત્ય ચિંતવનને વચનરૂપે બોલવું, તે સત્ય વચનયોગ તથા અસત્ય વચન યોગ કહેવાય છે.

કાંઈક સત્ય અને કાંઈક અસત્ય ચિંતવવું, તે મિશ્ર મનોયોગ કહેવાય છે. જેમકે, “ આ ગામમાં આજે દશ જન્મ્યા, તથા દશ મુત્યા. ” આમાં કાંઈક સાચું અને કાંઈક જુઠું છે, તેમજ ગાયોના ટોળાંને દેખીને ચિંતવવું કે, ‘ આ વધી ગાયો છે, ’ પણ તેમાં વઢવડ પણ હોય, આ મિશ્ર મનોયોગ કહેવાય છે, અને તે પ્રમાણે વચનથી બોલવું, તે મિશ્ર વચનયોગ કહેવાય છે, તથા કોઈની માર્ગથી કરવાનું ચિંતવવું.

જેમકે “ હરિચંદ્ર અહીં આવે ” દામોદર આ વસ્તુ આપ, આમ ચિંતવવાથી જિન વચન વિરોધાય નહીં, તેથી અસત્ય પળ નહીં, અને આરાધક પળ નહીં, તેથી સત્ય પળ નહીં, માટે આ ચિંતવવું, તે વ્યવહાર મનોયોગ કહેવાય છે, અને તેજ પ્રમાણે બોલવું, તે વ્યવહાર વચનયોગ કહેવાય છે; એવી રીતે મનોયોગ તથા વચનયોગના આઠ ભેદ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યોગના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ યોગના ઉત્તર ભેદ કેટલા થાય છે ? તે વધા ગણાવો. ૩ મનોયોગના ચાર ભેદનાં નામ આપો. ૪ મનનું વીજું નામ શું ? ૫ મનના કેટલા પ્રકાર છે ? ૬ દ્રવ્યમન અને ભાવમનનાં લક્ષણ કહો. ૭ મન એ શી વસ્તુ છે ? તે સમજાવો. ૮ વચનયોગ એટલે શું ? ૯ મનોયોગ અને વચનયોગના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૦ સત્ય મનોયોગ અને અસત્ય મનોયોગ એટલે શું ? તે દ્રઘાંત સાથે સમજાવો. ૧૧ સત્ય વચનયોગ અને અસત્ય વચનયોગ વિષે સમજાવો. ૧૨ મિશ્ર મનોયોગ એટલે શું ? તે દાખલા સાથે સમજાવો. ૧૩ મિશ્ર મનોયોગ અને મિશ્ર વચનયોગમાં શો તફાવત છે ? ૧૪ વ્યવહાર મનોયોગનો દાખલો આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉત્તર ભેદ, ચિંતન ધર્મ, વ્યપદેશ, જ્ઞાતા, આવરણ
કર્મ, મનોવર્ગના, વીર્ય, પરમાણુઓ, સામર્થ્ય, દ્રવ્યરૂપ,
નિત્ય, પર્યાયરૂપે, અનિત્ય, અનેકાંતપણે, વિરોધાય, આરાધક.

પાઠ ૭૪ મો.

યોગ ભાગ ૨ જો.

આત્માને નિવાસ કરવા જે પુદ્ગલ દ્રવ્યથી બનેલ
અવલંબન, તે કાયયોગ કહેવાય છે; જેમ વૃદ્ધ કે દુર્બલ
માણસને ટેકારૂપ લાકડી હોય છે, તેમ આત્માને ટેકારૂપ
કાયયોગ છે, તેના યોગથી જીવને પોતાના વીર્યનું પરિ-
ણામરૂપ સામર્થ્ય હોય છે. જેમ અગ્નિના યોગથી સ્વપર
રહેલા ઘડામાં રતાશ થાય છે, તેમ કાયના કરણ
સંવંધથી આત્માના વીર્યનું પરિણામ થાય છે.

૫ કાયગોગના સાત ભેદ છે. ૧ ઔદારિક કાય-
યોગ, ૨ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, ૩ વૈક્રિય કાયયોગ,
૪ વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, ૫ આહારક કાયયોગ, ૬
આહારક મિશ્ર કાયયોગ, અને ૭ કાર્મણ કાયયોગ—
આશા તે સાત ભેદનાં નામ છે.

પહેલા બે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ યનુષ્ય અને તિર્યચમાં હોય છે. ત્રીજો વૈક્રિય કાયયોગ, અને ચોથો વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, તે સ્વર્ગવાસી દેવતાઓમાં હોય છે, પાંચમો આહારક કાયયોગ, અને છઠો આહારક મિશ્ર કાયયોગ તે ચૌદ પૂર્વધારી સાધુઓમાં હોય છે, સાતમો કાર્મણ કાયયોગ. જીવ જ્યારે મૃત્યુ પામી બીજા ભવમાં જાય છે, ત્યારે તે રસ્તામાં તેની સાથે રહે છે, તેમજ તે સમુદ્ધાત અવસ્થામાં ફેવલીને હોય છે.

કદિ અહીં કોઈ શંકા કરે કે, જ્યારે કાર્મણ કાય-યોગને ગણવામાં આવ્યો, તો પછી તૈજસ શરીરને છડીને આઠમો તૈજસ કાયયોગ કેમ ન થાય ? તેના જવાબમાં કહેવાનું કે, તે તૈજસ શરીર આહારનું પાચન કરવામાં સમર્થ છે, તેથી તેનો કાર્મણ શરીરમાં સમાવેશ થઈ જાય છે, માટે તેને જુદા કાયયોગમાં ગણ્યું નથી.

આ પ્રમાણે કાયયોગના સાત ભેદ થાય છે, જે પ્રથમના ભેદની સાથે મેઢ્ઢતાં બધા મઢ્ઢીને યોગના પંદર ભેદ થયા. મિથ્યાત્વના પાંચ, અવિરતિના ચાર, કપાયના પચીશ, અને યોગ પંદર—એમ એકંદર બંધના હેતુના સત્તાવન ઉત્તર ભેદ થાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ काययोग एटले श्रुं ? ते समजावो. २ काययोगने माटे जे जे दाखलाओ होय ते कहो. ३ काययोगधी जीवने केवुं सामर्थ्य थाय ? ते कहो. ४ काययोगना सात भेदना नाम आपो. ५ जीजो अने चौथो काययोग कोने होय छे ? ६ पहेलो अने बीजो काययोग कोने होय छे ? ७ जीवने सातमो कर्मण काययोग क्यारे थाय छे ? ८ समुद्र्यात अवस्थामां केवलीने कयो काययोग होय छे ? ९ चौद पूर्वधारी साधुओने कयो काययोग होय ? १० स्वर्गवासी देवताओने कयो काययोग छे ? ११ तैजस शरीरने माटे जुदो काययोग केम नथी ? १२ तैजस शरीरमां केवी शक्ति छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

निवास, अवलंबन, वीर्य, सामर्थ्य, करण संबंध,
चौद पूर्वधारी, समुद्र्यात अवस्थामां, तैजस शरीर, पाचन.

पाठ ७५ मो.

बंध तत्त्व विषे कविता.

भुजंगी छंद.

भवे जंतुओ जे थकी कर्म बांधे,
कहे बंधनुं तत्त्व ते कर्म सांधे;
जुवो जेम पाणी मळे दूध साथे,
मळे कर्मना पुद्गलो तेम^१ साथे. १

रहे जेम केदी पराधीन छाप,
रहे जीव ते कर्म आधीन आप;
गण्या मूळ ते बंधना हेतु चार,
बीजा उत्तरे^२ ते सतावन सार. २

गणे आदि^३ मिथ्यात्वना भेद पांच,
सदा ते थकी जीवने थाय आंच;^४
वळी अविरतिना वधा भेद बार,
वधे जे थकी जीवने कर्म भार. ३

कषायोतणा भेद पूरा पचीश,
पडे भार संसारनो तेथी शीष;^५

१ आरना साथे. २ बीजा बंधना उत्तर हेतु सतावन छे. ३ प्रथम.

४ दुःख. ५ साथे.

ગળ્યા દશ^૧ અને પાંચ જે યોગ ભેદ,
જ યાયે કદિ તે થકી કર્મ છેદ. ૪

ધરે વલેશ તે વંધથી જીવરાશિ,^૨
પડે તે થકી જીવને કંઠ ફાંસી;
રહો દૂર સૌ તે થકી ભવ્ય પ્રાણી,
સદા અંતરે ધર્મની વાત આણી. ૫

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

જંતુઓ, છાપ, ઉચ્ચરે, આદિ, આંધ, શીષ, જીવ-
રાશિ, અંતરે.

પાઠ ૭૬ મો.

મોક્ષ તત્ત્વ—ભાગ ૧ લો.

મોક્ષ તત્ત્વ એ નવ તત્ત્વોમાં છેલ્લું તત્ત્વ છે. જીવનાં
જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે સર્વ કર્મનો ક્ષય થવાથી પછી જીવને
પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જે રહેવું, તે મોક્ષ કહેવાય છે.
મોક્ષ એ જીવનો ધર્મ છે, અને જીવ ધર્મી છે. તે ધર્મ
અને ધર્મીની વચ્ચે ભેદ નથી. ધર્મી જે સિદ્ધ થયેલો જીવ

તેની જે પ્રરૂપણા, તે પણ મોક્ષની પ્રરૂપણા છે. કારણ કે જે મોક્ષ છે, તે જીવ પર્યાય સિદ્ધ થયેલા જીવથી જુદો નથી. જીવના પર્યાય સર્વથા જીવથી ભિન્ન થઈ શકતા નથી.

તે સિદ્ધોનું સ્વરૂપ નવ પ્રકારે કહેલું છે, તેથી તે મોક્ષ તત્ત્વના નવ નવ ભેદ ગણાય છે, તે ભેદની પ્રરૂપણા નવ દ્વારથી થાય છે. ૧ સત્પદ પ્રરૂપણાદ્વાર, ૨ દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વાર, ૩ ક્ષેત્રદ્વાર, ૪ સ્પર્શનાદ્વાર, ૫ કાલદ્વાર, ૬ અંતર્દ્વાર, ૭ ભાગદ્વાર, ૮ ભાવદ્વાર, અને ૯ અત્પ બહુત્વદ્વાર; આવાં તેનાં નામ છે.

મોક્ષને વિષે છતાં પદની જે પ્રરૂપણા, તે સત્પદ પ્રરૂપણા નામે પહેલું દ્વાર છે. આ દ્વારમાં છતાં પદની પ્રરૂપણા એવી રીતે છે કે, મોક્ષ એ પદ સત્પદ છે, એટલે છતું પદ છે; કારણ કે તે એક પદ છે. આ જગતમાં જેટલા એક પદવાં પદાર્થો છે, તે વધા છતાં છે, અને જે પદાર્થ બે પદવાં એટલે બે પદવાળા છે, તે છતાં છે, અને અછતાં પણ છે. જેમ ઘટ—[ઘડો] પટ [વસ્ત્ર] એ એક પદવાળાં પદ છતાં છે, અને વંધ્યા પુત્ર [વાંઝળીનો પુત્ર] અશ્વશૃંગ (ઘોડાનું શીંગડું) આ વધાં બે પદનાં નામ છે, તે અછતાં છે, અને રાજપુત્ર (રાજાનો પુત્ર) કેતંકી પુષ્પ (કેતકીનું ફુલ) આ બે પદવાળા પદાર્થ છતાં પણ છે, તેથી બે પદવાળા પદાર્થ

છતાં પણ છે, અને અછતાં પણ છે. આ ન્યાયથી મોક્ષપદ
 એક પદવાળું છે, તેથી તે છતું પદ છે.

તે મોક્ષપદ અથવા સિદ્ધ પદને ગતિ વિગેરે ચૌદ
 માર્ગાણી સાથે જોડી દેવું. જેમકે ગતિ ચાર પ્રકારની
 છે. ૧ નરક ગતિ, ૨ તિર્યગ્ ગતિ, ૩ મનુષ્ય ગતિ,
 ૪ દેવ ગતિ. તેમાં મનુષ્ય ગતિ શિવાયની વાકીની ત્રણ
 ગતિઓમાંથી સિદ્ધ નથી થતા. ઇન્દ્રિયો પાંચ છે. ૧ એ-
 કેન્દ્રિય, ૨ દ્વીન્દ્રિય, ૩ ત્રીન્દ્રિય, ૪ ચતુર્લિન્દ્રિય, અને ૫ પં-
 ચેન્દ્રિય. આ પંચેન્દ્રિયમાંથી સિદ્ધ થાય છે. વાકીની ચાર
 ઇન્દ્રિયવાળા મોક્ષે નથી જતા.

છ કાય છે. ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપ્કાય, ૩ તેજકાય,
 ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, અને ૬ ત્રસકાય. આ છ-
 ણ કાયમાંથી ત્રસકાયમાંથી મોક્ષે જવાય છે. વાકીની
 પાંચ કાયમાંથી નથી જવાતું. યોગ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧ મ-
 નોયોગ, ૨ વચનયોગ, અને ૩ કાયયોગ. તેમાં એકેન્દ્રિય
 જીવને કેવળ કાયયોગજ છે, અને દ્વીન્દ્રિયથી તે પંચેન્દ્રિય
 સુધીના જીવને કાયયોગ તથા વચનયોગ છે, અને સંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવને ત્રણે યોગે છે. આ ત્રણે યોગ-
 વાળા મોક્ષે જાય છે, તેથી ઓછા યોગવાળા મોક્ષે જતા
 નથી. સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ-આ ત્રણે વેદમાં
 સિદ્ધિપણાનો અભાવ છે. જ્યારે ત્રણે વેદનો ક્ષય કરવામાં
 આવે, ત્યારેજ સિદ્ધિપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—એ ચારે કષાય પળ સિદ્ધમાં હોતા નથી; કારણ કે, જ્યારે ચારે કષાયનો નાશ થાય, ત્યારેજ સિદ્ધાવસ્થા મેલવાય છે.

મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અને કેવલજ્ઞાન—આ પાંચ પ્રકારે જ્ઞાન છે, અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિભંગ જ્ઞાન—આ ત્રણ પ્રકારે અજ્ઞાન છે. તેમાં પ્રથમના મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવ—એ ચાર જ્ઞાનમાં અને ત્રણ અજ્ઞાનમાં સિદ્ધપણું હોતું નથી. એકલા કેવલજ્ઞાનમાંજ સિદ્ધપણું પમાય છે.

૧ સામાયિક, ૨ હેતોપસ્થાપનીય, ૩ પરિહાર વિશુદ્ધિ, ૪ સૂક્ષ્મસંપંરાય, અને ૫ યથાખ્યાત—આ પાંચ પ્રકારનાં ચારિત્ર તથા તેનાં પ્રતિપક્ષી દેશસંયમ તથા અસંયમ—એ વધામાંથી યથાખ્યાત ચારિત્રમાંથી મોક્ષે જવાય છે. બાકી ચારમાંથી જવાતું નથી.

૧ ચક્ષુ, ૨ અચક્ષુ, ૩ અવધિ અને ૪ કેવલ—આ ચાર દર્શનોમાં પહેલાં ત્રણ દર્શનોમાંથી સિદ્ધ થવાતું નથી, માત્ર કેવલ દર્શનમાંજ સિદ્ધપણું પમાય છે. ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ, ૫ પદ્મ, અને ૬ શુક્લ—આ છ લેશ્યાઓમાંથી સિદ્ધપણું પમાતું નથી. અલેશી માત્રે સિદ્ધપણું પમાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ मोक्षतत्त्व एटले श्रुं ? २ मोक्ष कोने कहेवाय ?
 ३ मोक्ष ए कोनो धर्म छे ? ४ धर्म अने धर्मी कोण ?
 ते समजावो. ५ मोक्ष कोनो पर्याय छे ? ६ मोक्षतत्त्वना
 केटला भेद छे ? ७ ते नव भेद अथवा नव द्वारनां नाम
 गणावो. ८ पहेला सत्पद प्ररूपणा नामना द्वारनो अर्थ
 समजावो. ९ सत्पद एटले श्रुं ? १० केवा पदार्थो छतां
 कहेवाय छे ? ११ छतां अने अछतां पदार्थो केवा
 होय ? १२ एक पदवाळा अने वे पदवाळा पदार्थोनां
 नाम आपो. १३ राजपुत्र अने केतकी पुष्प, ए केवा
 पद कहेवाय ? १४ चार गतिमांथी सिद्ध कइ गतिमांथी
 थाय ? १५ पांच इंद्रियोवाळामांथी सिद्ध कइ इंद्रियवाळा
 थाय ? १६ छकायमांथी सिद्ध कइ कायमां होय ? ते
 समजावो. १७ त्रण योगवाळा सिद्ध थाय के नहीं ?
 १८ ऐकेंद्रिय जीवने कयो योग होय ? १९ काययोग
 तथा वचनयोग केवा जीवने होय छे ? २० त्रणे योग
 केवा जीवने होय ? २१ सिद्धमां चार कषाय होय के
 नहीं ? २२ ज्ञान अने अज्ञान केटला प्रकारना छे ?
 तेनां नाम आपो. २३ पांच ज्ञानमांथी कया ज्ञानमां
 सिद्धपणुं पमाय छे ? २४ वधां चारित्रमां अने देशसंयम
 तथा असंयममांथी सिद्धपणुं पमाय के नहीं ? अने कया
 चारित्रवाळो मोक्षे जाय ? २५ चार दर्शनोमां कया

દર્શનમાંથી સિદ્ધપણું પમાય ? ૨૬ છ લેશ્યાઓમાંથી સિદ્ધપણું પમાય કે નહીં ? ન પમાય તેનું શું કારણ છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

ધર્મ, ધર્મી, પ્રરૂપણા, પર્યાય, સત્પદ, એક પદવાચી ન્યાયર્થા, અવેદી, અકષાયી, દેશસંયમ, અસંયમ.

પાઠ ૭૭ મો.

મોક્ષતત્ત્વ ભાગ ૨ જો.

પ્રાણીની ભવ્ય અને અભવ્ય, આવી બે પ્રકારની અવસ્થા છે. બંને અવસ્થામાંથી ભવ્યમાં મોક્ષ છે, અભવ્યમાં નથી. ૧ ક્ષાયિક, ૨ ક્ષયોપશમ, ૩ ઉપશમ, ૪ સાસ્વાદન અને ૫ વેદક—આ પાંચ સમ્યક્ત્વના પ્રકાર છે. તેઓના પ્રતિપક્ષી મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર છે. તેઓમાંથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ શિવાય ત્રીજાં ચાર સમ્યક્ત્વોમાંથી સિદ્ધપણું ન પમાય, તેમજ જે મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર છે, તેમાંથી પણ સિદ્ધપણું હોતું નથી. કારણ કે, ક્ષાયિક શિવાયના ત્રીજાં સમ્યક્ત્વો ક્ષયોપશમ વિગેરે ભાવમાં વર્તનારાં છે, અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તેવું નથી, માટે તેમાં સિદ્ધપણું પમાય છે,

તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પણ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એવા બે પ્રકારનું છે, તેમાં જે શુદ્ધ ક્ષાયિક છે, તે અપાય, તથા સત્ દ્રવ્ય રહિત, એવા ભવસ્થ કેવલીઓને હોય છે, અને સિદ્ધ પરમાત્માને હોય છે. સાદિ [આદિ સહિત] અને સપર્યવસાન (અંત સહિત) છે; જે અશુદ્ધ ક્ષાયિક છે, તે અપાય સહચારી એવા શ્રેણિક વિગેરેનું સમજવું. તે સાદિ તથા સપર્યવસિત છે, આથી અશુદ્ધ ક્ષાયિકવાળાને સિદ્ધપણું મળતું નથી. કારણ કે, તેને અપાય સહચારી છે, અને શુદ્ધ ક્ષાયિકવાળાને સિદ્ધપણું મળે છે; કારણ કે, સિદ્ધપણામાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ વિદ્યમાન છે. અહીં વિશેષ સમજવાનું એટલું છે કે, અપાયનો અર્થ મતિજ્ઞાનનો અંશ થાય છે, અને સત્ દ્રવ્યનો અર્થ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનું દલિયું થાય છે; જ્યારે તે અપાય અને સત્ દ્રવ્ય, બંનેનો અભાવ થાય છે, ત્યારે શુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ થાય છે.

સંજ્ઞાના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ હેતુવાદોપદેશિની, ૨ દષ્ટિવાદોપદેશિની. અને ૩ દીર્ઘકાલિકી એવા તેનાં નામ છે. આ ત્રણ સંજ્ઞાઓમાં જેને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા, તે સંજ્ઞી કહેવાય છે. તેનુંજ પ્રાયે કરીને વ્યવહારમાં ગ્રહણ કરાય છે; જેને સંજ્ઞા હોય, તે સંજ્ઞી કહેવાય છે. “ આ મેં કર્યું છે, આ હું કરું છું, અને આ હું કરીશ. ” આ પ્રમાણે ત્રિકાલ વિષયવાળું મનોવિજ્ઞાન જે જીવને હોય છે, તેવા જીવજ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અને તેનાથી જે વિપરીત હોય, તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે, તેથી

સંક્ષીમાંથી મોક્ષે જવાય છે, અસંક્ષીમાંથી જવાતું નથી. આહાર ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ ઓજ આહાર, ૨ લોમ આહાર, અને ૩ પ્રક્ષેપ આહાર—એવાં તેમનાં નામ છે. આ ત્રણે પ્રકારના આહારમાંથી સિદ્ધિપણું પમાતું નથી, અણા-હારીપણામાં પમાય છે.

આ પ્રમાણે સત્પદ પ્રરૂપણા નામે પહેલું દ્વાર વિસ્તારથી જળાવી, હવે વીજાં દ્વાર સંક્ષેપથી કહેવામાં આવે છે.

સિદ્ધના જીવ ગણત્રીમાં અનંત છે, એમ સિદ્ધના જીવ દ્રવ્ય વિષે વિચારવું, તે દ્રવ્ય પ્રમાણ નામે વીજું દ્વાર છે. આકાશના એક દેશમાં સર્વ સિદ્ધોનું સ્થાન છે, તે આકાશ દેશનું પ્રમાણ શું છે ? ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પાંચ દ્રવ્ય જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી લોક છે, એવા લોક આકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સિદ્ધ રહે છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધના અવગાહના ક્ષેત્ર વિષે વિચારવું, તે ત્રીજું ક્ષેત્રદ્વાર છે. જેટલા આકાશના ભાગમાં સિદ્ધ રહે છે, તેનાથી સ્પર્શનાનો ભાગ કાંઈક અધિક છે, એટલે કેટલા આકાશ પ્રદેશને સિદ્ધના જીવ ફરશે એમ વિચારવું, તે ચોથું સ્પર્શનાદ્વાર છે. એક સિદ્ધને આશ્રીને સાદિ અનંતકાલ અને સર્વ સિદ્ધને આશ્રીને અનાદિ અનંતકાલ એટલે સિદ્ધનો કાલ આદિ અનંત છે, એમ કહેવું, તે પાંચમું કાલદ્વાર છે. સિદ્ધોની વચ્ચે અંતર નથી, સર્વ સિદ્ધો માંહોમાહે મળીને રહેલ છે, તેમજ ફ-

રીથી સંસારમાં આવવાપણું નથી, તેથી પળ ભવઅંતર નથી એમ કહેવું, તે છટું અંતરદ્વાર છે. સર્વ સિધ્ધ સર્વ જીવ-રાશિને અનંતમે ભાગે છે એમ કહેવું, અથવા સિધ્ધના જીવ સંસારી જીવના કેટલામે ભાગે છે એમ વિચારવું, તે સાતમું ભાગદ્વાર છે. ક્ષાયિક વિગેરે પાંચ ભાવમાંથી સિધ્ધના જીવ કયા ભાવે છે એમ વિચારવું, અથવા સિધ્ધોને ક્ષાયિક પારિણામિક ભાવ છે, વાકીના ભાવ નથી એમ કહેવું, તે આઠમું ભાવદ્વાર છે. નપુંસક સિધ્ધ સર્વથી થોડા છે, તેથી સ્ત્રી અસંખ્યાતગુણી અને તેથી પુરુષ અસંખ્યાત ગુણાસિધ્ધ થયા છે, આમ વિચારવું, તે નવમું અત્પ વહુત્વદ્વાર છે.

આ પ્રમાણે મોક્ષ તત્ત્વનાં નવ દ્વાર એ નવ ભેદ કહેવાય છે, તે દરેક અભ્યાસીએ વરાવર ધ્યાન આપીને સમજવાનાં છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સિધ્ધમાં ભવ્ય જાય કે અભવ્ય ? ૨ સમ્યક્ત્વના કેટલા પ્રકાર ? તે ગણાવો. ૩ સમ્યક્ત્વના પ્રતિપક્ષી કોણ છે ? ૪ પાંચ સમ્યક્ત્વોમાં કયા સમ્યક્ત્વમાં સિધ્ધપણું પમાય છે ? ૫ મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમાં સિધ્ધપણું પમાય કે નહિ ? ૬ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમાં સિધ્ધપણું

હોય, તેનું શું કારણ ? ૭ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના કેટલા
 ભેદ છે ? ૮ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ક્ષાયિક વિષે સમજાવો.
 ૯ ભવસ્થ કેવલીઓને કેવું ક્ષાયિક હોય છે ? ૧૦ શ્રે-
 ણિક વિગેરેને કેવું ક્ષાયિક હતું ? ૧૧ સાદિ અને સપર્ય-
 વસાન ઇટલે શું ? ૧૨ અશુદ્ધ ક્ષાયિકમાં સિદ્ધપણું
 કેમ ન હોય ? તે સમજાવો. ૧૩ અપાય અને સત્ દ્રવ્ય-
 નો અર્થ શું ? ૧૪ શુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ક્યારે થાય
 છે ? ૧૫ સંજ્ઞાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૬ કઈ સંજ્ઞાથી
 સંજ્ઞી કહેવાય ? ૧૭ વ્યવહારમાં કેવા સંજ્ઞીનું ગ્રહણ ક-
 રાય છે ? ૧૮ કેવો જીવ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અને કેવો
 જીવ અસંજ્ઞી કહેવાય છે ? ૧૯ આહાર કેટલા પ્રકારના
 છે ? તેનાં નામ આપો. ૨૦ ત્રણે પ્રકારના આહારમાંથી સિ-
 ધ્ધપણું હોય છે કે નહિ ? ૨૧ દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વારમાં શેનું
 ચિંતવન થાય છે ? ૨૨ સિદ્ધના જીવ કેટલા આકાશ
 પ્રદેશને ફરશે, એવો વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૩ ક્ષે-
 ત્રદ્વારમાં શું વિચારવાનું છે ? ૨૪ સિદ્ધોની વચ્ચે અંતર
 નથી, એ વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૫ કાલદ્વારમાં શેનો
 વિચાર છે ? ૨૬ ક્ષાયિક વિગેરે પાંચ ભાવમાંથી સિ-
 ધ્ધના જીવ કયા ભાવે છે ? એ વિચાર કયા દ્વારમાં આવે
 છે ? ૨૭ ભાગદ્વારમાં શું આવે ? તે સમજાવો. ૨૮ અં-
 તરદ્વારમાં શેનો વિચાર કરવાનો છે ? તે કહો. ૨૯ અલ્પ-
 વહુત્વદ્વાર વિષે સારી રીતે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

અતીતકાલ, પ્રતિપક્ષી, મિશ્ર, ક્ષયોપશમ વિગેરે ભાવ, અપાય, સત્ દ્રવ્ય રહિત, ભવસ્થ કેવલી, શુદ્ધ સ્વભાવ-રૂપ, સમ્યગ્દ્રષ્ટિ, સાદિ, સપર્યવસાન, અપાય સહચારી, મતિજ્ઞાનનો અંશ, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ, હેતુવાદોપદેશિની, દ્રષ્ટિ-વાદોપદેશિની, દીર્ઘકાલિકી, ત્રિકાલ વિષયવાલું, મનોવિ-જ્ઞાન, ઓજ આહાર, લોમ આહાર, પ્રક્ષેપ આહાર, અણા-હારી, અવગાહના ક્ષેત્ર, ફરશે, અંતર, ભાવ, ક્ષાયિક પારિ-ણામિક ભાવ.

પાઠ ૭૮ મો.

સિદ્ધના પંદર ભેદ.

જે જીવ મોક્ષે જાય, તે સિદ્ધ કહેવાય છે, તે સિદ્ધના પંદર ભેદ થાય છે. ૧ જિન સિદ્ધ, ૨ અજિન સિદ્ધ, ૩ તીર્થ સિદ્ધ, ૪ અતીર્થ સિદ્ધ, ૫ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, ૬ અન્યલિંગ સિદ્ધ, ૭ સ્વલિંગ સિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, ૯ પુરુષલિંગ સિદ્ધ, ૧૦ નપુંસકલિંગ સિદ્ધ, ૧૧ પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ, ૧૨ સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ, ૧૩ બુદ્ધ-બોધિત સિદ્ધ, ૧૪ એક સિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ, આનાં તે પંદર ભેદનાં નામ છે.

તીર્થંકર પદવી પામીને જે મોક્ષે ગયેલા, તે જિન-
સિદ્ધા નામે પહેલો ભેદ છે. સામાન્ય કેવલી થઈને જે
મોક્ષે ગયા, તે અજિનસિદ્ધા નામે વીજો ભેદ છે. તીર્થ-
કરને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી જે મોક્ષે ગયા, તે તીર્થ-
સિદ્ધા નામે ત્રીજો ભેદ છે. તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા
પહેલાં જે મોક્ષે ગયા, તે અતીર્થસિદ્ધા નામે ચોથો ભેદ
છે. ગૃહસ્થના વેષમાં રહીને મોક્ષે ગયા, તે ગૃહસ્થલિંગ
સિદ્ધા નામે પાંચમો ભેદ છે. યોગી, સંન્યાસી અને તા-
પસ વગેરેના વેષમાં રહીને મોક્ષે ગયા, તે અન્યલિંગ
સિદ્ધા નામે છઠ્ઠો ભેદ છે. સાધુના વેષે જે મોક્ષે ગયા,
તે સ્વલિંગ સિદ્ધા નામે સાતમો ભેદ છે. સ્ત્રીવેદ પા-
મીને જે મોક્ષે ગયા, તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધા નામે આઠમો
ભેદ છે. પુરુષવેદ પામીને જે મોક્ષે ગયા, તે પુરુષલિંગ
સિદ્ધા નામે નવમો ભેદ છે. નપુંસકવેદ પામીને જે મોક્ષે
ગયા, તે નપુંસકલિંગ સિદ્ધા નામે દશમો ભેદ છે.
કોઈ પદાર્થને देखીને પ્રતિબોધ પામી જે મોક્ષે ગયા, તે
પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધા નામે અગીયારમો ભેદ છે.

ગુરુના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળે જાતિસ્મરણ વિ-
ગેરેથી પ્રતિબોધ પામી જે મોક્ષે ગયા, તે સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધા
નામે બારમો ભેદ છે. ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી
મોક્ષે ગયા, તે બુદ્ધબોધિત સિદ્ધા નામે તેરમો ભેદ

છે. એક સમયને વિષે એકજ મોક્ષે ગયા, તે એકસિદ્ધ્યા નામે ચૌદમો ભેદ છે. એક સમયમાં ઘણા જીવો મોક્ષે ગયા, તે અનેકસિદ્ધ્યા નામે પંદરમો ભેદ છે.

આ પ્રમાણે સિદ્ધના પંદર ભેદ થાય છે. તે સિદ્ધના પંદર ભેદ મોક્ષતત્ત્વની અંદર રહેલા છે. આ પંદર ભેદ જાણવાથી મોક્ષતત્ત્વ સમજવામાં વધારે સરલતા પડે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સિદ્ધ કોને કહેવાય ? ૨ સિદ્ધના કેટલા ભેદ છે ? તે નામથી વધા ગણાવો. ૩ સામાન્ય કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૪ જિનસિદ્ધા કોને કહેવાય ? ૫ તીર્થકરને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા પહેલાં જ મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૬ તીર્થ-સિદ્ધા કોને કહેવાય ? ૭ યોગી, સંન્યાસી અને તાપસના વેષમાં રહીને મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૮ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધા કોને કહેવાય ? ૯ સ્ત્રીવેદ પામીને મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૧૦ સ્વલિંગ સિદ્ધા કોણ કહેવાય ? ૧૧ નપુંસકવેદ પામીને મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૧૨ પુરુષલિંગ સિદ્ધ કોણ ? ૧૩ ગુરુના ઉપદેશ વિના પોતાની મેલે પ્રતિબોધ પામી મોક્ષે ગયા હોય, તે કેવા સિદ્ધ કહેવાય ? ૧૪ પ્રત્યેક

बुद्ध सिद्ध कोने कहेवाय ? १५ एक समयने विषे
 एकज मोक्षे गया होय, ते केवा सिद्धा कहेवाय ? १६
 बुद्धवोधित सिद्ध कोने कहवाय ? १७ अनेक सिद्धा
 कोण ? ते कहो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

सामान्य केवळी, योगी, संन्यासी, तापस, जाति
 स्मरण.

खंड ४ थो.

पाठ ७९ मो.

अजितनाथ भाग १ लो.

चोवीश तीर्थकरोमां बीजा तीर्थकर अजितनाथ भगवान् कहेवाय छे. भरत चक्रवर्ती पछी घणा राजाओ थइ गया, पछी इक्ष्वाकु वंशमां तेओ थया हता, तेमने निकाचित तीर्थकर नामकर्म बांध्या पछी बे भव करवा पड्या हता. विमलवाहन अने विजयविमानना देवता ए बे भव पछी अजितनाथनो बीजो भव थयो हतो. महा-विदेह क्षेत्रमां वत्स नामना विजयमां सुसीमा नगरीनी अंदर विमलवाहन राजा थयो हतो, तेणे अरिंदम नामना आचार्यनी देशनाथी प्रतिबोध पामी राज्य छोडी दीधुं हतुं. विमलवाहने पोतानो मुनिधर्म यथार्थ पाळ्यो हतो, पांच समिति, त्रण गुप्ति अने बावीश परीपह सहन करी, तथा बीजां बीश स्थानकोजुं सेवन करी, तेणे तीर्थकर नाम कर्म उपाज्युं हतुं. त्यांथी काळ करी विजय नामना अनुत्तर विमानमां देवता थइ त्यांथी चवीने तेओ भरत-भेत्रमां अवतर्या हता.

इक्ष्वाकु वंशनी राजधानी विनीता नगरी के जेजुं

ધીજું નામ અયોધ્યા છે, તેમાં અજિતનાથનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જિતશત્રુ, અને માતાનું નામ વિજયાદેવી હતું. જિતશત્રુ રાજાને સુમિત્ર નામે એક ભાઈ હતો, તેને યુવરાજ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે અજિતનાથ વિજયાદેવી માતાના ગર્ભમાં આવ્યા, ત્યારે તેમની માતાએ ચૌદ સ્વપ્નાં જોયાં હતાં. તેમનો જન્મ માઘ શુદી આઠમને દિવસે થયો હતો. તેમના સૂતિકાગૃહ અને જન્મ વચ્ચેની વધી જાતની ક્રિયાઓ ઋષભદેવ ભગવંતની પેઠે કરવામાં આવી હતી. આજ સમયે જિતશત્રુ રાજાના ભાઈ સુમિત્રની વૈજયંતી નામની સ્ત્રીથી એક પુત્રનો જન્મ થયો હતો, તેનું નામ સગર પાડવામાં આવ્યું હતું. તે બંને કુમારો સાથેજ ઉછર્યા હતા, અને યોગ્ય વયે અભ્યાસમાં પણ સાથેજ જોડાયા હતા. જ્યારે અજિતનાથ જુવાન થયા, ત્યારે તેમનો વિદાહ સૈકડો રાજકન્યાઓની સાથે થયો હતો. પોતાના પિતા જિતશત્રુ રાજાના આગ્રહથી પ્રભુએ તે વિવાહ સ્વીકાર્યો હતો. પ્રભુનો વિવાહ કર્યા પછી રાજા જિતશત્રુએ તેમની પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી હતી. અજિતનાથે પિતાને દીક્ષા લેવાને સુશી સાથે રજા આપી, એટલે રાજા જિતશત્રુએ મોટા ઉત્સવથી અજિત સ્વામીનો રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો.

અજિતસ્વામી રાજા થયા પછી તેમણે પોતાના પિતાનો મોટા આઠંવરથી દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો હતો. રાજા જિતશત્રુને રાજ્યની જેમ અઘંડ વ્રતનું પાલન કરતાં અનુ-

ક્રમે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું, અને છેવટે શૈલેશીકરણ કરી, આઠ કર્મનો ક્ષય કરી, પરમપદ સંપાદન કર્યું હતું.

પિતાના મોક્ષ પછી અજિતસ્વામી વિનીતા નગરીના સ્વતંત્ર મહારાજા થયા હતા. તેમણે પોતાની પ્રજાને પુત્ર-વત્ પાઠી હતી, દંડ વિગેરે શિક્ષાઓ કર્યા વિના પણ સારા સારીયવડે ઘોડાની જેમ તેમણે સર્વ પ્રજાને માર્ગે દોરી હતી, શાંતિરસના સાગર એ મહારાજાએ પોતાની પ્રજામાં દંડ નીતિ ચલાવી ન હતી, એટલુંજ નહીં, પણ કોઈની સામે જરા અકુટી પણ હેંચી કરી ન હતી, તથાપિ સૌ-માન્યવાન પુરુષને જેમ સ્ત્રી વશ થઈને રહે, તેમ સર્વ પૃથ્વી તેમને વશ થઈને રહેલી હતી. રાજ્ય પાઘતાં અજિત મહારાજાને કુમાર વયથી માંઢીને ત્રેપન લાખ પૂર્વ સુધે નિર્ગમન થયા હતા.

એક વખતે સભાને વિસર્જન કરી, એકાંત સ્થળે વેઢેલા પ્રભુને એવો વિચાર થયો કે, આજ સુધીમાં મારે ભોગફલ કર્મ ભોગવાઈ ગયાં, હવે મારે મારા પોતાના કર્તવ્યમાં વિમુક્ત થઈ ન રહેવું જોઈએ. આ સંસારમાં પ્રાણી એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મૃત્યુ પામે છે, અને ગર્ભાંતરે મેઢવેલાં કર્મોને એકલોજ અનુભવે છે, તેમાં તેને કોઈ પણ સદાયકારી થતું નથી, તેથી આ રાજ્ય, ધન તથા દેહ વિગેરે પરિગ્રહથી વિમુક્ત થઈ તેનો સદુપયોગ

करी, आत्म स्वरूपमां रहेवुं, के जेथी आ संसार समुद्रनो पार आवे.

आ प्रमाणे ज्यारे अजितस्वामी वैराग्य पास्या, त्यारे सारस्वत विगेरे लोकांतिक देवताओए आवी जणान्युं के, भगवन् ! आप स्वयंबुद्ध छो, तेथी अमे आपने बोध आपवाने लायक नथी, तथापि एटलुं मात्र याद आपीए छीए के, “ आप धर्म तीर्थ प्रवर्त्तावो. ” देवताओनां आवां वचनथी तरतज प्रभुनो वैराग्य वृद्धि पास्यो, अने तेमणे सगर कुमारने बोलावी, आ प्रमाणे कहुं—

“ प्रिय भाइ सगर ! मारी इच्छा आ संसाररूप समुद्रने तरवानी थइ छे, हवे तमे आ राज्यने चलावो. ” प्रभुनां आवां वचनथी सगर कुमारना नेत्रमां आंसु आवी गयां, अने तेमणे रोतां रोतां कहुं, पूज्य बंधु ! आ श्रुं बोलो छो ? में आपनो शो अपराध कयों छे, के जेथी मने जुदो पाडवानी आवी आज्ञा करो छो ? कदि में अपराध के अभक्ति करी होय, तो ते आपनी अपसन्न-ताने माटे न धवीं जोइए; कारण के, पूज्य पुरुषो पो-ताना अभक्त के अपराधी शिशुने शिक्षा आपे छे, पण तेने छोडी देता नथी. स्वामी ! हुं तमारा चरणनी सेवा छोडीश नहीं. ज्यारे तमे राजा धया हता, त्यारे हुं युव-राज थयो हतो, तेम तमे व्रतधारी थशो, तो हुं तमारो शिष्य थइश. सगर कुमारनां आवां वचन सांभळी प्रभुए

તેને ઘણી રીતે સમજાવ્યો, અને છેવટે તેને પ્રભુની આજ્ઞા અંગીકાર કરવી પડી હતી.

શુભ દિવસે અજિતનાથે સગરનો રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યો, અને પછી વાર્ષિક દાન આપવાનો આરંભ કર્યો હતો. પ્રભુ દરરોજ એક કરોડ ને આઠ લાખ સોનૈયા આપતા હતા. એકંદરે એક વર્ષમાં તેમણે અઠ્યાશી કરોડ ને એશી લાખ સોનૈયા આપ્યા હતા. વાર્ષિક દાનને અંતે ઇંદ્રનું આસન કંપાયમાન થતાં ઇંદ્ર પોતે સામાનિક વિગેરે દેવતાઓની સાથે પ્રભુની પાસે આવ્યો. વીજા પણ સુરેંદ્રો અને અસુરેંદ્રો વિનીતા નગરીમાં આવ્યા. અનુક્રમે તેમણે પ્રભુનો દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો. તેના વરઘોડામાં પ્રભુ સુપ્રભા નામની પાલખીમાં વેસી સહસ્રામ્રવન નામના ઉચ્ચાનમાં આવ્યા હતા. માઘ શુદી નવમીને દિવસે રોહિણી નક્ષત્રમાં પ્રભુએ સપ્તર્ષણ વૃક્ષ નીચે રહી, પાંચ મુષ્ટિએ લોચ કર્યો હતો. સૌધર્મ ઇંદ્રે પ્રભુના કેશને પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડામાં લઈ ક્ષીર સમુદ્રમાં પધરાવ્યા હતા. એવી રીતે મહારાજા અજિતનાથ મોક્ષ માર્ગમાં વાહનરૂપ એવા ચારિત્રરૂપ રથ ઉપર આરુઢ થયા હતા, તે વચ્ચે તેમને ચોથું મનઃપર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. પ્રભુની સાથે વીજા એક હજાર રાજાઓએ દીક્ષા લીધી હતી. પછી અચ્યુત વિગેરે ઇંદ્રો સ્તુતિ કરીને દેવતાઓના સમૂહની સાથે નંદી-શ્વર દ્વીપે મહોત્સવ કરવા માટે ચાલ્યા ગયા હતા.

પછી ધક્કિથી સુશોભિત એવો સગર રાજા પ્રમુની ધક્કિપૂર્વક સ્તુતિ તથા નમસ્કાર કરી નેત્રમાં આંસુ પાડતો હઠ્ઠે હઠ્ઠે પોતાની રાજધાનીમાં પાછો આવ્યો હતો. અજિત ભગવાને દીક્ષા લીધા પછી વીજે દિવસે બ્રહ્મદત્ત રાજાને ઘેરે ક્ષીરવડે છઠ્ઠ તપનું પારણું કર્યું હતું. પ્રમુના પારણાના પ્રભાવથી બ્રહ્મદત્ત રાજાનાં આંગણામાં દેવતાઓ સાડાવાર ક્રોડ સોનૈયાની, ડંચી જાતનાં વસ્ત્રોની, સુગંધી જ઼ળની અને પંચરંગી પુષ્પોની ઘટ્ટિ કરી હતી, તથા ઢુંદુ-મિના નાદ સાથે “ અહોદાન, અહોદાન ” એમ ઉચ્ચાર કરતાં જયનાદ કર્યો હતો. પ્રમુ જ્યારે બ્રહ્મદત્ત રાજાના ઘરમાંથી પારણું કરી વાહેર નીકળ્યા એટલે તેમનાં પગલાં ઉપર બ્રહ્મદત્તે એક રત્નની પીઠ કરાંવી હતી. વાયુની જેમ સ્વતંત્ર વિહારી ભગવાન અજિતસ્વામી નિર્ગ્રંથ, નિર્મમ અને નિસ્પૃહ થઈ પોતાના સંસર્ગથી ગ્રામ અને શહેરોને તીર્થરૂપ કરતાં સર્વ પૃથ્વીમાં વિચર્યા હતા. એ મહાનુભાવે ડગ્ર તપ કર્યું હતું, વિવિધ પ્રકારના ડગ્ર તપથી અને વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી પરીષદને સદન કરતાં પ્રમુએ વાર વર્ષ નિર્ગમન કર્યાં હતાં.

દરેક ગામ, દરેક શહેર અને દરેક અરણ્યમાં ફરતાં ફરતાં પ્રમુ સહસ્રામ્રવનમાં આવ્યા, અને ત્યાં સપ્તચ્છેદ વૃક્ષ નીચે કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. ત્યાં પ્રમુનો ધ્યાનરૂપ અગ્નિ દીપાયમાન થવાથી અગ્નિવડે જેમ વરફનો લય થઈ જાય, તેમ તેમનાં ઘાતિકર્મો સર્વથા લય પામી ગયાં, અને

પ્રમુને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે સમયે પાંચ માસની શુક્લ એકાદશીનો દિવસ હતો, ચંદ્રની સાથે રોહિણી નક્ષત્રનો યોગ થયો હતો.

પ્રમુને કેવલજ્ઞાન થવાથી સૌધર્મપતિ ઇંદ્રનું આસન કંપાયમાન થયું, ઇટલે અવધિ જ્ઞાનથી તે વાત જાણી, તે ઇંદ્ર તથા વીજા ઇંદ્રો દેવતાઓને સાથે લઈ કેવલજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવાને આવ્યા હતા, અને ત્યાં પ્રમુને માટે તેમણે સમવસરણ રચ્યું હતું. અજિત પ્રમુ “ તીર્થાય નમઃ ” એમ કહી સમવસરણની મધ્યે આવેલા સિંહાસન ઉપર આરુઢ થયા, અને પછી ઇંદ્રોએ પ્રમુની સ્તુતિ કરી હતી.

આ વૃત્તાંત ઉદ્યાનપાલ પાસેથી સાંભળી સગરરાજા હર્ષથી પ્રમુને વાંદવા આવ્યા, અને તેમણે વધામણી આપનાર ઉદ્યાનપાલને સાઢાવાર ક્રોડ સોનૈયાનું ઇનામ આપ્યું હતું. સગરે ઉત્તર દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી પ્રમુની વિનયથી સ્તુતિ કરી હતી. તે સમયે અજિતનાથ પ્રમુએ એવી દેશના આપી, કે જેમાં આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સંસ્થાનના ચિંતવનરૂપ ચાર પ્રકારના ધ્યાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહી સંભળાવવામાં આવ્યું હતું, અને તે પ્રસંગે આ લોક સંસ્થાનનું સ્વરૂપ પણ સવિસ્તર જણાવવામાં આવ્યું હતું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

- ૧ અજિતનાથ ભગવાન્ કેટલામા તીર્થકર છે ?
- ૨ અજિતનાથ કયા વંશમાં થયા હતા ? ૩ તેમને કેટલા ભવ કરવા પડ્યા હતા ? તેમણે કરેલા ભવનાં નામ શું ?
- ૫ વિમલ્લાહન કયા ક્ષેત્રમાં, કયા વિજયમાં અને કઈ નગરીમાં થયા હતા ? ૬ વિમલ્લાહને કોના વોધથી રાજ્યને છોડી દીધું હતું ? ૭ તેણે તીર્થકર નામકર્મ કેવી રીતે બાંધ્યું હતું ? ૮ વિમલ્લાહન કયા વિમાનમાં દેવતા થયો હતો ? ૯ અજિતનાથનો જન્મ કઈ નગરીમાં થયો હતો ? ૧૦ તેમના પિતાનું અને માતાનું શું નામ હતું ?
- ૧૧ અજિતનાથના પિતાના ભાઈનું શું નામ હતું ?
- ૧૨ અજિતનાથ પ્રભુનો જન્મ કયા માસમાં, કયા પક્ષમાં, કઈ તિથિએ થયો હતો ? ૧૩ અજિતનાથના કાકા સુમિત્રની સ્ત્રીનું શું નામ હતું ? ૧૪ સુમિત્રના પુત્રનું શું નામ ?
- ૧૫ અજિતકુમારનો વિવાહ થયો કે નહીં ? ૧૬ અજિતનાથનો વિવાહ થયા પછી તેમના પિતા જિતશત્રુ રાજાએ શી આજ્ઞા માગી હતી ? ૧૭ રાજ્ય પાલતાં અજિતનાથને કુમારવચ્ચથી માંડીને કેટલા પૂર્વ થયા હતા ? ૧૮ અજિતસ્વામીને વૈરાગ્ય થયો, ત્યારે કેવો વિચાર થયો હતો ? તે સંક્ષેપમાં સમજાવો. ૧૯ પ્રભુને વૈરાગ્ય થતાં કયા દેવતાઓ આવ્યા હતા ? અને તેમણે શું કહ્યું હતું ? ૨૦ અજિતનાથે વૈરાગ્ય થયા પછી પોતાના રાજ્ય ઉપર કોનો

अभिषेक कयो हतो ? २१ वार्षिक दानमां अजितनाथे
 केटला सोनैयानुं दान कयुं हतुं ? २२ प्रभुनी दीक्षानो
 समय कया मासमां, कया पक्षमां, कइ तिथिमां अने कया
 नक्षत्रमां हतो ? २३ प्रभुने चारित्र वखते कयुं ज्ञान उत्पन्न
 थयुं हतुं ? २४ प्रभुनी साथे केटला राजाओए दीक्षा
 लीधी हती ? २५ अजित भगवाने पहेलुं पारणुं कोने
 घेर कयुं हतुं ? २६ दीक्षा लीधा पछी परीपह सहन
 करतां प्रभुए केटलां वर्षो निर्गमन कयो हतां ? २७ प्रभुने
 केवलज्ञान कयां थयुं हतुं ? २८ केवलज्ञाननो कयो दिवस
 हतो ? २९ अजितप्रभुए समवसरणमां कया विषय उपर
 देशना आपी हती ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

इक्ष्वाकु वंश, विजय, तीर्थकर नामकर्म, विजय वि-
 मान, युवराज पद, मृतिका गृह, शैलेशकिरण, दंडनीति,
 पूर्व, विसर्जन, भोगफलकर्म, भवांतरे, विमुख, आत्मस्वरूप,
 स्वयंबुद्ध, धर्मतीर्थ, अभक्ति, अपसन्नता, वार्षिक दान,
 क्षीर, पीठ, स्वतंत्र विहारी, निर्ग्रथ, निर्मम, निःस्पृह,
 अभिग्रह, घातिकर्म, आज्ञा, अपाय, विपाक, संस्थान,
 लोक संस्थान.

પાઠ ૮૦ મો.

અજિતનાથ—ભાગ ૨ જો.

પ્રભુની દેશના સમાપ્ત થયા પછી સિંહસેન નામના તેમના મુખ્ય ગણધરે દેશના આપી હતી. ગણધરની દેશના સંપૂર્ણ થયા પછી સર્વ દેવતાઓ અને સગર રાજા પોત-પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

ભગવાન્ શ્રી અજિતનાથના તીર્થનો અધિષ્ઠાયક મહાયજ્ઞ નામે એક યજ્ઞ થયો હતો, તેને ચાર મુખ હતાં, હાથીનું વાહન હતું, અને વર્ણ ક્યામ હતો. તેના આઠ હાથમાં જમણી તરફ વરદ મુદ્રા, મુદ્ગર, અક્ષમૂત્ર, અને પાસ-પાં ચાર અને ડાબી વાજુ તરફ વીજોરું, અભય મુદ્રા, અંકુશ, અને શક્તિ હતા. અજિતવલા નામે પ્રભુની શાસન દેવી થઈ હતી. તે સોનેરી રંગની દેવીને ચાર હાથ હતા, અને તે લોઢાના આસનપર બેઠી હતી. જમણી તરફના બે હાથમાં વરદ મુદ્રા અને પાશ, અને ડાબી તરફના બે હાથમાં વીજોરું, અને અંકુશ તેની ધારણ કર્યા છે.

સગરચક્રીએ જ્યારે વિનીતાનગરીના રાજ્ય ઉપર પોતાના પૌત્ર ભગીરથને બેસાર્યો હતો, ત્યારે અજિતનાથ પ્રભુ પાછા વિનીતાનગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા હતા. તે સ્વર

સાંભળી સગર પૌત્ર ભંગીરથને સાથે લઈ પ્રભુને વાંદવા ગયો હતો. સગરે પ્રભુને વંદના કરી સ્તુતિ કરી હતી, અને પ્રભુની દેશના સાંભળી હતી. દેશનાને અંતે તેણે પ્રભુને દીક્ષા લેવાને વિનંતિ કરી, એટલે પ્રભુએ તેને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપી હતી, જેથી સગર રાજાએ મોટા ઉત્સવની સાથે પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારથી પૃથ્વીમાં વિહાર કરતાં અજીત પ્રભુને પંચાણુ ગણધરો થયા હતા. તેમના પરિવારમાં એક લાખ મુનિ, ત્રણ લાખ ને ત્રીશ હજાર સાધ્વી, ત્રણ હજાર ને સાતસો ચૌદ પૂર્વધારી, એક હજાર ને સાઢા-ચારસો મનઃપર્યવ જ્ઞાની, નવ હજાર ને ચારસો અવધિ જ્ઞાની, વાવિશ હજાર કેવલી, વાર હજાર ને ચારસો વાદી, વીસ હજાર ને ચારસો વૈક્રિય લઙ્ઘિવાળા, બે લાખ ને અઠાણું હજાર શ્રાવક, અને પાંચ લાખ ને પીસ્તાલીશ હજાર શ્રાવિકાઓ હતી. દીક્ષા કલ્યાણકથી એક પૂર્વાંગે એટલે ચોરાશી લાખ વર્ષે ઓછા એવા એક લાખ પૂર્વ જતાં પોતાનો નિર્વાણ સમય જાણી પ્રભૂ સમેતશિખર પર્વતે આવ્યા હતા. જ્યારે તેમનું વૉતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવા આવ્યું, એટલે તેમણે એક હજાર મુનિઓની સાથે તે પર્વત ઉપર પાદપોષગમન અનશન કર્યું હતું. તે વચ્ચે આસન કંપવાથી ઇંદ્રો પ્રભૂનો નિર્વાણ ઉત્સવ કરવાને ત્યાં આવ્યા હતા. જ્યારે એક માસ પૂર્ણ થયો, ત્યારે ચંદ્ર શુક્લ પંચમીને દિવસે ચંદ્ર મૃગશિર નક્ષત્ર

સાથે મલ્લેલોં હતો, તે સમયે પ્રભુ નિર્વાણ પદને પામ્યા હતા.

પ્રભુને કૌમાર અવસ્થામાં અઠાર લાખ પૂર્વ થયા હતા, રાજ્ય સ્થિતિમાં એક પુર્વાંગે સહિત ત્રેપનલાખ પૂર્વ ગયા હતા, છદ્મસ્થાવસ્થામાં વાર વર્ષ પ્રસાર થયાં હતાં, અને કેવલજ્ઞાનમાં પૂર્વાંગે^૧ તથા વાર વર્ષે વર્જિત એવા લક્ષ પૂર્વ થયા હતા. એકંદર તેમણે વોંતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું. પહેલા તીર્થકર કૃષ્ણભદ્રેવના નિર્વાણથી પચાશ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ જતાં અજિતનાથ નિર્વાણ પદને પામ્યા હતા. તેમની સાથે વીજા એક હજાર મુનિઓએ પાદપોષમ અનશન કર્યું હતું. તેઓ પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, મોક્ષ પદને પામ્યા હતા. સગર ચક્રવર્તી પણ કેવલી સમુદ્ધાત કરીને ક્ષણવારમાં પ્રભુના પદને પ્રાપ્ત થયા હતા.

દેવતાઓ પ્રભુના મૃત શરીરને શણગારી શિવિકામાં બેસારી, ગોશીર્ષચંદનની ચિતામાં લઈ ગયા હતા, ત્યાં અગ્નિકુમારે અગ્નિ કર્યો હતો, અને વાયુકુમારે તેને પ્રજ્વલિત કર્યો હતો. અસ્થિ વિના પ્રભુની વીજી સર્વ ધાતુ વળી ગઈ હતી. પછી મેઘકુમાર દેવતાએ જલ વર્ષાવી, તે ચિતાને બુઝાવી હતી. પ્રભુની ઉપરની જમણી અને ઢાવી તરફની દાઢો શક્ર અને ઇશાન ઇંદ્ર લઈ ગયા, અને નીચેની બંને દાઢો ચમર અને વલિ ઇંદ્ર લઈ ગયા હતા, વી-

જા હંદ્રોએ પ્રભૂના દાંત લીધા, અને દેવતાઓએ અસ્થિ લીધાં હતાં. હંદ્રોએ પોતપોતાની સુધર્મા સભાની વચમાં સાળવક નામના સ્તંભોની અંદર વજ્રમય ગોળાકાર ઢાઘલામાં તે પ્રભૂની દાઢો મુકી, તેની ગંધ, પુષ્પ, અને ધૂપથી પૂજા કરવા લાગ્યા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પ્રભુના પહેલા ગણધરનું શું નામ ? ૨ અજિતનાથના તિર્થનો અધિષ્ઠાયક ચક્ષુ કયો ? અને તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? ૩ અજિત પ્રભૂની શાસન દેવીનું શું નામ ? અને તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ? ૪ સગરે કોને રાજ્ય આપીને દીક્ષા લીધી હતી ? ૫ અજિતનાથને ગણધરો, મુનિઓ, અને સાધ્વીઓની સંખ્યા કેટલી થઈ હતી ? ૬ અજિતસ્વામીને ચૌદ પૂર્વધારી, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની કેવલી, વાદી અને વૈક્રિય લઙ્ઘિવાલા કેટલા કેટલા હતા ? ૭ શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ કેટલી થઈ હતી ? ૮ દીક્ષા ફલ્યાણકથી કેટલા પૂર્વ જતાં પ્રભુ સમેતશિખર ઉપર આવ્યા હતા ? ૯ અજિતનાથ પ્રભુને કેટલું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પાદપોષગમ અનશન કર્યું હતું ? ૧૦ અજિત પ્રભુ કયે દિવસે નિર્વાણ પામ્યા હતા ? ૧૧ તે વચ્ચે કયો માસ, કઈ તિથિ અને કયું નક્ષત્ર હતું ? ૧૨ અજિતનાથ પ્રભુને કોમાર અવસ્થામાં, રાજ્ય સ્થિતિમાં, હ્રમ-

स्थावस्थामां अने केवलज्ञानमां केटला केटला पूर्व के वर्ष
 थयां हतां ? १३ एकंदर तेमणे केटला लाख पूर्वतुं आयुष्य
 भोगव्युं हतुं ? १४ पहेला तीर्थकरना निर्वाण पछी केटला
 सागरोपम जतां अजितनाथतुं निर्वाण थयुं हतुं ? १५ प्र-
 भुनी साथे केटला मुनिओए पादपोषगम अनशन कर्युं हतुं ?
 १६ देवताओए प्रभुनां मृत शरीरने थुं कर्युं हतुं ?
 १७ प्रभुनी चिता उपर देवताओए थुं थुं कर्युं हतुं ?
 १८ प्रभुनी उपरनी जमणी अने डावी तरफनी दाढो कया
 कया इंद्रो लइ गया हता ? १९ नीचेनी वे दाढो कया
 कया इंद्रोए लीधी हती ? २० प्रभुनां दांत अने अस्थि
 कोण लइ गया हता ? २१ ते दाढो इंद्रोए क्यां राखी
 हती ? २२ ते दाढोनी पूजा शेनाथी करता हता ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

अधिष्ठायक, वरदमुद्रा, अक्षसूत्र, अभयमुद्रा, अंकुश,
 पर्षदा, संकेत, अग्रहार, अणुव्रत, धर्म अंगीदी, जिनोक्त,
 दाहशक्ति, दानशील, पुष्करवर द्वीप, दीक्षा कल्याणक,
 पूर्वांग, पादपोषगम अनशन, पूर्व, केवली समुद्घात, मृत
 शरीर, शिविका, चिता, अस्थि, वज्रमय.

પાઠ ૮૧ મો.

અજિતનાથ ચરિત્ર વિષે કવિતા.

મનહર છંદ.

વીજા અરિહંત પ્રમુદ્ધ ઇક્ષ્વાકુના વંશ માંહિ,
પ્રગટ થયા છે ક્ષેત્ર ભરતમાં ભાવથી;
વિમલવાહન તળા ભવ માંહિ જિન નામ,
કર્મ શુભ કરી થયા દેવ જે પ્રભાવથી. ૧

વે ભવ કરીને ત્રીજે ભવે થયા જિનવર,
જિતશત્રુ જનકને વિજયા છે જનની;
આદિ જિન પેરે વધી જનમની ક્રિયા વની,
માઘ સુદી અષ્ટમી તે વની જિન જન્મની. ૨

સુમિત્રને ઘેર વૈજયંતિ તળા ઉદરથી.
પ્રગલ્ભા કુમાર નામ સગર તે દિનમાં;
વંને વંધુ સાથે રહી જ્ઞાન કલ્પા મેલ્લવીને,
જ્ઞાનકલ્પા વધી તેમાં સારી રીતે જિનમાં. ૩

સૈકડો નરેશતળી કન્યાઓની સાથે પ્રમુદ્ધ,
વિવાહિત થઈ ભોગ કર્મને પતાવતા;
પિતા વ્રતધારી વન્યા અજિત નરેશ થયા,
લાલ્લ પૂર્વ ત્રેપન થયા રાજ્ય પાલતાં; ૪

सगरने राज्य आपी माघ शुद्धी नवमीए,
रोहणीमां चंद्रयोगे प्रभु व्रत धारता;
ब्रह्मदत्त तणे घेर पारणुं प्रथम करी,
उग्र तप आचरीने वार वर्ष काढता.

५

पोष मास तणी शुक्ल एकादशी तणे दिन,
केवल धारण करी प्रभु थया केवली;
सम्भवसरण तणा खवर जाणीने ताही,
सगर नरेश आव्या वादवा अतिवली.

६

सिंहसेन आदि गणधर थया गुणधर,
महायक्ष नामे थयो यक्ष तीर्थनायक;
नामे तो अजितबला शासननी देवी थया,
सगरने व्रत विषे थया प्रभु स्हायक.

७

गणधर पंचाणुं ने एक लाख मुनिवर,
त्रण लाख ने हजार त्रीश साध्वीजी छे;
त्रिहजार सातसो ने चौद पूर्वधारी थया,
साढाचारसो^२ हजार मनपरयवी छे.

९

नव हजार ने वली चारसो अवधि ज्ञानी,
वीश हजार ने चारसो वैक्रिय लब्धिना^३;
वे लाख ने अठाणुं हजार श्रावको थया छे,
पांच लाख पिस्तालीश हजार छे श्राधिका.

१०

१ अतिशय बळवान्.

२ एक हजार ने साढाचारसो मनःपूर्वक ज्ञानी थया. ३ वैक्रिय लब्धिवाला.

લાલ્લ પૂર્વ વહોંતેરનું આયુષ્ય પૂરણ કરી,
 ચૈત્ર શુક્લ પંચમીએ પ્રભૂ શિવ પામીઆ,
 સમેતશિલ્લરપર આવીને અજિત પ્રભૂ,
 પાદપોષગમ અનશનમાં વિરામિઆ.

૧૧

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

જનક, જનની, વિવાહિત, અતિલ્લી, તીર્થનાયક,
 પર્યદા, પાદપોષગમ, અનશન.

પાઠ ૮૨ મો.

સગર ચક્રવર્તી—ભાગ ૧ લો.

સગર ચક્રવર્તીનો જન્મ વિનીતાનગરીમાં ઇક્ષ્વાકુવં-
 શને વિષે થયો હતો. તેના પિતાનું નામ સુમિત્રવિજય અને
 માતાનું નામ વૈજયંતી હતું. તેમના જન્મ વચ્ચે વૈશાલ
 માસની શુક્લ તેરસ અને રોહિણી નક્ષત્રનો યોગ હતો.
 જ્યારે સગર રાજાનો જીવ વૈજયંતીના ગર્ભમાં આવ્યો, ત્યારે
 માતાએ ડાંઘાં ચૌદ સ્વપ્નાં જોયાં હતાં. સગર રાજાએ હુ-
 માર વયમાંજ સર્વ પ્રકારની વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કર્યો
 હતો. તે સાથે સંગીતવિદ્યામાં અને શસ્ત્રવિદ્યામાં તે ઘણાં નિપુણ

થયાં હતા. તે શિવાય વીજી કેટલીએક કલાઓ તેઓ
 અજિતનાથ પાસેથી શીખ્યા હતા. જ્યારે સગરચક્રી લાયક
 ઉત્તરના થયા, ત્યારે તેમને ઉત્તમ રાજકન્યાઓની સાથે
 પરણાવવામાં આવ્યા હતા. પછી રાજા જિતશત્રુએ અજિ-
 તનાથને રાજ્યપદ્વી, સગરને યુવરાજપદ્વી આપી હતી.
 અજિતસ્વામીએ જ્યારે દીક્ષા લીધી, ત્યારે પ્રભુની આજ્ઞા-
 થી વિનીતાનગરીના રાજ્ય ઉપર સગરરાજા આવ્યા
 હતા. દીક્ષા લીધા પછી અજિતસ્વામી એક વાર વિનીતા-
 નગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા, તે વચ્ચે દેવતાઓ તથા
 તેમના ઇંદ્રોની સાથે સગર રાજા પણ તેમાં હાજર થયા
 હતા. ઇંદ્રની પછવાડે વેસીને સગરે પ્રભુની દેશના સાંભળી
 હતી. પ્રભુએ દેશનાં આપી, વિહાર કર્યા પછી સગર રા-
 જાના શસ્ત્ર મંદિરમાં સુદર્શન નામે ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું
 હતું. તે પછી સગર ભાવથી શુદ્ધ થઈને ચક્રની પૂજા કરી,
 અને સ્વર્ગરત્નને ધારણ કરી સારા મુહૂર્તે ગજરત્ન ઉપર
 વેસી, દિશાઓને તાવે કરવાને નીકળ્યા હતા. તેમની
 સાથે સેનાપતિ દંડરત્નને લઈને આગળ ચાલ્યો હતો. તે
 શિવાય સર્વ ઉપદ્રવને હરનાર પુરોહિતરત્ન, દરેક મુકામે સ્થાનપાન
 તથા મુકામની સગવડ કરી આપનાર ગૃહિરત્ન, છાવણી વિંગ-
 રેની મદદ કરનાર વર્દ્ધકિરત્ન, ઉપર તથા નીચે રક્ષણ
 કરનાર છત્રરત્ન તથા ચર્મરત્ન, અને અંધકારમાં રક્ષણ
 કરનારા મણિ અને કાંકણીરત્ન સગર ચક્રીની સાથે
 ચાલ્યા હતા.

સગર રાજા ચક્રની પછવાડે પ્રથમ પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યા હતા. તે દિશામાં તેણે માગધ તીર્થની પાસે છાવણી નાખી, ત્યાં ગંગા નદીમાં સ્નાન કરી, તેણે તે તીર્થના કુમારદેવની ઉપર વાળ નાણ્યું, તે વાળ ઉપર ચક્રીના નામના અક્ષર વાંચી માગધપતિ જાતજાતની ડમદી ખેટો લઈને ચક્રીને શરણે આવ્યો હતો. તેને સેવકની જેમ ત્યાં રાખી, તે ઢેકાળે સગરે અઠાઈ ઉત્સવ કર્યો હતો. ત્યાંથી ચક્રની પાછળ સગર રાજા દક્ષિણ દિશામાં ગયા, અને માર્ગમાં આવેલા રાજાઓને તાવે કરી રથમાં બેસી, તેની ધરી સુધી દક્ષિણ સમુદ્રના જલમાં ઉતર્યો હતો, ત્યાં તેણે વરદામ તીર્થના નાયક વરદામ કુમારને ધારી અષ્ટમ તપ કર્યું હતું, અને તેને પહેલાની જેમ વાળ-ચી સ્વર આપી, ઇટલે તે દેવ ચક્રીની પાસે આવ્યો, અને ડંચી જાતનાં આભૂષણોની ખેટો આપી, સગરચક્રીને તાવે ચડ ગયો હતો. ત્યાંથી સગર રાજા પશ્ચિમ દિશા તરફ આવ્યા હતા. તે દિશામાં આવેલા દ્રવિડ દેશના રાજાઓને તાવે કરી, ચક્રી પશ્ચિમના સમુદ્રને કાંઠે છાવણી નાખી હતી. પહેલાની માફક તે દિશાના સ્વામી પ્રભાસદેવને પણ વાળ મુકી ચોલાવી, તેની ખેટ લઈ તાવે કરી લીધો. તે પછી ત્યાંથી પાછા ફરી સગરચક્રી ચક્રની પછવાડે સિંધુના દક્ષિણ તરફના કાંઠેથી પૂર્વ તરફ ચાલી સિંધુદેવીના મંદિરની પાસે આવ્યા, અને ત્યાં પોતાની છાવણી નાખી હતી. ચક્રી અષ્ટમ તપ કરવાથી સિંધુદે-

વીનું આસન કંપી ચાલ્યું, અને તે દેવી એક હજાર ને આઠ રત્નના ઘડા તથા વીજી ઉત્તમ ભેટો લઈ, સગર-ચક્રીની પાસે હાજર થઈ. સિંધુદેવીને તાવે કરી, ચક્રવર્તી-ઇશાન દિશા તરફ કુચ કરી, વૈતાલ્ય પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં આવ્યા હતા. ત્યાંના નાયક વૈતાલ્ય કુમારને તાવે કરી, તમિસ્લા નામની ગુફા પાસે આવ્યા હતા, ત્યાં તેણે કૃતમાલ નામના દેવને તાવે કરી દીધો હતો. પછી પોતે ત્યાં રોકાઈને પશ્ચિમ દિશાના સિંધુના નિષ્કૂટને જીતવા પોતાના સેનાપતિને અરથી સેના લઈ મોકલ્યો હતો.

સેનાપતિ ચર્મરત્નથી સિંધુને ઉતરી યવનદ્વીપમાં આવ્યો, અને ત્યાં રહેલા જુદીજુદી જાતના મ્લેચ્છ લોકોને તેણે શિક્ષા કરી હતી. તે શિવાય કચ્છ દેશના નાયકોને તાવે કરી, જાતજાતની ઁંચી ભેટો લઈ, સિંધુ ઉતરી તે પાછો ચક્રવર્તીની પાસે આવ્યો, અને તે વધી ભેટો તેણે ચક્રવર્તીને અર્પણ કરી હતી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સગર ચક્રવર્તીનો જન્મ કઈ નગરીમાં અને કયા વંશમાં થયો હતો ? ૨ સગરચક્રીનો જન્મ કયા માસમાં અને કઈ તિથિએ થયો હતો ? ૩ સગરચક્રીનાં માતા પિતાનાં નામ શું હતાં ? ૪ જિતશત્રુ રાજા સગરને શું ચતા હતા ? ૫ જિતશત્રુ રાજાએ સગરને કેવી પદ્ધતિ આપી

हती ? ६ सगरराजा विनीतानगरीना राज्य उपर क्यारे
 आव्या हता ? ७ सगरराजाना शस्त्र मंदिरमां चक्ररत्न
 क्यारे प्रगट थयुं हुं ? ८ सगरराजा दिशाओने तावे
 करवाने नीकळ्या, त्यारे तेनी साथे कयां कयां रत्नो
 हतां ? ९ पुरोहितरत्न, गृहिरत्न, वर्द्धकिरत्न, छत्ररत्न,
 चर्मरत्न, मणिरत्न, अने कांकणीरत्न, चक्रवर्तीनां शा शा
 काम करे छे ? १० सगरचक्रीए पूर्व, दक्षिण, अने प-
 श्चिम दिशामां कया कया नायकने तावे कयां हता ? ११
 सिंधुदेवीए चक्रवर्ती सगरने थुं भेट आपी हती ? १२
 सगरराजा तमिस्रा गुफानी पासे कयां थडेने अने कोने
 तावे करीने आव्या हता ? १३ सगरे सेनापतिने मोकली
 कयो भाग जीत्यो हतो ? १४ सेनापति कइ रीते यवन-
 द्वीपमां आव्यो, अने त्यां तेणे कोने जीत्या हता ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

रोहिणी नक्षत्र, संगीत विद्या, शस्त्र विद्या, निपुण,
 युवराज पट्टी, उद्यान, समोसर्या, विहार, शस्त्र मंदिर,
 खर्जरत्न, गजरत्न, दंडरत्न, उपद्रव, पुरोहितरत्न, गृहि-
 रत्न, वर्द्धकिरत्न, छत्ररत्न, चर्मरत्न, कांकणीरत्न, अष्टम
 तप, निष्कट, यवनद्वीप.

પાઠ ૮૬ મો.

સગર ચક્રવર્તી ભાગ ૨ જો.

સગરે એક વચ્ચે તમિસ્ત્રા ગુફાનાં દક્ષિણ દ્વારનાં કમાડ ઉઘાડવાની સેનાપતિને આજ્ઞા કરી, તેથી સેનાપતિએ દંડરત્નથી તે દ્વાર ઉઘાડી દીધાં હતાં. પછી સગરે હાથી ઉપર મળિરત્ન મુકી, પ્રકાશ પાડી, તે ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો હતો; ત્યાં વર્દકિરત્નની મદદથી નિમ્નગા અને ઉમ્નગા નામની બે નદીઓ ઉતરી સગર રાજા ગુફાની વાહેર નીકળ્યા. તે વચ્ચે આપાત નામના બિલ્લ લોકોએ ચક્રવર્તી ઉપર હુમલો કર્યો હતો, પણ તેઓને સગરે ક્ષણવારમાં તાબે કરી દીધા હતા. તે આપાત જાતના બિલોની ઉપાસનાથી મેઘકુમારોએ ચક્રી ઉપર વરસાદનું તોફાન મચાવ્યું, તેને ચક્રીએ ચર્મરત્ન અને છત્રરત્નથી દૂર કરી દીધું હતું. છેવટે તેઓને પણ હારી જઈ ચક્રીને શરણ આવ્યું પડ્યું હતું, અને પોતે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગી હતી. ત્યારપછી ચક્રીએ સિંધુના પશ્ચિમ નિષ્કૂટને જીતવા સેનાપતિને મોકલ્યો, અને પોતે ત્યાંજ મુકામ નાખી રહ્યા.

તે પછી સગરચક્રી ઇશાનમાં રહેલા ક્ષુદ્ર હિમાલયના દેવને જીતીને રૂપભક્ષ પર્વતે ગયા હતા, અને તે પર્વતના પૂર્વ ભાગ ઉપર “ આ અવસર્પિણી કાળમાં હું સગર નામે

વીજો ચક્રવર્તી થયો હું. ” એવા અક્ષરો તેણે કાંકળી
 રત્નથી લખ્યા હતા. ત્યાંથી ઉત્તર પૂર્વને રસ્તે થઈ ચક્ર-
 વર્તી ગંગાદેવીની પાસે આવ્યા હતા. તેને સાથી લઈ
 દક્ષિણ દિશા તરફ રહેલી खंडप्रपाता નામની ગુફા પાસે
 આવી, ત્યાંના દેવ નાટ્યમાલને તેણે તાવે કરી દીધો હતો.
 પછી ચક્રીની આજ્ઞાથી સેનાપતિ અરથી સેના લઈ ગંગાના
 પૂર્વ નિષ્કૂટને સાથી આવ્યો. તે પછી સગરચક્રીએ વૈતા-
 લ્ય પર્વતની વંને શ્રેણીના વિદ્યાધરોને તાવે કર્યા, અને
 તેમની મોટી ભેટો ગ્રહણ કરી હતી. પછી સેનાપતિ પાસે
 खंडप्रपाता ગુફા ઉઘડાવી સગરચક્રીએ તેમાં હાથી ઉપર
 મણિ રાखी પ્રવેશ કર્યો હતો, અને તેના દક્ષિણ તરફના
 द्वारમાંથી પાછા તેઓ નીકળ્યા હતા. પછી વહાર આવી
 તેમણે ગંગાના પશ્ચિમના કીનારા ઉપર છાવણી નાખી,
 અઘ્રમ તપ કરી નવ નીધિઓને સાથી મેઢવી લીધા હતા.
 પછી સગર રાજાની આજ્ઞાથી સેનાપતિએ ગંગાદેવીની પૂર્વમાં
 રહેલું વીજું નિષ્કૂટ સાથી લીધું હતું. એવી રીતે ગંગા
 અને સિંધુ નદીની વંને ઘાઝુના ચાર નિષ્કૂટો અને તેની
 વચ્ચે રહેલા બે खंड મઢી આ છ खंडवाळें भरतक्षेत्र સગર-
 ચક્રીએ પોતાને તાવે કર્યું હતું. તે છ खंड સાધતાં સગરચક્રીને
 વત્રીશ હજાર વર્ષ થયાં હતાં. भरतचक्रीના જેવી તેને પણ
 વધી જાતની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેવી સમૃદ્ધિ મેઢવી
 તેઓ પાછા પોતાની રાજધાની વિનીતાનગરીમાં આવ્યા હતા.
 एक बरखते सगरचक्री एक तोफानी અને अवळी

शिक्षावाळा घोडा उपर बेसी फरवा नीकळ्या हता. ते तोफानी घोडो सगरने लइ आकाशमां उडी एक मोटा जंगलमां दोडी गयो, त्यां सगरराजा घोडानी लगामने मुकी कवजे राखी तेनी उपरथी कुदी पळ्या हता. पछी चक्री पगे चाली आगळ गया, त्यां एक मोटुं सरोवर जोवामां आव्युं, तेमां न्हाइ, पाणी पी तेने कीनारे आसन कीधुं, त्यां एक सुंदर स्त्री जोवामां आवी होती. ते स्त्री वैताढ्य पर्वत उपर आवेला गगनवल्लभ नामना नगरना एक विद्याधर राजा सुलोचननी सुकेशा नामनी पुत्री होती, तेने जोतांज सगरराजाने मोह उत्पन्न थयो हतो. तेवामां कोइ सेवके आवी सगरराजाने जणाव्युं के आ सुकेशा आजथी तमारी स्त्री छे, तेनी रक्षा करो. रथनूपुर नगरना राजा पूर्णमेघे परणवाने मोटे आ सुकेशानी मागणी करी होती. तेना पिताए पूर्णमेघने सुकेशाने आपी नहीं, एटले पूर्णमेघे सुलोचनने मारी नाख्यो, एटले आ स्त्रीनो भाइ सहस्रलोचन तेने लइने अहीं छुपी रीते रह्यो हतो. ते आजे तेने तमारो मेळाप थयो. पछी सहस्रलोचने आवी, ते सुकेशाने सगरराजानी साथे परणावी होती. त्यांथी सगरराजा वैताढ्य गिरि उपर आवेला गगनवल्लभ नगरमां आव्या हता, अने सहस्रलोचनने तेना राज्य उपर बेसारी विद्याधरोनो स्वामी कर्यो हतो, अने पछी पोते पाछा विनीतानगरीमां आव्या हता. ते वखते लोकोए मोटो उत्सव कर्यो हतो. ज्यारे सगर चक्रवर्ती

મહારાણી સુકેશાની સાથે રાજધાનીમાં આવ્યા, ઇટલે દે-
વતાઓ સગરચક્રીની પાસે આવ્યા હતા. તેમણે ચક્રીની
આજ્ઞા લઈ તેમનો ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો હતો.
અને તે વચ્ચે સગરરાજા સ્વસ્વરા છ સ્વંદ પૃથ્વીના પતિ
ચક્રવર્તી કહેવાયા હતા. એ મહોત્સવ દરેક દુકાનોમાં,
દરેક મંદિરોમાં અને દરેક રસ્તાઓમાં વાર વર્ષ સુધી
ચાલ્યો હતો.

સારાંશ પ્રશ્નો.

- ૧ તમિસ્તા ગુહાનાં કમાડ કોણે ઉઘાડ્યાં હતાં ?
- ૨ તેમાં પેઠા પછી ચક્રી ઉપર કેવા ભિલો હુમલો કર્યો હતો ?
- ૩ મેઘકુમારોએ ચક્રી ઉપર શું કર્યું હતું ? અને ચક્રીએ તેનાથી શી રીતે વચાવ કર્યો હતો ?
- ૪ સિંધુના પશ્ચિમ નિષ્કૂટને ચક્રીએ શી રીતે જીત્યું હતું ?
- ૫ ઋષભકૂટ પર્વત ઉપર ચક્રીએ કેવા અક્ષરો લખ્યા હતા ?
- ૬ સ્વંદપ્રપાતા ગુફામાં જઈ કોને તાવે કર્યો હતો ?
- ૭ ગંગાના પૂર્વ નિષ્કૂટને સેનાપતિ પાસે સધાવ્યા પછી ચક્રી ક્યાં આવ્યા હતા ? અને કોને તાવે કર્યા હતા ?
- ૮ ચક્રીએ ક્યાંથી નીકળીને, કયે ઠેકાણે અને કયું તપ કરીને નવ નીધિઓ મેળવ્યા હતા ?
- ૯ આ ભરતક્ષેત્રના છ સ્વંદ કેવી રીતે ચાલ્યા હતા ?
- ૧૦ છ સ્વંદ ભરતને સાધતાં ચક્રીને કેટલાં વર્ષ થયાં હતાં ?
- ૧૧ સગરરાજા કેવા ઘોડા ઉપર બેસી

જંગલમાં આવી ચલ્યા હતા ? જંગલમાં સરોવરને કાંઠે શું જોયું હતું ? સુકેશ કોણ હતી ? અને કોની પુત્રી હતી ? તથા સુકેશના પિતા સુલોચનને શું ય્યું હતું ? અને તેનો માઈ સહસ્રનયન તેને જંગલમાં શા માટે લાવ્યો હતો ? ૧૨ સગરચક્રી તે સુકેશને પરણી ક્યાં ગયા હતા ? ૧૩ સુકેશના માઈ સહસ્રલોચનને ચક્રીએ શું કર્યું હતું ? ચક્રવર્તિ મહારાણી સુકેશને લઈ વિનીતા નગરીમાં આવ્યા, તે પછી દેવતાઓએ શું કર્યું હતું ? અને ચક્રવર્તિપણના અભિષેકનો મહોત્સવ ક્યાં સુધી ચાલ્યો હતો ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

ઉપાસના, અવસર્પિણીકાલ, નવનિધિ, સમૃદ્ધિ, અવલી શિક્ષાવાળા, અભિષેક.

પાઠ ૮૪ સો.

સગર ચક્રવર્તિ—ભાગ ૩ જો.

સગરરાજાને વધી મઠી ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેઓનાથી સાઠ હજાર પુત્રો થયા હતા. તેમાં સૌથી મોટો

जन्हुकुमार नामे पुत्र हतो. तेओ मोठी उम्मेरे विद्या तथा शस्त्र कळामां घणा निपुण थया हता. घोडाओने खेलावा-नी कळामां तेओए सारी नामना मेळवी होती. एक व-खते तेमणे पोताना पिता सगरराजाने जणाव्युं के, पि-ताजी ! तमे वधी दिशाओ जीती लीधी छे, अमारे माटे कांड पण जीतवानुं वाकी राख्युं नथी, के जेथी अमे अमारुं पराक्रम बतावीए. तेथी जो अमने आज्ञा आपो, तो अमे मरजी प्रमाणे फरीने विहार करवानी इच्छा राखीए छीए. सगरराजाए ते पुत्रोनी मागणी कबुल करी रजा आपी, एटले ते साठ हजार कुमारो स्वेच्छाए पृथ्वी उपर फरवा नीकळ्या. ज्योरे तेओ फरवा नीकळ्या, त्यारे तेमने घणां माटां शुकन थयां हतां, तोपण तेओए भवि-तव्यता उपर आधार राखी, हिंमतथी वाहेर नीकळ्या हता. सगरराजाए तेमनी साथे पोतानी सेना मोकली होती. रस्तामां निशानवाजी विंगेरे अनेक जातनां हथीयार ना खेल करता, अने शत्रुओने तावे करता फरता फरता तेओ अष्टापद पर्वतनी पास आवी पहाँच्या. ते पर्वतनी सुंदर गोभा जोइ तेओ खुशी थइ गया. पछी पोताना पूर्वज भरत चक्रवर्तिंए करावेल सिद्धनिपद्या नामना चैत्यमां गया, अने त्यां श्री ऋषभदेव प्रभुनी देह प्रमाणवाळी सुंदर प्रतिमा अने भरतना तथा बाहुबलि विंगेरे नवाणु भाइ-ओनां पगलां तेमना जोवामां आव्यां. सगरना कुमारोए तेमने मणाय करी, भाव सहित विधिधी पूजा करी, अने

ધરતે આ ગિરિને આઠ આઠ પગથીયાં કરેલાં છે, તેથી
 આ ગિરિનું નામ અષ્ટપદ પડ્યું છે. એ વધી દહીકત
 પોતાના મંત્રિઓ પાસેથી જાણી લીધી. પછી તેમણે ત્યાં
 ધરતના જેવું વીજું એક મોટું ચૈત્ય કરાવાની ધારણા ક-
 રી. સર્વે એકઠા થઈને દંડરત્ન હાથમાં લઈ, ચાર હજાર
 ગાઉ સુધી ડંડી એક મોટી खाइ खोदवा માંડી. જ્યારે
 આવી ડંડી खाइ खोदवा માંડી, એટલે નીચે આવેલા ના-
 ગ કુમાર દેવતાના મંદિરો ભાંગવા લાગ્યાં. તે મોટો ઉપ-
 દ્રવ જોઈ, નાગલોકોમાં ભારે ત્રાસ થઈ ગયો, એટલે ના-
 ગકુમારોનો રાજા જ્વલનપ્રભ બાહર આવ્યો, અને તેણે
 સગરના કુમારોને સમજાવી તેમ કરતાં અટકાવ્યા. ત્યારે
 જન્હુએ કહ્યું કે, અમારા પૂર્વજના આ જુના પર્વતને અચલ
 કરવા માટે અમારો પ્રયત્ન હતો, તે છતાં આ દંડરત્નની
 મોટી શક્તિથી તમને નુકશાની થઈ હોય તો क्षમા કરો,
 અમે ફરીથી તેમ કરીશું નહીં. પછી નાગરાજ શાંત થઈ
 પાછો ગયો. પછવાડે તે खाइ पाणीથી પૂરવાનો વિચાર
 કરી, તેઓ ગંગા નદીને ત્યાં લાવ્યા, અને તેનાથી તે
 खाइ पूरवा માંડી. જન્હુકુમાર ગંગા નદી રેંચી ત્યાં આ-
 વ્યો, તેથી ગંગાનું “ जान्हवी ” એવું નામ પડ્યું. ગંગા-
 ના જલથી પાછી નાગકુમારોને મોટી હરકત થઈ, એટલે
 નાગરાજ જ્વલનપ્રભ કોપથી બાહર આવ્યો, અને પોતાની
 ફેરવાલી દ્રષ્ટિથી સગરના સાઠ હજાર કુમારોને વાલી
 ભસ્મ કરી દીધા, તેથી ચારે તરફ હાહાકાર થઈ રહ્યો. આ

બનાવથી તેમની સાથે આવેલા સેનાપતિ, સામંત, રાજા
 અને મંદલેશ વિગેરે વધા ગભરાઈ ગયા હતા. તેમના મ-
 નમાં એવું થઈ આવ્યું કે, આપણે સગરરાજાને શી રીતે મુશ્વ-
 વતાવીશું ? માટે અહિં મરવું સારું છે. આવો વિચાર ક-
 રતા હતા, ત્યાં ઇંદ્ર ભગવાં લુગડાં પહેરી બ્રાહ્મણને રૂપે
 આવ્યો. ઇંદ્ર તેમને ધીરજ આપી સગરરાજાને સમજાવવાને
 રસ્તામાંથી કોઈ અનાથ મુઢદું લઈ વિનિતા નગરીમાં આ-
 વ્યો હતો. તે જુલમ જુલમ એમ પોકાર કરતો સગરરાજા-
 ની પાસે આવ્યો. રાજા સગરે તેને દુઃખ થવાનું કારણ
 પૂછ્યું, પટલે તે બ્રાહ્મણ રૂપે વોલ્યો, મહારાજ ! હું અવાંતિ
 દેશનો રહેવાશી અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ છું, આ મરેલો મારો પુત્ર
 છે, હું વાઢેર ગામ વિદ્યા ભળવા ગયો હતો, ત્યાં પછવાડે
 મારા પુત્રને સર્પ કરડ્યો, અને તે મરી ગયો છે. અપશુ-
 કન થવાથી કાંઈ માઠા થવાની શંકા લાવી હું ઘેર આ-
 વ્યો, ત્યાં મેં પુત્રને મરેલો જોયો, અને મારી સ્ત્રીને વિ-
 લાપ કરતી જોઈ, મને ભારે શોક થયો, અને રાત્રે તેના
 અફસોસથી હું ઘરમાં બેસી રહ્યો. તેવામાં મારી ઉપર દયા
 લાવી, મારી જીલ્લેદવીણ આવી મને કહ્યું કે, પુત્ર ! શોક
 કર નહીં. જેના ઘરમાં કોઈ મરી ગયું ન હોય, તેવા ઘ-
 રમાંથી મંગલિક અગ્નિ લાવી આપ તો હું તારા પુત્રને
 જીવતો ફરું. પછી તેવું ઘર શોધવાને હું ઘેર ઘેર ફર્યો,
 પણ મને કોઈ તેવું ઘર મળ્યું નહીં. પછી આપચક્રવર્તિને
 ઘેર આવ્યો છું. આપના ધરમાંથી અથવા વીજા કોઈના

घरमांथी मने तेवो अग्नि मंगावी आपो, जेथी मारो पुत्र जीवतो थाय.

पछी सगरराजाए तेने समजाव्यो के, अरे भाइ ! तेवुं घर कोइनुं पण होय नहीं. दरेक माणसने माथे काळ फरे छे, माटे तारे पुत्रनो शोक करवो न जोइए. पछी ब्राह्मणे सगरराजाने जणाव्युं के, राजा ! तमे बीजाने बोध आपो छे, पण जो तमारे तेवो अनुभव थाय, तो आवो बोध याद राखजो. पछी तेणे कह्युं के, राजा ! तमारा साठ हजार पुत्रो बळीने भस्म थइ गया छे, अने तमारा सामंत, मंत्री विगेरे मरवाने तैयार थता हता, तेमने धीरज आपवानी खातर आ बधौ देखाव करवामां आव्यो छे. राजा सगर ते सांभळी घणो खेद पाय्या हता. तेने ब्राह्मणरुपे थयेला ते इंद्रे राजानो मोह तोडवाने माटे के टलाएक दाखला आप्या हता, जेथी सगरराजानो शोक समाइ गयो हतो. पछी अष्टापद पर्वतनी आसपास रहे-नारा लोकोए आवी फरीयाद करीके खाइने पूरतां वा-हेर उछळेली गंगा नदी अमारा गामढानो नाश करे छे. पछी सगरे पोताना मोटा पुत्र जन्हुना भगीरथ नामना पुत्रने आज्ञा करी हती के, पुत्र ! तुं दंडरत्न लइने त्यां जा, अने तेवढे गंगाने खेंची पूर्व समुद्रमां मेळवी दे. पितामहनी आज्ञाथी भगीरथ अष्टापद गिरि पासे आव्यो अने अष्टम तप करी, तेणे नागकुमारोना राजा ज्वलनप्र-भने प्रसन्न करी, तेनी रजा बइ गंगाने दंडरत्नथी

खंचीने पूर्व समुद्रमां मेळवी दीधी होती. तयारथी गंगानुं
नाम भागीरथी पड्युं हतुं.

सारांश प्रश्नो.

- १ सगर राजाने वधी मळीने केटली स्त्रीओ होती ?
- २ सगर राजाना सौधी मोटा दिकरानुं शुं नाम हतुं ?
- ३ सगर राजानी पासे तेना साठ हजार पुत्रोअे शी
आज्ञा मागी होती ? ४ तेओ फरता फरता कया पर्वतनी
पासे गया होता ? ५ अष्टापद पर्वत उपर तेमणे शुं जोयुं हतुं ?
- ६ ते पर्वतनुं अष्टापद एवुं नाम केम पड्युं हतुं ?
- ७ तेमणे दंडरत्नथी केटली उंडी खाइ खोदी होती ?
- ८ खाइ खोदवाधी कोने नुकशान थयुं हतुं ? ९ गंगा
नदीने त्यां शामाटे लाव्या होता ? १० गंगानुं नाम
जान्हवी शा उपरथी पड्युं हतुं ? ११ नागराज ज्वलन-
प्रभे सगरराजाना साठ हजार कुमारोने शामाटे वाळ्या
हता ? १२ साठ हजार कुमारोना वळवाधी सामंत विगेरे
शुं करवाने तयार थया होता ? १३ तेमने इंद्रे केवा रुपथी
शो बोध कर्यो हतो ? १४ इंद्रे सगरराजानी पासे आवी
शी बात कही होती ? १५ ब्राह्मणरुपी इंद्रे केवी युक्तिथी
सगरराजाने समजाव्या होता ? १६ सगरराजानी आगळ
आवीने कया लोकोण फरीयाद करी होती ? १७ गंगानुं
नाम भागीरथी थायी पड्युं हतुं ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

शस्त्रकळा, निपुण, विहार, स्वेच्छा, भवितव्यता,
पूर्वज, देह प्रमाणवाळी, उपद्रव, अचळ, सामंत, मंडलेश,
अग्निहोत्री, मंगलिक, पितामह, प्रसन्न.

पाठ ८५ मो.

सगरचक्री भाग ४ थो.

भगीरथे पोताना वळी गयेला साठ हजार काका-
ओनां अस्थिने गंगाना जळमां नाखी पवित्र कर्यां हतां.
ते रीवाज हजु सुधी लोकोमां चाले छे. ज्यारे भगीरथ
त्यांथी पाछो फर्यो, त्यारे रस्तामां एक झाडनी नीचे
रहेला केवळी तेना जोवामां आव्या हता. केवळीने नम-
स्कार करी भगीरथे पुछ्युं हतुं के, मारा काका एकी
साथे केम मृत्यु पाय्या ? तेना उत्तरमां त्रण काळने जा-
णनारा केवळी भगवाने^१ कह्युं के, भगीरथ ! पूर्वे एक
मोटो संघ तीर्थयात्रा करवाने नीकळ्यो हतो. ते नजीकना^२
कोइ गाममां कुंभारना घरनी पासे उतर्यो. संघनी साथे

१ शत्रुंजय महात्म्यमां अजितनाथ प्रभुए सगर चक्रवर्तीने कर्ण छे, एम
लखेल छे. २ शत्रुंजय महात्म्यमां एक लुटाइ देखी हती, तेनां एक कुंभार
हतो, इत्यादिक रुपे लखेल छे.

ઘણી સમૃદ્ધિ જોઈ તે ગામના લોકો તેને હુંટવાને આવ્યા; તે તલ્લે મળા દિલના કુંભારે તેમને સમજાવી પાછા વાળ્યા. આ સ્વર જાણી રાજાએ તે ધોરના ગામને વાઢી નાખ્યું, તેમાંથી તે કુંભાર વધી ગયો. કુંભારને મૃત્યુ આવતાં તે મરીને વિરાટ દેશમાં મોટો પૈસાદાર વાળીયો થયો, અને પેલા વાઢી ગયેલા ગામના લોકો તે વિરાટ દેશની વસ્તીરૂપે અવતર્યા. તે કુંભારનો જીવ પછી ઉત્તમ થઈ અવતર્યો, ત્યાંથી મૃત્યુ પામી દેવતા થયો, અને તે પછી તું ભગીરથ થઈ અવતર્યો હું, અને પેલા ગામના લોકો સંસારમાં ઘણું ભીંને તારા પિતા જન્હુ અને તારા કાકાઓ થયા હતા. તે સંઘને હુંટવાના મોટા પાપથી તેઓ એકી સાથે વાઢી મુવાં છે, અને તે સંઘને વચાવ્યો હતો, મોટે તું વધી ગયો હું. કેવલી પાસેથી આવાં વચન સાંભળી ભગીરથને વૈરાગ્ય થયો હતો, પણ પોતાના પિતા-મહેને દુઃખ ન થાય, તે મોટે તેણે દીક્ષા લીધી ન હતી. પછી ભગીરથ કેવલીને વાંદી રથમાં વેસીને વિનીતાનગરીમાં આવ્યો હતો. પોતાની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ કરી આવેલા ભગીરથને સગરરાજાએ સાવાસી આપી હતી. પછી સગર-રાજા ભગીરથને રાજ્યગાદી ઉપર વેસારી પોતે વ્રત લેવાને તૈયાર થયા. તે વચ્ચે ઉદ્યાનપાઠોએ અજિતપ્રશ્ન સમોસ-ર્યાના સ્વર આપ્યા હતા. તે સ્વર જાણી સગરચત્રી ભગીરથને સાથે લઈ પ્રશ્નને સમવસરણમાં વાંદવા ગયા હતા. પ્રશ્ન આપેલી દેશના સાંભળી સગરરાજાએ પ્રશ્નની સ્તુતિ

કરી, અને દીક્ષા આપવાની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ તે વાંત માન્ય કરી, એટલે ભગીરથે પોતાના પિતામહનો નીકળવાનો મોટો વરઘોડો ચઢાવ્યો, અને પ્રભુની પાસે આવી, તેમને મુનિનો વેષ અપાવ્યો. સગરરાજાએ જ્યારે દીક્ષા લીધી. ત્યારે તેની સાથે સામંત અને વીજા મંત્રીઓ પણ દીક્ષા લીધી હતી. પછી પ્રભુએ દેશના આપી સગરરાજા વિગેરેને સાથે લઈને ત્યાંથી વિહાર કર્યો હતો, અને ભગીરથ વિગેરે રાજાઓ અને દેવતાઓ પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા હતા.

સગર ચક્રવર્તી પ્રભુની સાથે રહી વાર અંગ મળ્યા હતા. તેમણે સારી રીતે ચારિત્રને પાઠ્યું હતું. “ હું ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરનો ભાઈ છું, ” એવો તેમણે કદી પણ ગર્વ રાખ્યો ન હતો, અને ભારે આકરા પરીપદ સહન કર્યો હતાં. સગરરાજાએ પાછળથી દીક્ષા લીધી હતી, પણ તપસ્યા અને મળતરના ભારે ગુણથી તેઓ મોટેરા મુનિઓથી પણ અધિક થઈ પડ્યા હતા. છેવટે ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ભગીરથે પોતાના કાકાઓનાં અસ્થિ શેમાં નાખ્યાં હતાં ? ૨ ભગીરથ ગંગા ળાવી પાછા ફર્યા, ત્યારે રસ્તામાં તેમણે કોને જોયા હતા ? અને તેમને શું પુછ્યું

हंतुं ? ३ भगीरथ अने सगरराजाना साठ हजार पुत्रो
पूर्वे कोण हता ? तेओ वधा साथे शामाटे वळी मुआ
हता ? ४ भगीरथ शामाटे बची गयो हतो ? ५ केवळी
पासे भगीरथे केम दीक्षा लीधी न हती ? ६ भगीरथने
राज्यगादीए वेसारी सगरराजाए श्रुं कर्युं हंतुं ? ७ सगर-
राजानी साथे कोणे कोणे दीक्षा लीधी हती ? ८ सगर-
राजा प्रभुनी पासे श्रुं शीख्या हता ? ९ सगरराजा मोटेरा
मुनिओयी पण अधिक शामाटे थइ पळ्या हता ? १० छेवटे
सगरराजाने केवुं ज्ञान उत्पन्न थयुं हंतुं ?

જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી.

જૈન ધર્મ વાંચનમાલ્લાની પહેલી ચોપડીના વિદ્વાન મુનિરાજો અને ન્યુસપેરવાલાઓના અભિપ્રાયો માં-
હેના થોડા અભિપ્રાયો અહીં આપેલા છે.

શિયાજી વિજય

તા. ૧૮-૮-૦૬

જૈન ધર્મના તેમ જ્ઞાનને પળ એ ધર્મનું શરૂઆતનું
સારું જ્ઞાન મળે, એવું પ્રાચીન સિદ્ધાંતો સાથેનું વાંચનમા-
લ્લાની શૈલી ઉપર લખાણું આ ઉત્તમ પુસ્તક અમને
પાલીતાણાના જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી મળ્યું
છે, ને તેની સુંદર છાપ ડંચા કાગળોના મોટા કદનાં
એકસો સાઠ પાનાં તથા પાકાં કાપડી પુંઠાં છતાં છ
આનાની કીમતે એક અમૂલ્ય પુસ્તક છે. દરેક જૈન ઘરમાં,
તેમ વાલ્લકના હાથમાં રાખવા જોગ છે. પર્યુસણના તહે-
વારોમાં પ્રભાવના આપી, જ્ઞાન વસ્તુ વાલ્લકને મેટ અપાય,
તો ઘણીજ યોગ્ય શરૂઆત અને સરખાવત યથો.

દેશાઈપોઝ સુરત તા. ૭-૯-૦૬

ધર્મસ્નેહી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગના

સેક્રેટરી સાહેવ સુ. પાલીતાણા.

આપની સભા તરફથી પ્રગટ થયેલ “ શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી ” પુસ્તક મળ્યું છે, તેની પહોંચ ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ પુસ્તક આવતી વાર્ષિક પરીક્ષા જે એકથી દોઢ માસમાં થનાર છે, તે પછી અત્રેની શ્રી રત્ન-સાગરજી જૈન વિદ્યાશાળામાં ચલાવવામાં આવશે. એ લઘુ પુસ્તક માટે અમારો નમ્ર અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરી આપની સભાએ એક સ્વર્ગી સ્વોટ પુરી પાડી છે. હાલમાં સ્થળે સ્થળે નવી નીકળતી જૈનશાળામાં ચલાવવા માટે એ ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. ધર્મનું સ્વરૂપ ધીમે ધીમે વાઙ્મનોના મનપર ઠસાવવાને પુસ્તકની સંકલના ટીક કરી છે. ધર્મ સંબંધી ઐતિહાસીક વાક્યોનું ધર્મના વૌધ સાથે જ્ઞાન મળે, એવા કથાના પાટોની વહુ સારી યોજના છે. જૈન તરીકે અવગ્રહ કરવા યોગ્ય નિત્ય કરણી જેવી કે, “ જીન પૂજા ” વિગેરેની વિધિનું જાણપણું આ પુસ્તકથી સહેજે થાય એમ છે.

કવિતાની રચના સરલ, અને વાઙ્મનોને સહેલાઈથી અર્થ સમજાય એવી છે. હાલમાં કેટલાક લેખનારા જાણી જાણે પુસ્તકની ભાષા સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપૂર, અને લાંબી

વાક્ય રચનાથી મુશ્કેલ કરી નાખે છે, તેવું આ પુસ્તકમાં થયેલ લથી. વલ્કે વાલ્કોને તુરત સમજાય, એવી વ્યવહારમાં વપરાતી ભાષા રાખવામાં આવી છે. ઉપર દર્શાવેલ કારણોથી આ પુસ્તકને અમે આવકાર આપીએ છીએ. તેની સાથે તેના લેખકને તેમજ પ્રગટકર્તાને અભિવંદન આપીએ છીએ.

લી. સેવક,

CHUNILAL CHHAGANCHAND.

ઓનરરી મેનેજર,

શ્રી રત્નસાગરજી જૈન વિદ્યાશાળા.

મુંબઈ સમાચાર.

નવીન પદ્ધતિ ઉપર તૈયાર કરવામાં આવેલી શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી—પાલીતાણા શ્વાતેના શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી પ્રગટ કરીને શાળામાં શીખતા વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક જ્ઞાન જાણવા માટે ઠીક સગવડતા કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકની યોજના એવી સુગમ રીતે કરવામાં આવી છે કે, સાધારણ ભાષાજ્ઞાન ધરાવનારા ગુજરાતી પાંચમા ધોરણ સુધીના જૈન વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ધર્મનાં પ્રાથમીક તત્ત્વો

સહેલાઈથી સમજીને શીખી શકશે. આ પુસ્તકનું નામ જો કે પહેલી ચોપડી આપ્યું છે, તોપણ તેમાં સમાવવામાં આવેલી વાવતો ઉપરથી લેખી વાંચી જાણનારા મોટી વયનાં સ્ત્રી પુરુષોને ધર્મજ્ઞાનનો સારાંશ જાણવામાં જે મુશ્કેલી પડે છે, તે દુર થશે. આ પુસ્તકને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાંખવામાં આવ્યું છે, અને પહેલા ભાગમાં નવકાર મંત્ર, પંચ-પરમેષ્ઠી, અઢાર દુષણ, શુદ્ધ દેવ તથા ધર્મ, જીન પ્રતિમા, પુજા તથા શ્રાવક દિનકૃત્ય વિગેરે વિષયો; વીજા ભાગમાં જીવનાં પાંચ દ્વાર, સંસારી સ્થાવર જીવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવ, પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય જીવ, અને જીવવિચાર વિગેરે વિષયો; અને ત્રીજા ભાગમાં શ્રી ઋષભદેવ, ભરત ચક્રવર્તી, પ્રશ્નચંદ્ર રાજર્ષી વિગેરે ચરિત્રો પાઠરૂપે આપેલાં છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે, આ ગ્રંથાવલીનો મુખ્ય હેતુ જૈન ધર્મના જ્ઞાનનું અધ્યયન સુગમ કરવાનું છે. હાલનો વચ્ચત કેળવણીનો યોગ્ય છે, અને જૈન કોમના પ્રત્યેક શ્રાવક તથા શ્રાવિકાએ પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરવું જોઈએ, કે જેને લગતાં સાધનો આવી નવા પ્રકારની પદ્ધતિ ઉપર પાઠાવલીરૂપે રચાઈ પુસ્તકો છે. આવાં સુગમ સાધનો જૈન પાઠશાળાઓ સત્કાર કરશે, એવી આશા આપણે રાખીશું.

કેઢવળી પુસ્તક ૧ૢ મું, અંક ૧૧ મો,
સંવત ૧૯૬૨ ભાદરવો.

શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી—પાલીતાણાના જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. કિમ્મત રૂ. ૦-૬-૦ છે, તે પુસ્તકના પ્રમાણમાં ઘણીજ ઓછી છે. લીપી વાઢવોધ છે, અને ભાષા સુગમ છે. વાઢકોને અને અન્યને પણ જૈન ધર્મ સંવંધી કાંઈ જ્ઞાન આપવાની તથા ઝાસ કરીને નીતિ ધર્મ સમજાવવાની ંમાં વ્યવસ્થા ઉત્તમ છે. ધર્મના પ્રસાર માટે વાઢકોના હાથમાં સહેલથી આપી શકે, અને તેઓ સહેલથી સમજી શકે, ંવાં પુસ્તકોની ઘણી અગત્ય છે. જૈન ધર્મની શાઢાઓમાં ચલાવવાને આ પુસ્તક ઉપયોગી થશે, ંમ લાગે છે.

જૈનોદય પુસ્તક ૧ લું અંક ૧૨ મો આશ્વિન.

શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી—આ પુસ્તક શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી તેમની ઉચ્ચ શ્રેણીની વાંચનમાઢાના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે વાઢવોધ લિપિમાં વહાર પડેલ છે. સદરહુ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખેલ છે કે—“ ગ્રંથાવઢીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જૈનોના દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, અને કથાનુયોગના ગ્રંથો અને જૈન સાહિત્ય વાંચવા તરફ અભિરુચી ઉપજાવવી તે છે. ” આ

પુસ્તક ઉક્ત ઉદ્દેશ કેટલેક અંશે સફળ કરી શકે તેમ છે.

કુલ ૬૮ પાઠમાં ત્રણ વિભાગો પાઠવામાં આવ્યા છે. પહેલા વિભાગમાં આવશ્યક સંબંધી પાઠો છે, વીજામાં જીવ તત્ત્વ સંબંધી અને ત્રીજામાં કેટલાક મહા પુરુષનાં જીવન ચરિત્રો સંબંધી પાઠો છે. પુસ્તક મૂર્તિપૂજક જૈન વર્ગમાં સ્વાસ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. કેટલીક કવિતાઓમાં કાવ્ય—મેલ સચવાયો નથી, તેમજ કવિતાઓમાં જેવું રહસ્ય હોવું જોઈએ તેવું નથી. પુસ્તકનું કદ ૧૫૦ પૃષ્ઠનું હોવા છતાં કિંમત રૂ. ૦-૬-૦ છ આના છે.

શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી—સદર ગ્રંથ પ્રમોદથી સ્વીકારતાં તત્સંબંધી સ્વતંત્ર અભિપ્રાય—આ જૈની વાંચનમાળામાં શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મ, જીન પુજા, જીવ વિચાર, ચરિત્રો વિગેરે ઉત્તમ રીતે યોગ્ય ભાષામાં લખવામાં આવેલ છે. કવિતાઓ રસીક તેમજ વૈધિક છે. ચારિત્રવિજયજીના પ્રયાસને ધન્યવાદ વટે છે. દરેક પાઠો જૈન ધર્મ પ્રવેશકને સ્વાસ ઉપયોગી છે. પાઠશાળાઓમાં ચલાવવા યોગ્ય છે. કોન્ફરન્સ પણ આ સીરીઝ સ્વીકારે તો વાલ જેવું નથી. દરેક પ્રકાર પ્રસંશનીય છે. વર્ગનો પ્રયાસ દિનકર્તી છે. દરેક જૈન વંધુઓને આ સીરીઝ

જોવા સ્વરીદવા સ્વાસ આગ્રહપૂર્વક મલામણ છે. इत्यलम्.

શાંતિ.

આ વર્ગનાં કાર્યોને શ્રીમંતોણ સહાયભૂત થવું જરૂરનું છે.

નિકપરાથી મુનિ નીતિવિજયજીના ધર્મલાભ.

વી. સ. ૨૪૩૩ માગશર વદી ૧૦ સોમવાસરે.

જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી—ઉપરોક્ત પુસ્તક પળ ઉપરોક્ત વર્ગ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલું અમને અભિપ્રાયાર્થે મ-લેલ છે, જે સ્વીકારતાં હર્ષ થાય છે.

વર્ગનો પ્રયત્ન યોગ્ય છે. ચાલતા સમયની સ્વામી આ પુસ્તકથી પુરાઈ છે. વિદ્વાન મુનિ મહારાજો વિ. ની. સંમતિથી કાર્ય કેવું થાય છે, તેનો નમુનો આ પુસ્તક છે.

આસ્તિક જૈન અભ્યાસીને ધર્મજ્ઞાનના ઉત્તમ સાધન રૂપ છે. જૈન શૈલિથી વિરુદ્ધ એક વાક્ય પળ અંદર નથી, જે વાસ્તવનું માન ચારિત્રવિજયજી મહારાજને આભારી છે. વીજા ભાગો જલદી વહાર પાઠી, જૈન વર્ગને આશ્રય આપવાની ઉત્તમ તક છે.

વધારેમાં પુસ્તક સ્વંતથી છપાયેલ જેથી શુદ્ધિ પત્રક નથી, એ પળ વર્ગની ચઢતી દશાનું કારણ છે.

~~જુદો જુદા~~ વિદ્વાનો તરફથી જુદી જુદી હિલચાલ સીરીઝ માટે થાય, તે કરતાં મંડળો એકત્ર મળી, એકજ જૈન સીરીઝ પસાર કરે તો, તે વિશેષ ઉપયોગી થાય, એમ મારી ધારણા છે.

इत्यलम् शान्ति शान्ति शान्ति.

मुनि मणीविजयजीना धर्मलाभ,
नीकोरा.

संवत् १९६२ भाद्रपद कृष्ण ४ शुक्रवार.

वनारसથી લી. કર્પૂરવિજયજી તરફથી.

તત્ર શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ યોગ ધર્મલાભ પૂર્વક વિદિત થાય કે, તમારો પત્ર તથા જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી વેને પહોંચ્યાં. તત્ પુસ્તક સંબંધી અમારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.

“ પુસ્તકમાં લીધેલા વિષયો પ્રવેશકને સ્વાસ્થ્ય ધ્યાનમાં લેવા જેવા છે; છતાં ભાષા સદૃજ કટણ વાપરવામાં આવી છે. કવિતાઓ વિષયને વંધેવસતી અને રસિક વેનેલા છે. પાઠશાળામાં અભ્યાસ દાખલ કરવાને તન્મ્યં-વંથી આ ચોપડી અનુકૂળ પડશે. નેમાંના વિષયો સારા દોવાથી વાંચનારને વધુ અંશે લાભ થવા સંભવે છે. ”

શ્રી પાર્શ્વજનિ પ્રણમ્ય:

પાટણ સ્વેતરવાશીપાઢા,

આશો શુદ્ધ ૪ શનીવાર.

શ્રી પાટણથી મુનિ મોહનવિજયજી તથા ચારિત્રવિજયજી આદિ ઠાણાઓ જોગ. મુ. પાલીતાણા મધ્યે દેવશુર ભક્તિકારક પ્રભાવક સુશ્રાવક શિવજીભાઈ દેવશી આદિ વર્ગના મેમ્બરો જોગ ધર્મલાભ પહોંચે.

વિશેષમાં તમારા તરફથી શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી મળી છે, જેમાંના દરેક પાઠના વિષયો ઇટલા ઉપયોગી છે કે, આ ચોપડી દરેક પાઠશાળામાં ગ્રહણ કરવામાં આવે તો, હાલના જમાનાના ઉછરતી વયના યુવાન વાલકો ઘણું સારું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે, એમ હું સ્વાતરીથી કહી શકું છું. મુંબઈની જૈન કોન્ફરન્સ તરફથી જૈન સીરીઝ તૈયાર કરવા માટે જે આર્ટીકલ પ્રગટ થયો છે, તે આર્ટીકલના સંવંધમાં કોન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ જૈન સીરીઝ તૈયાર કરવામાં આવી ચોપડીનો સમાવેશ કરશે, તો તે અતિ શ્રેય ગણાશે. આવી પ્રથમની પહેલી ચોપડી માફક ધોરણોને અનુસાર વીજી ચોપડીઓ વધાર પાડવાને આ વર્ગ શક્તિમાન થાઓ, એમ હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું.

એજ. દેવદર્શને યાદ કરશો, ધર્મ સાધના વિશેષે કરતા રહેશો. મીતિ સદર.

MUNI MOHAN V.
Khetarwasi Pacha, Patan.

શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ,

પાલીતાણા.

મુઝીયી લી. શ્રી જૈનશાઢાના સેક્રેટરી શા. મગન
ષતુરના જયજીનેંદ્ર વાંચશો. વિનતિ સાથે લખવાનું કે;
આપના તરફથી ચોપઢીઓ નંગ ૩ મેટ તરીકે મોકલી,
તે પહોંચી છે. વિશેષ લખવાનું કે, આપે જે પ્રવેશ પોથી
ભાગ ૧ તથા ૨ જો છપાવી બહાર પાડ્યો છે, તે જૈન-
શાઢાઓમાં ઘણોજ ઉપયોગી તેમજ વાઢવર્ગમાં તુરત જ્ઞાન
સંપાદન થાય તેવો છે.

લખવા વિનતિ કે, અહીં હાલ પ્લેગના સવચથી
લગભગ માસ છથી અત્રેની જૈનશાઢા વંધ છે, તેમજ હવે
માસ્તરની પુરેપુરી સ્કોટને લીધે વંધ છે, તો તમારા તરફ
કોઈ સારો હુશીયાર માસ્તર હોય, તો પગાર દર માસે
રૂ. ૮-૧૦ સુધી આપશું, માટે તપાસ કરી તુરત મોકલાવવા
વંદોચસ્ત કરશો. આ પત્રનો જવાબ તુરત લખવા મહેર-
વાની કરશો. પૂજ અરજ. સંવત ૧૯૬૩ના પેલા ચૈત્ર
શુદ્ધ ૧૪ તા. પોતાના.

